

42560

T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sayı 1 22030-Edirne

T. C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUALLİM NÂCİ'NİN

TENKİT ESERLERİNİN İNCELEMESİ

42560

Hazırlayan
Kezban KÜÇÜK

Danışman
Yrd.Doç.Dr.Recep DUYMAZ

Edirne, 1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	ii
GİRİŞ	iv

BİRİNCİ BÖLÜM MUALLİM NÂCİ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1) Hayatı	1
2) Eserleri	8
3) Muallim Nâci'nin Ölümü Üzerine Yazılan Yazılar	16

İKİNCİ BÖLÜM MUALLİM NÂCİ'NİN TENKİT ESERLERİNİN İNCELENMESİ

1) Yazmış Bulundum	20
2) Demdeme	30
3) İntikat	64
4) Mektuplarım	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MUALLİM NÂCİ'NİN TENKİT ANLAYIŞI

1) Tanzimat Edebiyatında Muallim Nâci'ye Kadarki Tenkidin Gelişmesi	143
2) Muallim Nâci'nin Bu Gelişmeye Katkıları	146

SONUÇ	149
-------------	-----

BİBLİYOGRAFYA

1) Muallim Naci'nin Eserleri	151
2) Muallim Naci'nin Hakkında Yazılanlar	153
3) Faydalandığımız Diğer Kaynaklar	153

ÖNSÖZ

On dokuzuncu yüzyıl, toplumumuzun, yeniden yapılanmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönem, Türk toplumunun batıya kapılarını çekinerek ama merakla açtığı, batıdan yeni duyuş, düşünüş ve anlatış tarzının, yeni insan anlayışının geldiği, bütün edebiyatımız boyunca ihmal edilmiş olan nesrin, Türk edebiyatında yerini bulmaya çalıştığı dönemdir.

İlim ve sanat adamlarının eserlerinde, Türk insanının, bu dönemdeki üzüntüsünü, sevincini, düşüncesini, yaşayışını görmek mümkündür. Eski ile yeni hayatın karşılanmasını en iyi, en açık bir şekilde dönemin yazıları, sanat eserleri gösterebilir.

Muallim Nâci, 19. asır Tanzimât edebiyatının önde gelen şahıslarından biridir. Şiir, Manzum destan, düzyazı, deneme, tenkid, inceleme, lügat, biyografi, tercüme ... türlerinde pek çok eserler vermiştir. Devrinde, eski edebiyat taraftarı olarak haksız bir ünvan alan Muallim Nâci'nin eserlerinin büyük bir bölümü, edebiyatımıza batıdan henüz gelen, Türk edebiyatının o güne kadar yabancı olduğu türlerde yazılmıştır. Nâci'nin eser verdiği yeni edebiyat türlerinden biri de "tenkit"tir. Tenkid eserleri, doğurduğu sonuçlar itibarıyla diğer eserlerden farklı bir yere sahiptir.

Türk edebiyatında, muallim Nâci ile ilgili pek çok eser bulunmasına karşın, O'nun tenkid kitaplarını inceleyen müstakil bir eser yazılmamıştır. Bu bakımdan Muallim Nâci'nin, bir devrin edebiyat anlayışını yönlendiren tenkit kitaplarını incelemeyi, faydalı olacağı düşüncesiyle uygun gördük.

Çalışmamıza, konumuz ile ilgili malzeme toplamayla başladık. En sağlıklı ve en uygun kaynak saydığımız Muallim Nâci'nin tenkit kitaplarını fotokopi yoluyla edindik. Ulaşabildiğimiz kadar makalelerini toplamaya çalıştık. Kütüphanelerimizde süreli yayınlar belirli bir düzende bulunmadığından dolayı pek çok zorlukla karşılaştık. Osmanlıca olarak elde ettiğimiz eserleri önce günümüz alfabetine aktardıktan sonra incelemeye başladık.

Muallim Nâci'nin tenkit kitaplarını kronolojik bir sıra takip ederek inceledik. Bu, bizim, O'nun tenkit görüşlerinin başlayışını ve gelişmesini daha iyi tespit etmemizi sağladı.

Muallim Nâci hakkında ulaşabileceğimiz bütün eserlerden konumuz çerçevesi içinde yararlandık. Bu konuda da müstakil pek az eser olduğunu, genellikle hakkında çıkan makalelerden yararlandığımızı da belirtmeliyim.

Faydalı bir çalışma yapabildiysem, bunu, herşeyden önce bana tez sorumluluğunu veren, kaynak temininden, planlamaya ve sonuca kadar daima destek ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam, sayın Yrd.Doç.Dr. Recep DUYMAZ'a borçluyum. Karşılaştığım her türlü zorlukta manevi desteğini daima gördüğüm sayın hocam Yrd.Doç.Dr. Hasan ÇEBİ'ye, yine kaynak ve bilgi temininde destek olan sayın hocam Prof.Dr. Hidayet BAYATLI, Yrd.Doç.Dr.Süreyyâ BEYZADEOĞLU ve Yrd.Doç.Dr. Kâşif YILMAZ'a en derin saygılarımla teşekkürü bir borç bilirim.

Kezban KÜÇÜK
1995, Edirne

GİRİŞ

Muallim Nâci, şiir, düzyazı, deneme, tenkid, inceleme, lügat v.b. çalışmaları ve Recâizâde Ekrem Bey ile uzun süren münâkaşaları ile devrinde dikkatleri üstünde toplamış bir şahsiyettir. Tanzimat devri edebiyatının ileri gelenlerindedir.

Edebiyatın birçok türünde eser vermiş olan Muallim Nâci üzerinde şimdiye kadar bazı çalışmalar yapılmıştır. Bizim dikkatimizi çeken en önemli eserlerden biri Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi'dir.¹ Tanpınar, burada Nâci'yi, "Eski ve yeninin arasında Muallim Nâci Efendi" ismiyle ayırdığı bir bölümde incelemiştir. Önce Muallim Nâci'nin hayatı üzerine bilgiler veren Tanpınar, sonra O'nun eserleri üzerinde durmuştur.

Tanpınar'a göre Muallim Nâci, hayatının tesadüfleri yüzünden nesline çok geç katılmış ve onunla çabuk hesaplaşmıştır. Bu durum Nâci'nin yetişme şartları sonu ortaya çıkmıştır.² Tanpınar, Nâci ile Ahmet Midhat Efendi'nin hayatları arasında pek çok ortak yön bulunduğunu belirtir. Ancak Nâci'nin okul eğitimini çok yetersiz gördüğünü ve çok erken yaşta hayatını kazanmak zorunda kaldığını da söyler. Nâci'nin hocaları bir tesadüf eseri hep eskinin ocağında yetişmiş insanlardır. Ahmet Midhat'ın çevresindekiler ise yeniyi yakalamış kişilerdir.³

Tanpınar, gerçekte Nâci'nin yeniliğe düşman olmadığını, talihsiz tesadüflerin sonucu olarak iki kutbun arasında kaldığını söyler ve Nâci'nin eski taraftarlığını "bir masal" olarak nitelendirir. Gerçekte Nâci, bir gramer kahramanıdır.⁴ Tanpınar'a göre Onun bu yönü şiirinin ve nesrinin üstündedir. Nâci, devrine, asıl, dilci tarafıyla tesir etmiştir.⁵

Nâci'nin nesri şiirine nazaran daha dağınıktır. Hemen her edebi türde verilen eserleri oldukça fazladır. Maksadı; öğrenmek ve öğretmektir. Nâci, bu yolda dili çok iyi kullanmış, yazı ile konuşma dili arasındaki

¹Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Çağlayan Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul, 1986, s.592 - 611.

²a.e. s.593 .

³a.e. s.594 .

⁴a.e. s.599 .

⁵a.e. s.610 .

ikiliği kaldırmaya çalışmıştır. Tanpınar'a göre Nâci; "Türkçe'yi bulan ve ona inananlardan" dır.⁶

Hüseyin Avni, Muallim Nâci hakkında müstakil çalışma yapanlardan birisidir.⁷ Muallim Nâci'nin eserleri hakkında söz söylenebileceğini fakat, kesin hüküm verilemeyeceğini çünkü böyle bir hakkın bedii vicdana ait olduğunu belirterek kitabına başlayan Hüseyin Avni, otuz beş sayfada Muallim Nâci'yi çeşitli karşılaştırma ve yargılara vararak anlatmıştır.

Önsözünde de belirttiği gibi, Hüseyin Avni'nin bu eseri yazmasındaki asıl amacı, Muallim Nâci'nin, eski ile yeni diye ayrılan iki edebiyat cephesindeki çarpışmaları dolayısıyladır. Nâci'nin kimi zaman göklere çıkarılışının kimi zaman çok küçültülmesinin sebebini araştırmak da eserin diğer bir yazılış amacıdır.⁸ Hüseyin Avni, "Çatık bir çehre ve menfi bir ruhla teceddüt edebiyatının karşısına bir irtica heykeli gibi dikilen" Muallim Nâci'nin hayatını anlatır. 19. asır edebiyatını karşılaştırmalı olarak inceler ve Nâci'nin eserlerini de kısa bir değerlendirmeye ortaya koyar.

Hüseyin Avni, Muallim Nâci'yi "Demdeme ile Takdir-i Elhan musaraasında yenilen bir gâlip", Recâizâde Ekrem'i "Muzaffer bir mağlûb" olarak nitelendirir. O'na göre Muallim Nâci ve taraftarları, kendilerini muhafazakâr olarak düşünmemektedirler. Ancak yenilik taraftarlarının, batı eserlerini taklide tutkunluklarına karşı gelmektedirler. Bunu yapmadaki amaçlarını ise şöyle açıklıyorlar: 19. asır öncesinde edebiyatımızda bir düşme, soysuzlaşma görülür olmuştur. Edebiyatı bu durumdan kurtarmak için bir takım düzeltmeler yapmak lazımdır. Bunu büyük yenilenme nesli, o günkü ihtiyaca göre yapmıştır. Şimdi ise yeni ve güzel eserler ortaya koymaktan başka yapılacak bir iş yoktur. Batı merakı bir taklitten ibaret ise, Arab'ı, Acem'i bırakıp, batının kucağına atılmakta ve onun kültürünü almakta hiç bir anlam yoktur.

Böylelikle Muallim Nâci ve taraftarları eskilikten uzak duruyormuş gibi görünürken yine eskiye uymayı da gerekli göstermiş bulunmaktadırlar. Yani bir taraftan yeniyi kabul etmekte bir taraftan da eskiye bağlı kalmaktadırlar.⁹

⁶a.e. s.606 - 607 .

⁷Hüseyin Avni, Muallim Naci, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932.

⁸a.e. s.5-6 .

⁹a.e. s.26-27 .

Muallim Nâci üzerine yapılan müstakil bir çalışma da Murad Uraz'ındır.¹⁰ Bu çalışma ilmi derinliğe sahip olmasa da Muallim Nâci'ye dair verdiği bilgiler bakımından önemlidir. Bu kitap 17 sayfadan ibarettir.

Murad Uraz, Muallim Nâci'nin hayatına dair bilgiler verdikten sonra, Ahmet Rasim'in "Muharrir, Şair, Edip" adlı kitabından aktardığı Nâci'nin huy ve ahlâkına dair şu yazıyı verir:

«Nâci merhûm cidden nezih-ül ahlâk idi. Top, esmer çehresi üzerinde daima müteyakkız duran şehlâ gözlerinin ikide birde yan bakışları mutlaka tebessümler, bazan kıs kıs gülüşlerle mürâfık bulunurdu. Ağzından hatta Türkçesinin hücneti var imiş de onun için Arapçası veya Farisîsi söylenirse o hücnet zail olurmuş itikadile mugâyiri edeb elfâzdan ne birinin sadır olduğunu işittim, ne de tefevvüh etmiş olduğunu bir başkasından duydum...»¹¹

Muallim Nâci'nin, zamanında gerçek varlığından çok üstün şöhret kazandığını belirten Murad Uraz, O'nun, eskilikten yeniliğe geçiş devrinde yetiştiğini söyler. Nâci'nin şiiri olmasa da nesri kuvvetlidir. Eserlerinde ufak bir gramer hatası dahi yapmamıştır. Arapça, Acemce ve Fransızca'yı iyi bilir. Yeni tarzda da yazılmış epeyce eseri vardır. Sade yazmanın gereğine inanmıştır.¹²

Murad Uraz, Nâci'nin, yenilik yapacağım diye cahilce yazılar yazanları ve gerçek şairliğe gölge düşürenleri, eleştiren bir kaç beytini aktarmıştır. Bunlardan üçü şöyledir:

Elfâzına baksam bu sözün kâidesizdir
Manâsına baksam o dahi fâidesizdir.

Divânece sözler mi demektir edebiyât
Âsârı terakki diyoruz biz buna heyhât

¹⁰Uraz, Murad, Muallim Naci, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1938.

¹¹a.e. s. 6-7 .

¹²a.e. s. 9-10.

Erbâb-1 teşâür çoğalup şâir azaldı
Yok öyle değil şâirin ancak adı kaldı¹³

Nâci üzerine yukarıda belirttiğimiz çalışmalardan başka makale türünden, herbiri diğerini tekrar eden bir çok yazı ile karşılaştık. "Yeni Sanat" dergisinin çıkarmış olduğu, Muallim Nâci özel sayısını da önemle üzerinde durulmaya değer bulduk.¹⁴ Bu sayıda pek çok araştırmacı ve edebiyatçının, Muallim Nâci'nin hayatı, eserleri, devrindeki yeri, kendinden sonrakilere etkileri ve daha değişik birçok yönünü incelediklerini, düzenli bir şekilde ifade ettiklerini okuyucuya aktardıklarını gördük.

Yeni Sanat'ta yazıları bulunan birkaç edebiyatçı ve araştırmacının isimleri şunlardır: Mehmet Kaplan, Cemil Meriç, Mustafa Miyasoğlu, Recep Duymaz, Nezih Ferhun.

Muallim Nâci hakkında, önemli sayılabilecek bir müstakil çalışma da Abdullah Uçman tarafından yapılmıştır.¹⁵ Uçman, kitabında Nâci'yi bütün yönleriyle ele almış, eserini ciddi bir titizlikle hazırlamıştır.

Nâci'nin, tenkid eserleri konusundaki çalışmamı hazırlarken, daha önce belirttiğim eserlerden başka, Uçman'ın bu kitabından da faydalandım.

Uçman, Nâci'nin eserlerinden ve bunlarla alakalı diğer edebiyatçıların eserlerinden yola çıkarak sonuçlara varması bakımından bize aydınlatıcı yol gösterdi. Zira, araştırmada esas; eserden yazara gitmektir. Esere dayanmayan çalışmalar, ciddiyet ve gerçek kavramından uzaktır. Bu düşünce ile Muallim Nâci hakkında ulaşabildiğimiz bütün kaynakları edindik.

Fevziye Abdullah Tansel'in de, Nâci hakkında, müstakil olmasa da bir çok dergi ve ansiklopedilerde gördüğümüz, faydalandığımız, pek çok makale ve değerlendirmeleri vardır.¹⁶ Bu çalışmalar arasında bizim, konumuz itibarıyla en çok başvurduğumuz makalesi: "Muallim Nâci ile Recâizâde arasındaki münakaşalar ve bu münakaşaların sebep olduğu Edebi Hadiseler" adını taşır.¹⁷

¹³a.e. s.11 .

¹⁴Yeni Sanat Dergisi, Muallim Naci, sayı : 8, Kasım 1974.

¹⁵Uçman, Abdullah, Muallim Naci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974.

¹⁶Biliyografyada, faydalanılan bu makalelerin tam listesi verilmektedir.

¹⁷Tansel, Fevziye Abdullah, Muallim Naci ile recaizade Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep olduğu Edebi Hadiseler, Türkiye Mecmuası, c.10, 1953.

Adından da belli olduğu gibi, Tansel bu yazısında Recâizâde ile Nâci arasındaki münakaşaları sebep ve sonuçlarıyla incelemiş, bu münakaşalar sonucunda ortaya çıkan yazıların kısa kısa değerlendirmelerini yapmıştır.

Muallim Nâci'nin "Osmanlı Şâirleri" adlı kitabını, Yrd. Doç. Dr. Cemal Kurnaz, günümüz alfabesine çevirip, çeşitli düzenlemelerle hazırlamıştır.¹⁸ Kurnaz, bu kitabın başında Muallim Nâci'nin hayatı ve eserlerine dair bir takım bilgiler vermiştir. Biz de bu ve kitabın içeriği dolayısıyla eserden faydalandık.

Cemal Kurnaz, Muallim Nâci'nin "Osmanlı Şâirleri" adlı kitabının önsözündeki "Asıl maksat şimdiki edebiyat tarzını desteklemektir." ibaresine dikkat çekerek, onun yeni tarz edebiyatın teşvikçisi ve destekleyici olduğunu belirtmektedir.¹⁹

Muallim Nâci hakkındaki en son müstakil çalışmayı da, aynı konuda doktora tezi yapmış olan Prof. Dr. Celâl Tarakçı hazırlamıştır.²⁰ Tarakçı bu çalışmasında, Muallim Nâci'nin hayatı ve eserlerini, ilim adamı ciddiyetiyle incelemiştir. Kitapta Nâci'nin eserleri ve hakkında çıkan yazılara dair çok geniş bir "Bibliyografya" verilmesi bizim araştırmamız açısından kolaylık sağlamıştır.²¹

Tarakçı, kitabında, önce hayatını anlattığı Nâci'nin, sonra eserlerini muhteva açısından incelemeye tutmuş, dil, edebiyat, medeniyet üzerine düşüncelerini belirtmiştir. Devamında Nâci'nin eserlerini dil ve üslûp bakımından gözden geçiren Tarakçı O'nun nazım, nesir, tercüme üslûbu hakkında da değerlendirmeler yapmıştır.²² Ne yazık ki O'nun doktora tezine ulaşmamız mümkün olmamıştır.

Çalışmamızı yaparken, ismini belirttiğimiz tüm bu eserlerden başka, çeşitli ansiklopedi ve dergilerden, konuyla ilgisi olan pek çok kitaptan da faydalandık.²³ Ancak gördük ki Nâci hakkında yazılanların hiçbirisi, O'nun tenkid yönü ve eserleri üzerine değildir. Elimizden geldiği kadar, çeşitli kaynaklardan yararlanarak O'nun bu yönünü aydınlatmaya çalıştık.

Çalışmamız, okumak, incelemek, karşılaştırmalar yapmak şeklinde gelişerek son şeklini almıştır.

¹⁸Muallim Naci, Osmanlı Şairleri, Hzrl. Yrd.Doç.Dr.Cemal Kurnaz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1986 .

¹⁹a.e. s.7 .

²⁰Tarakçı, Prof.Dr.Celal, Muallim Naci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

²¹a.e. s.39-46 .

²²a.e. s. 1-37 .

²³Faydalanılan eserler bibliyografyada verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUALLİM NÂCİ'NİN
HAYATI VE ESERLERİ

MUALLİM NÂCİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1) HAYATI

Muallim Nâci, 1849 yılında İstanbul'un Fatih Sempti'nde doğmuştur.²⁴ Asıl adı Ömer'dir. Annesi Fâtımatü'z -Zehra Hanım, 1828 -1829 Türk-Rus Savaşı ardından İstanbul'a gelerek Atpazarı'nda bir memurun yanında evlatlık olarak büyütülmüş, Varna'lı bir ailenin kızı; babası ise Saraçhanebaşı'nda saraçlık yapan Ahmed Ağa'nın oğlu Ali Bey'dir. Ali Bey, meslektaşları arasında dürüstlüğüyle tanınır.

Saraç Ali Bey ve Fâtımatü'z-Zehra Hanımın ilk oğulları Mehmet Salim, ikincisi ise bir yaşında vefat eden Ahmet'tir. İkinci çocuğunun ölümüne çok üzülen baba sık sık oğlunun mezarına ve türbelere gidiyor, Allah'a kendisine hayırlı ve akıllı bir çocuk vermesi için yalvarıyordu. Onun bu arzusunun karşılığı olan oğul adı geçen tarihte aileyi sonsuz bir sevince boğarak dünyaya gelir. Çocuğa Ömer adı verilir. Sonradan Nâci adını alan Ömer doğduğu ve çocukluğunun sekiz yaşına kadar olan devresini geçirdiği Kızıtaşındaki evi, "Ömer'in çocukluğu"nda bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır.

En çok annesine bağlı olan Ömer, altı yaşına gelince Fatih'te taştan yapılmış olan "Feyziye Mektebi" denilen okula verilir. O, isteyerek öğrenime başlar. Boynundaki süslü cüz kesesi küçük kalbini sevinçle doldurur. Yol arkadaşı, "Pek lâtif bir kız" olarak vasıflandırdığı ve ilgi duyduğu oyun arkadaşı, komşularının kızı Makbûle'dir. Okula Makbûle ile gidip gelmesi küçük Ömer'in hevesini arttırır.²⁵

Nâci, Feyziye Mektebi'nde Kur'ân-ı Kerimi hatmederek sülüs yazıyı öğrenmeye başlar. Nâci, bu mektepte kendilerine tek bir satır Türkçe öğretilmediğinden, İlmihal ve Birgivi Risalelerini evde ağabeyinin okuttuğundan da söz eder. "Ömer'in Çocukluğu"nda çocukluğun, kendi

²⁴Muallim Nâci'nin doğum yılı olarak gösterilen bir başka tarih ise 1850'dir. Bkz. Uraz, Murad, Muallim Nâci, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1938, s.3 .

²⁵Tarakçı, Celal, Muallim Nâci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.1-2 .

çocukluğunun çok tatlı bir dönem olduğundan bahsederek mümkün olsa kendinin oraya sığınmak istediğini bile şu kıtasıyla belirtir :

Mâsumluk kadar sevilir hâl görmedim,
Sübyâna incizâb-ı dilim bir kemâldir,
Mümkün olaydı avdet ederdim sabâvete
Tarif-i lütfu bence o hâlin muhâldir.²⁶

O'nun yedi yaşına kadar süren tatlı hayatı, babası Saraç Ali Bey'in vefâtıyla son bulur. Annesi iki küçük çocukla yapayalnız kalır. Babalarının vasiyeti gereği ölümden beş ay sonra dayıları Varnalı kalaycı Ahmet Ağa İstanbul'a gelerek bu kolu kanadı kırılmış üç kişiyi yanına alıp Varna'ya götürür. Burada kıt kanaat geçinmektedirler. Nâci, dayısı Ahmet Ağa'nın yeğenlerine yetimliklerini duyurmadığını anlatır.²⁷

Nâci'nin eğitimi yarıda kalmıştır. Varna'da, İstanbul'da kaldığı yerden devam edebilmesine imkan yoktur. Nâci gibi kabiliyetli birinin eğitimden bu şekilde ayrılmasının, ileride zararları olacaktır. Kendisi bunu şöyle açıklar: "Tefevvuk, teâli fikri lâzıme-i hilkatimdir. Fakat ne çare ki istediğim gibi teâli için vesile bulmağa muvaffak olamadım. Karin-i tevfiik olmuş (yardım görmüş) olsaydım siz beni şimdi daha çok âli görürdünüz. "²⁸

Bu olumsuzluklar yüzünden Ömer, ağabeyinin yadımıyla bazı küçük kitaplar okuyarak Türkçesini geliştirir. Bu arada hattat ve müderris Müfrizade Abdülhalim Efendi'den sülüs ve nesihle birlikte Arapça bilgisini geliştiren dersler almaya başlar. Hattatlıkla önemli mesafeler alır. Hocası ona " Hulûsî" mahlâsını verir. Annesiyle dayısı Ömer'in mahalle mektebinde kalmasını arzulamalarına karşılık, ondaki yeteneği farkedenden ağabeyi onu hocasına teslim eder.

Nâci, o sıralarda Varna'da açılan Rüştîye Mektebi'ne ikinci muallim olarak tayin edilir. Arkadaşlarından birinin hattatlığı kınaması, Nâci'nin hayatında önemli dönüm noktası olur. O, bunu şöyle anlatmaktadır:

«... Birgün hazır bulunduğu bir mecliste Mekteb-i Rüştîye'ye hüsn-i hat muallimi tayin olunmaklığım münâsîp olacağına dair bir söz cereyan ediyordu. Bir de huzzârdan birisi gayet ciddi bir tavırla yüzüme bakarak

²⁶Uçman, Abdullah, Muallim Nâci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.8 .

²⁷a.e. s.9 .

²⁸a.e. s.9 .

'Efendim, biz nakkaş istemiyoruz! ' demesin mi? Bu lakırtıdan o kadar müteessir oldum ki hemen ateşler içinde kaldım. O güzelim hattatlık o anda gözümünden düştü. Artık kemâl-i ikdâm ile derse çalışmaya başladım".²⁹

Eğitiminin yetersizliğini anlayan Nâci, Celil oğlu Halil Efendi'den daha ileri bir Arapça öğrenmeye başlar. Ders dışında Arap edebiyatıyla ilgilenen ve bir kaç şiir karalayan Nâci, henüz bunları yayınlamaya cesaret edememektedir. Bu sırada Hoca Hafız Mahmut Efendi'den Farsça öğrenmeye başlar. Artık, sanat ve edebiyat eserleriyle de yakından ilgilenmektedir. Hocasının kitapları arasında tesadüfen eline geçirdiği Giritli Aziz Efendi'nin "Muhayyelât"ını okurken kitaptaki "Kıssa-i Nâci Billah ve Şahide" adlı bölümdeki Nâci'yi çok beğenir ve bundan sonra Nâci ismini kullanmaya karar verir.³⁰

Nâci'deki büyük kâbiliyeti farkedenler, ona bu kâbiliyeti geliştirmekte yardımcı olamaya çalışırlar. Hafız Efendiyle Varna Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın ön ayak olmalarıyla Varna Rüştiye'sine ikinci muallim olarak tayin edildiğinde henüz on dokuz yaşındadır.³¹

Nâci, artık muallimdir ancak aynı zamanda öğrenciliğine devam etmekte Kavalalı Hüseyin Efendi'den arûz dersleri almaktadır. Hatta arûzun her bahrine Arapça bir beyit söyleyerek hocasının iltifatını kazanır. O, bu dönemde meydana getirdiği eserlerin bir ikisi hariç hemen hepsini yırtıp atmıştır. Kitaplaşmış olarak kalan tek eser Bağdatlı Rûhi ve Ziyâ Paşa örneğiyle ortaya koyduğu "Terkib-i Bend-i Muallim Nâci" dir. Aynı yıllarda Varna'da hükümet tercümanlığı yapan Komyano Efendi'den, çevresinin tepkisine rağmen, biraz Fransızca öğrenir. Şiirler yazmaya devam eder. Bazı şiirleri Rusçuk'ta çıkan Tuna gazetesinde yayınlanır.³²

Bu sırada Ahmed Mithat Efendi'nin eserlerini zevkle okuduğunu ve bu eserlerin sahibine karşı sevgi duyduğunu Tuna'ya yazdığı bir mektubunda açıklıyor.³³

Varna Rüşdiyesi'ndeki muallimlik görevinden 1877 senesinde istifa eden Nâci, Varna'nın mutasarrıflığından Tulça mutasarrıflığına tayin edilen Said Paşa'nın özel kâtibi olur. Artık Paşa ile beraber dolaşır.

²⁹Muhâberat ve Muhâverât, s.194 - 195.

³⁰Uçman, Abdullah, Muallim Nâci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.10 .

³¹Uçman, Abdullah, a.e., s.11 .

³²Uçman, Abdullah, a.e., s.11 .

³³Tarakçı, Celal, Muallim Nâci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.10 .

Tulça'dan Tirnova'ya oradan Osman pazarı'na giderler ve 1877 Temmuzunda İstanbul'a gelirler. Bir müddet sonra Yenişehir Fener mutassarıfı olan Said Paşa ile beraber gider. Burada Cinayet Mahkemesi Kâtibi olan Nâci görevinden hoşlanmayarak istifâ eder ve İstanbul'a döner. Daha sonra Said Paşa da İstanbul'a gelir ve Anadolu teftişine memûr edilir. Nâci'yi de beraber götürür. Nâci bu seyahate "Asya Seyehati" der.³⁴

1880'in Ağustos ayında İstanbul'a gelirler. Artık iyice edebiyata sarılır, Tercümân-ı Hakikat'e yazılar gönderir.³⁵

3 Haziran 1881 'de Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd Valiliği'ne tayin edilen Said Paşa vazifesine giderken Nâci'yi de vilayetin merkezi olan Sakız'a götürür. Nâci, Mektûbi Kalemi mümeyyizi olur. Orada bir hayli şiir yazmıştır. Bunların bir kısmını Tercümân-ı Hakikat'e gönderir. Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği yazılarda, Nâci, Yahya, Bir Firkat-zade, Mes'ûd-i Harâbâti isimlerini kullanmış, bazı yazılarını da imzasız göndermiştir.

9 Mayıs 1882 tarihinde Hâriciye Nâzırlığı'na getirilen Said Paşa, Nâci'ye Hâriciye Mektûbi Kalemi Halîfeliği görevini verir. Nâci, iktidarca kendisinden aşağı birinin emrinde çalışamayacağını bildiren bir mektupla görevi geri çevirir.

Sakız'dan Nâci tarafından Tercümân-ı Hakikat'e gönderilen yazılar kesilince Ahmed Midhat Efendi durumu araştırır. Nâci'den haber almaya çalışır. Fakat Nâci mektuplara bir türlü cevap vermez. Bu arada Nâci, Mehmed Şükrü, Tevfik Rıza ve Mehmed Nâdir ile birlikte "Âfâk" mecmûasını neşre başlar. 1 Ocak 1883 tarihli 1365 sayılı nüshasından itibaren ise Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat sayfasını idareye başlar. Berlin Sefiri olan Said Paşa ile birlikte Berlin'e gitmek istemez. İstanbul'da kalır.

Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'teki görevi, edebiyat sütûnun-ı da yayımlanacak eserleri seçmek ve bunlar hakkındaki fikirlerini yazmaktır.

Edebiyatımızı ıslâh etmek gayesiyle Nâci'nin idaresine verilen Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat sütûnu bir okul görevini görmeye başlar. Gençliği çok etkiler. Nâci'nin tarzını beğenenler onun etrafında toplandılar, beğenmeyenler ise tenkide uğramamak için yazarken çok dikkatli davranmaya, hatasız eser meydana getirmeye gayret ettiler.

³⁴Tarakçı, Celal, a.e., s.11

³⁵Tarakçı, Celal, a.e., s.11

Bir müddet sonra, gazetede yayınlanan şiirlerin muhtevalarına itirazlar yapılır. Bunların "mey, mahbûb, saki,.. "den yani eski edebiyattan kurtulamadıkları ileri sürülür. Bu Nâci'nin suçu değildir. O'nun "meyhâne" ve "gark-ı nûr" redifli gazellerine yüzlerce nazire yazıldığı halde;

Çıkın şu savma'dan zâhidan! cihâmı görün!
Nasıl güzel geçiyor âlemin zamanı görün!

matlalı gazeline nazire yazılmamıştır. Çünkü genel zevk eski edebiyata yöneliktir. O devirde yeni ile eski edebiyat arasında pek bir fark görülmemektedir. Yeni edebiyat taraftarı diye bilinenlerin çoğu da alıştikları eski tarz eserler veriyorlardı. Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemâl buna en iyi örnek gösterilecek şahsiyetlerdir.³⁶

Muallim Nâci, 9 Ekim 1884'te Ahmed Midhat'ın kızı Mediha Hanım'la evlenir. O'nun, kayınpederine karşı son derece saygılı olduğunu çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz.³⁷

Bu arada, Muallim Nâci, Ahmed Midhat'ın da telkinleriyle Fransızcasını ilerletir hatta bir takım çeviriler bile yapmaya başlar.³⁸ Nâci'nin batı edebiyatına olan bu eğilimi, iddiâların aksine O'nun son derece yenilikçi bir kimliği olduğunun göstergesidir.

Tercümân-ı Hakikat gazetesinde çoğalan eski tarz şiir ve yazılar, Ahmed Midhat'ı çevresinin de uyarılarıyla harekete geçirmiştir.

Ahmed Midhat, önce, damadını ve gazetenin çevresinde toplanan eski edebiyat taraftarlarını, Arabistan'da sakin biri ismiyle gönderdiği mektubuyla uyarmaya çalıştı. Mektubun gereken önemi görememesi ve eski tarz eserlerin gazetede devam etmesiyle daha sert ve gayet açık bir dille yazılmış, eski edebiyatı ve taraftarlarını yeren bir makaleyi gazetede çıkardı. Bundan sonra da damâdı Nâci'yi gazeteden uzaklaştırdı.³⁹

Gazeteden uzaklaştırılan Muallim Nâci birkaç arkadaşıyla birlikte "İmdâd-ül midâd mecmuası"nı çıkarır.⁴⁰ Eski edebiyatı tuttuğu iddiasıyla aleyhinde yapılan karalamalara "Tarîk" gazetesinde cevap verir.

³⁶Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Çağlayan Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 1986, s.596.

³⁷Tarakçı, Celal, Muallim Nâci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.15 .

³⁸Uçman, Abdullah, Muallim Nâci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.17 .

³⁹Tansel, Fevziye Abdullah, Muallim Naci ile recaizade Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep olduğu Edebi Hadiseler, Türkiyat Mecmuası, c.10, s.167.

⁴⁰Tansel, Fevziye Abdullah, a.e., s.170 .

26 Teşrin-i sâni 1885 tarihinden itibaren "Saadet" gazetesinin edebiyat kısmını yönetmeye başlar. Buradaki görevi Tercümân-ı Hakikat'tekinin aynıdır: Eserleri inceleme ve fikir beyanında bulunma. Nâci, "Saadet" te çıkan maddi sorunlardan dolayı gazeteden 8 Kânûn-i evvel 1887 tarihinde ayrılır.⁴¹

Nâcî, Saadet gazetesinde görevini yapmaktayken, Selânikli Tevfik isimli birisiyle beraber "Taâvün-i Aklâm" ismiyle bir "şirket-i tahririye" kurarlar ve aynı adla bir de gazete çıkarırlar. Nâci, 22.inci sayıdan bu sonra gazeteden ayrılır ve tek başına, haftalık bir mecmua olan Mecmua-i Muallim'i çıkarır. Burada, Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Sultânî'de vermiş olduğu edebiyat derslerini yayınlar. Ayrıca bazı şairlerin eserlerinden örnekler vererek hayatlarını da anlatan mecmua 58 sayı devam eder.⁴²

Bir yandan eski edebiyat, yeni edebiyat tartışmalarının merkezinde olan Muallim Nâci, bir yandan da yaşamak için çalışmak, para kazanacak işler yapmaktadır. Nâci, çalışmalarından çok küçük ücretler kazanmakta ve bununla geçinmek zorunda kalmaktadır. Bir ara Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Sultânî edebiyat öğretmenliği yapan Nâci, 1888 'de de Mekteb-i Edeb adlı özel bir okulda Farsça dersleri verilir.

Muallim Nâci'ye 1889'da Stokolm'de toplanan sekizinci müsteşrikler kongresi tarafından, Türkçe'ye hizmetlerinden dolayı, bir altın madalya verilir. 1890'da da Mürüvvet gazetesi baş yazarı olur.

Nâci, 1891 yılında yazdığı "Gazi Ertuğrul Bey" adlı şiirini II. Abdülhamid'e sunar. Padişah, eseri beğenir ve Nâci'ye Tarih-nüvis-i Selâtin-i Âl-i Osman ünvanı verilir. Maaş bağlanır. Bundan sonra Muallim Nâci'nin geçim sıkıntısı sürmemiştir ancak bu refah çok sürmeyecektir. Nâci, öğretmenlikten istifa etmiş, "Mürüvvetten de ayrılmıştır."⁴³

Hayatının son yıllarında Fatih'te Yeni Hamam yakınlarında Eski İmaret Mahallesinde oturan Nâci, arasıra, sonradan aralarının tekrar düzeldiği kayınpederinin Beykozdaki çiftliğine gider orada kalırdı. Nâci'nin yakın dostu Salâhi, onun hayatının son yıllarında sürekli olarak bir tekkeye gittiğini, daha çok şeyhlerle düşüp kalktığını söylemektedir.⁴⁴

⁴¹Tarakçı, Celal, Muallim Nâci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.15-16 .

⁴²Tarakçı, Celal, a.e, s.16 .

⁴³Tarakçı, Celal, a.e, s.17-18 .

⁴⁴Uçman, Abdullah, Muallim Nâci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.22 .

Nâci, 1893 Ramazanının sonuna doğru hastalanır. Kalbi ağrıtmaktadır. Bu ağrılar birkaç gün içinde daha da şiddetlenir. Bir akşam uykusunda geçirdiği kalp sektesinden ölür. Hayatında o kadar dost ve zalim rol oynayan Ahmed Midhat Efendi o akşam onlardadır.⁴⁵

Hentüz 44 yaşında hayata vedâ eden Nâci'nin cenazesi Ayasofya Camii'nde kılınan ikinci namazından sonra Divanyolu'nda Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömülür.

Mezar taşında kendisinin şu beyiti yazılıdır:

Hak-perestim arz-ı ihlâs ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhidden ayrılmadık Allah bir⁴⁶

---

⁴⁵Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Çağlayan Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul, 1986, s.599 .

⁴⁶Hüseyin Avni, Muallim Naci, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s. 9 .

2) ESERLERİ

Muallim Nâci, şiir, tenkid, makâle, fıkra, hâtıra, lügat, vecize, tercüme,... gibi pek çok türde eserler vermiş ender edebiyatçılarımızdan birisidir.

Tanpınar, O'nun, şiirlerinde Tanzimat'ın peşinde koştuğu sadeliği yakalamış olduğunu söyler.⁴⁷

Nâci'nin nesrini, şiirine nazaran daha dağınık bulur ama eserlerindeki grameri beğenir.⁴⁸

Fevziye Abdullah Tansel'in, Nâci'nin dağınık şiirleri dışında, manzum eserleri dahil 440 şiiri olduğunu bunların 35'inin Batı nazım şekillerinde yazıldığını tesbit ettiğini biliyoruz.⁴⁹

Kasidecilik ve mübâlağa sanatına düşman olan Muallim Nâci, halk, hakikat ve sadelik taraftarıdır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, O'nun eserlerinin bu fikirlere dayandığı görüşündedir. Ayrıca Kaplan, Nâci'nin geçim dolayısıyla kendisini harcamasını ve dağınık yazmasını bir kusur olarak görür. Nâci, üzerine antoloji hazırlanmasının gereğine inanır.⁵⁰

Muallim Nâci'nin aşağıdaki eserlerini türlerine ve kendi türleri içindeki kronolojik sıraya göre vermeyi uygun gördük.

Şiirler

1-Terkib-i Bend-i Muallim Nâci, 1874, 6 s.

Bağdatlı Rûhi ve Ziyâ Paşa'nın eserlerini taklid ederek yazılmıştır.

2-Ateşpare, 1883/1300, 1886/1303 71.s.

Nâci'nin İstanbul'da yayınlanan, ilk şiir kitabı olarak bilinir. Nâci bu kitabında yeni tarz şiirlerini toplar. Şiir kitapları içinde en hacimlisidir.

⁴⁷Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Çağlayan Kitabevi,6.Baskı, İstanbul, 1986, s.599 .

⁴⁸Tanpınar, Ahmed Hamdi, a.e., s.606 .

⁴⁹Tuncer, Yrd. Doç.Dr. Hüseyin, Arayışları Devri Türk Edebiyatı I, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s.243 .

⁵⁰Yeni Sanat Dergisi, Muallim Naci, Sayı :8, Kasım 1974, s.52.

3- Şerâre, 1884 /1301 54 s.

Gazel, şarkı, katı, rübâi, v.b. eski tarz şiirlerinin toplandığı kitaptır.

4- Fûrûzân, 1886/1303, 40 s.

Konu ve şekil yönünden eski tarzda yazılan şiirlerini toplar. O'nun "görün" redifli önemli gazeli Fûrûzân'dadır. Türk arûzu ile, yerli söyleyişte yazdığı "Köylü kızların şarkısı" da yine bu kitaptadır.

5-Sünbüle, 1890/1307, 222s.

Üç kısımdan meydana gelen Sünbüle'nin birinci bölümünde eski tarzda yazılan şiirler yer alır. İkincisi nesir kısmıdır. Üçüncü bölüm ise "Ömer'in Çocukluğu" adlı hâtıralar kitabıdır ve Nâci'nin mensûr eserleri arasında en meşhûr olanıdır.

6- Mir'at-ı Bedâyi 1896/1313, 16s.

(Mesnevi-i Muallim Nâci adıyla da bilinir). Abdülhamid'e sunulan medhiyedir.

7- Yâdigâr-ı Nâci 1897/1314, 112 s.

Nâci'nin ölümünden sonra, yakın dostu Şeyh Vasfi tarafından yazarın dergi ve gazetelerdeki şiirlerinin toplanarak yayınlanan bir kitabıdır.

8-Gazi Ertuğrul Bey , 1310/ 1893, 26 s.

Nâci'nin ölümünden iki yıl önce yazıldığı halde ancak ölümünden sonra yayınlanabilen bu destan denemesinde, Osmanlıların kurucusu Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'daki mücadeleleri anlatılmaktadır. Bu kitabı Sultan 2. Abdülhamit'e sunan Nâci, Abdülhamid tarafından Osmanlı Devleti'nin resmi tarih yazarlığıyla görevlendirilmiş ve kendisine yüklüce bir maaş bağlanmıştır. Gazi Ertuğrul Bey 176 beyittir.

Düzyazı - Deneme - Tenkit - İnceleme

1- Yazmış Bulundum, 1884/1301, 36 s.

Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği on dört mektup ve bunlara verilen cevaplardan meydana gelmiştir.

2-İ'caz-ı Kur'an, 1884/1810, 1891/1308, 39,40s.

Kur'an'ın mucize olduğunu âyetlerle ortaya koyan bir kitaptır.

3- Şöyle Böyle, 1885/1302, 109s.

Muallim Nâci'nin Şeyh Vasfi ile karşılıklı altı mektubundan meydana geliyor. Mektuplarda, Osmanlı şiir ve edebiyatının gelişimi üzerine yeni fikirler ileri sürülmektedir.

4- Muammâ-yı İlâhî - yahud - Bazı Suver-ı Kur'aniyyenin Evâilindeki Hurûf-i Teheccî, 1885/1302, 47s.

Fahreddin Râzi'nin Mefâtiḥ-ül Gayb'ından faydalanılarak hazırlanmıştır.

5- Medrese Hatıraları, 1885/1302, 279s.

Nâci, medresede okurken, hocasından duyduklarını ve okuduğu çeşitli kitaplardan ilginç bulduğu parçaları sonradan biraraya getirmiştir. Kitapta, insan ve edebiyatla, dini, tarihi, tasavvufi kişi ve konuları işleyen 18 deneme vardır.

6-İrcâ'-i Nazar, Taâvün-i Aklâm 1885/1302

7-Mizan Gazetesiyle Aleyhine Neşrolunun Bazı Fıkarâta Karşı Muallim Nâci Efendi Tarafından Yazılan Müdefaanâmedir, 1886/1303 42s.

8- Nevâdiru'l-Ekâbir, 1886/1303 (1304?) 63 s.

Bu eseri hakkında Nâci; "Bu risâle, ekseriya ziyaret etmekte olduğum Hamidiye Kütüphanesi mahsülüdür. Orada yazdım. O bir hazinedir ki içinden ne kadar cevahir alınsa noksan pezir olmaz. Hamidiye Kütüphanesinden aldığımı işte Osmanlı Kütüphanesine veriyor. Ondaki cevahirin istitarı değil, intişarı nâfidir." demektedir.

9- Demdeme, 1886/1303, 54 s.

Recâizâde'nin Zemzeme III. mukaddemesindeki ve Takdir-i Elhan'daki küçük düşürücü sözlerine karşılık, Muallim Nâci'nin Saadet gazetesinde yayınlanan ve yayınlanmayan yazılarının bir araya getirilmiş şeklidir.

10-Mektuplarım, 1883/1303, 288s.

Çok çeşitli konularda, hepsinin kime yazıldığı açıklanmayan, uzun-kısa deneme tipinde 79 mektuptan meydana geliyor.

11-Yadigâr-ı Avnî, 1886/1303, 48s.

İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Nâci'nin Yenişehirli Avni ile tanışması anlatılır. İkinci bölümde ise O'nun kendisine hediye ettiği Hakîm Sanaî'nin "Hadikat-ül-Hakika fî Şeriat-ül Tarika" adlı eserin 15 beytini tercüme eder.

12- Muallim, 1886/1303, 384 s.

Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat sayfasını yönetirken buraya gelen edebiyatla ilgili yazılar ve şiirlerle, bunlara, yazarın verdiği eleştiri tipindeki cevaplar yer alır.

13- İntikad, 1887 (1304), 101 s.

Beşir Fuad ile Muallim Nâci'nin çeşitli konular üzerine birbirlerine yazdıkları 7 mektuptan oluşur.

14- Mehmet Muzaffer mecmuası, 1889/1306, 160s.

15-Sünbüle, 1890-1307, 222s.

(Son kısmı, Ömer'in Çocukluğu, s. (129-222).

Birinci kısmı nesir tercümeleri, son kısmı, Nâci'nin 7 yaşına kadar süren hayatı.

16- İstilahat-ı Edebiyye, 1890/1307 279 s.

Divan şiir ve edebiyatının belâgat kâidelerini ve edebî sanatları açıklayıp inceleyen bir kitaptır.

17- İnşâ ve İnşad, 1891/1308, 16s.

Yirmi iki ahlâki öğütle Risale-i Hamidiyye'den tercüme bir bölümden meydana gelmiştir.

18- Muhaberât ve Muhaverat, 1894/1311, 208s.

Nâci ile Ahmet Mithat arasındaki karşılıklı yazılmış on iki mektuptan oluşur.

19- Mir'at-ı Bedayi, 1896/1313, 16 s.

20- Yâdigâr-ı Nâci, 1897/1314, 112s.

21-Gâzi Ertuğrul Bey (Nesir)

22- Necm-i Saadet, 1890,

Tercümân-ı Hakikat'in edebi kısmında yayınlanan yazılardan oluşur.

23- Nevbâbe,

Eğitimle İlgili Kitapları

1-Tâlim-i Kırâ'at 1885/1302, 215 s.

Okula yeni giden çocuklara kolayca okuma alışkanlığı, gerekli bilgiler ve terbiye kazandırmak maksadıyla hazırlanmış kitaptır.

2- Mekteb-i Edeb, 1885/1302, 315s.

3- Vezâ'if-i Ebeveyn, 1887/1304, 95 s.

4- Çocuklar İçin Lügat Kitabı (2 cilt) 1900/1317

Biyografik Çalışmaları

1- Osmanlı Şairleri, 1890/1307, 110 s.

On üç Osmanlı şairinin hayatı ve eserleri anlatılır.

2-Esâmî, 1891/1308

Çeşitli islâm milletlerine mensûb 850 şahsiyetin kısa biyografilerinden oluşur.

Dil-Lügat Çalışmaları

1- Lügât-ı Nâci, 1900/1307, 960 s. (sözlük)

2- Kamûs-ı Osmani, 1891/1308 (sözlük)

Hepsi tamamlanmamıştır.

Çevirileri

1- Hurde-Furûş, 1885/1302

23 ayrı Farsça metnin aslı, tercüme ve açıklamaları.

2- Muammâ-yı İlâhi, 1885/1302

Fahrettin Râzi'nin "Mefâtihü'l - gayb" eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

3- Sâib'de Söz, 1886/1303, 32s.

Şair Sâib divanından seçmeler.

4- Sânihatü'l Arab, 1886/1303, 448 s.

Arap Edebiyatından seçmeler

5- Emsâl-i Âli, 1887/1304.

Hz. Ali'nin bazı sözlerinin asılları ve çevirileri.

6- Hikemü'r-Rüfâi 1887/1304

Seyyid Ahmed Rüfâi'nin tasavvüfî konularda söylediği bazı sözlerin çevirisi.

7- Hulâsatü'l-İhlâs 1887/1304

İhlâs Sûresi'nin tefsiri.

8- Mütercem, 1887/1304, 160 s.

Doğu edebiyatından nesir örnekleri.

9- Sânihatü'l - Acem, 1887/1304, 47 s.

İran edebiyatından seçmeler.

10- Ubaydiya, 1888/1305, 71 s.

Zâkanlı Ubayd'ın "Risâle-i Dilgüşâ"sından dil üzerine seçilen parçaların çevirisi.

11- Nümûne-i Sühan, 1891/1308, 56s.

İran edebiyatı antolojisi.

12- İnşâ ve İnşâd 1891/1308

"Risâle-i Hamidiyye"nin bir bölümünün çevirisi ve ahlâki öğütler.

13- Therese Raquin 1891/1308

Emile Zola'nın aynı adı taşıyan romanının çevirisi. (Yarım kalmıştır.)

Dergi

1- Mecmûa-i Muallim, 1887/1304

57 sayı çıkmıştır.

Tiyatro

1- Zati'n-Nâtikeyn, 1889-90/1307

2-Heder, 1909/13026
Trajedi

3- İşgal Bulutları ve Zafer Yıldızları, 1928
Milli Piyes

3) MUALLİM NÂCİ'NİN ÖLÜMÜ ÜZERİNE YAZILAN YAZILAR

«Muhazarat-ı ilmiyye ve edebiyeye son derece ehemmiyet verir, geceli gündüzlü çalışır, bilhassa lisanın pürüzlerini temizlemekle uğraşır, münakkahiyet-i elfaz (sözün en güzelini söyleme) ve kelimâta riayet ederdi. Bu sa'y-ı müsmiridir ki lisânımızda mühim, büyük bir devr-i nekahat ümidi uyandırdı.

. . . ömrümde bir defa târih söyledim. O da merhûmun vefatı günüydü. Târih «Azim-i huld-i berîn oldu Muallim Nâci» mısraından ibarettir.

. . . Vefâtının ikinci günü Mithat Efendi'yi ziyarete gitmiştim. Mâlûm olduğu üzere Nâci'nin kayınpederiydi. Efendi beni görür görmez, ömrümde kendisinde birinci defa gördüğüm derin bir teessürle gözyaşları dökerek dedi ki : «Râsim, ne kaybettik biliyor musun? Hazine desem yanında tamtakır kalır. Dün bugün kendimde değilim.» Ben de ağladım...»*

Ahmet Râsim

*

* *

«. Bu eserlerin (Nâci'nin eserleri) mükâfatı, müptediler için tekrar tekrar okunmak, birçokları yine müptediler tarafından ezberlenmek lüzum ve liyâkatında tutulmalıdır.

. . . Dünyadan dün çekilen Nâci, fezâil-i müsellimesiyle bugün de sağdır, yarın dâ Fakat mevzuunun şiiyet-i kudsiyesine gölge bile olamayan o «Hâtıra-i Bedr-i Kübrâ» sernâme-i garrası (parlak başlığı) altına yazılan şiiirler kabilinden eserleri de daha dün bile ufûl etmişti»**

İsmail Safâ

* Ahmet Rasim, Muharrir, Şair, Edip, İstanbul, 1342, 216 s.

** Uçman, Abdullah, Muallim Naci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.146 .

«Merhûm o şairlerdendi ki nazmı nesirden ziyâde lezzetle okunur ve düşündüğünü nazmetmek hususunda bir suhûlet-i mahsûsayı hâiz ilk nazarda teslim ve itiraf olunurdu.

. . . Kürs-i hitâbeti etrafında toplananlara mümkün mertebe lezaiz-i hayattan istifade yolunu ve şu birkaç günlük ömrün gill ü gışından (Huzursuzluklarından) âzâde bir sûrette imrarını tavsiye eder. Dinleyenleri daima mâzinin menezir-ı elimesiyle rencide etmezdi.»*

İsmail Hakkı (Umûr-ı Şehbenderi Kalemî Hulefasından)

*

* *

«Arabi ve fârisi yerine mümkün olduğu kadar kudret-i ifadeyi, ahengi; insicamı bozmadan Türkçe kelimeler; terkipler kullanmak; bugün lisanca belli başlı endişelerimizdendir. Kezâ kısa kısa cümlelerle, açık açık sözlerle beyân-ı meram etmeyi beğenmeğe başladık. Hatırlıyor muyuz ki lisanımızda bu iki tarzın da hemen hemen mucidi o zavallı Nâci'dir. (. . .) Lisan itibarıyla böyle... Şairlikçe de Naci, öyle yabana atılamazdı. ŞERARE'NİN birçok gazelleri harikulâdedir. Eşar-ı Nâci bir enmuzec-i fesahattır.

. . . O bir şark şairi, hatta bir şark edibi, hele bir hâce-i lisan addolunur. Fakat mânâ-yı hakikisiyle edebiyat muallimi sayılamaz.»**

Ali Kemâl

* Uçman, Abdullah, Muallim Naci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.146 .

** Uçman, Abdullah, Muallim Naci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.147 .

«Nezahat-i edebiyeye bigâne değildi; fikren, ifâdeten ve hulken nezihe ve edep idi. Kütüphane-i zihayat değildi, pek çok kütüphane ve kütüp görmüş, gördüğünden istifâde etmiş ve ettirmiş, himmetli, gayretli; faziletli bir hadim-i marifet idi. Her eserinin müfid olduğunu inkâr edenler, hakikatı inkâr etmiş olular. Edebiyattan ziyade lisâna tâlim etmiş olabilir. Bu da büyük bir meziyyettir. Milletin en kıymetli şâiri değildi, fakat kıymetli şâirlerden biriydi.

. . . Benim mülâhazamın neticesi de şudur :

Gerçi hakkında kimi şöyle kimi böyle dedi
Fazl u irfanı müsellemler yüce bir şair idi »

İbnülemin Mahmut Kemal İnal*

*
* *

«Muallim Nâci bir büyük şâir olmaktan ziyade bir muallim-i edeb ve belâgattir. Kemâl, Ekrem, Hâmid Beylerden sonra lisân-ı edebiyatımızın teceddüdü emrinde hayli hizmeti sebkemiştir...

. . . Naci'nin sâde üslûpla yazdığı şeyler sehl-i mümteni kabilindedir. Pek kolay zannolunduğu halde güç taklid olunabilir.

. . . En muktedir üdebamızdan hiçbir birtakım galatat ve hatayayı lâfziyeden sâlim olmadığı halde Nâci'nin yazdığı şeylerde yanlış bir kelimeye, yahut yerinde kullanılmamış bir tâbire tesadüf edilemez.»**

Faik Reşad

* Uçman, Abdullah, Muallim Naci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.147 .

** Uçman, Abdullah, Muallim Naci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.144 .

«... Şark kültürü kuvvetli bir insan. İran ve Arap edebiyatını biliyor. son zamanlarında Garb'a da açıldı. Bu itibarla devrinin önde gelen bir insanıdır. Sonra, 'Dil' denen şeye oldukça bağlı. Dil'de şahsi tasarrufları kabûl etmiyordû Dinine, diline bağlı mütediyyin bir insandı...»**

Ali Nihat Tarlan

*
* *

Nâci'nin ölümü üzerine Nâmık Kemâl'in oğlu Ali Ekrem Bey Tarih düşmüştür.

«Yine bir kevkeb uful eyleyerek
Oldu muzlîm edebîn minhâcî
Geldi bir devre-i mâtem şîire
İrtihal etti Muallim Nâci »*

Ali Ekrem Bey

**Yeni Sanat Dergisi, Muallim Naci Özel Sayısı, Sayı : 8, Kasım 1977, s.52 .

* Uçman, Abdullah, Muallim Naci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.23 .

İKİNCİ BÖLÜM

MUALLİM NÂCÎ'NİN TENKİT ESERLERİNİN İNCELENMESİ

1)YAZMIŞ BULUNDUM

Muallim Nâci'nin tenkid kitaplarından ilki "Yazmış Bulundum" adını taşır.⁵¹ Yazmış Bulundum, Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'e yolladığı on dört mektup ve bunlara verilen cevaplardan meydana gelmiştir.

Yazmış Bulundum'un başında "Karîn-i Kiram"⁵² başlıklı bir önsöz vardır. Muallim Nâci, bu önsözünde kitabın nasıl meydana geldiğini anlatmaktadır.

Buna göre Muallim Nâci, Tercümân-ı Hakikat'e ufak ufak yazılar göndermiş fakat erbâb-ı mütâlaadan büyük büyük teveccühler kazanmıştır. Bunun sebabini artık herkesin "külfetli" ifâdeden hoşlanmadığına "külfetten âzâde sâde söz" ü sevdiğine bağlamaktadır. Kendisi de bu tutumda olduğu için eserleri beğenilmiştir.

Muallim Nâci, eserlerinin beğenilmesinin bir sebebinin de bunların içinde "hoşça bir takım ebyâf " bulunmasına bağlamıştır.

Önsözde, Muallim Nâci'nin de belirttiği gibi, Tercümân-ı Hakikat Nâci'nin eserlerinin altına teşvik edici sözler yazmış, bu kısa yazılara diğerlerinden daha fazla kıymet ve şöhret vermiştir. Dostlarından birkaçının, Tercümân'a gönderdiği eserlerden bir kısmının yayımlanmasının uygun olacağı düşüncesi üzerine Muallim Nâci önce bu fikrin kalemine gereğinden fazla önem vermek olacağını düşünmüş, fakat bu fikir daha sonra kafasına yatmıştır. Bir de Muallim Nâci'yi okuyanlardan biri çıkıp da bütün masrafları üstlenince son karara varılmıştır.

Yazmış Bulundum'a Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği yazıların çoğunun altına, Tercümân-ı Hakikat tarafından yazılmış olan değerlendirmeler faydasız olmadığı düşüncesiyle alınmıştır.

Nâci, bu kitaptaki yazıların, yazı yazmak hevesinde bulunan gençlere yardımcı olacağını düşünmektedir. Hemen belirtelim ki büyüklerin de ilgisini çekerse Nâci'nin şeref ve iftiharını artacaktır.

⁵¹Muallim Naci, Yazmış Bulundum, İstanbul 1301.

⁵²a.e. s.3-5 .

Nâci'nin bu kitabı yazmadaki bir maksadı da vatanına muktedir olduğunca hizmet etmektir. Muallim Nâci herkesin böyle yapmasının gereğine inanır.

Nâci daha sonra da görüleceği üzere iyiyi kötüden ayırt edebilmek, milli görüşten uzaklaşmamak fikridir. Yazmış Bulundum, bu fikirlerin tenkid eserlerinde ilk çıkış noktasıdır.

Muallim Nâci, Yazmış Bulundum önsözünün altına "Mes'ûd Harabâtı" mahlasını koymuştur.

Muallim Nâci'nin Tercüman-ı Hakikat'e yazdığı ilk mektup⁵³ : "Bir kaç gündür gazetenizin edebiyât kısmında hiç bir şey görülemiyor. Böyle olur mu ya?" sözleriyle başlar. Nâci'nin edebiyata düşkünlüğü bu sözlerle kendini gösterir. Sürekli yazmak gerekmektedir. Araştırmayı, yazmayı sevenlerden öyleleri vardır ki Tercüman-ı Hakikat'ı sırf edebiyat hatırı için almaktadır. Bu edebiyat meftûnları edebiyattan mahrûm edilmemelidir.

Nâci'nin kendisi "Edebiyyat meftûnu"dur. Tercüman'a yazdığı ilk mektubunda : "Bendenizin halimi bilerseniz mutlaka (Edebiyyat meftûnu) diye bir ünvan takardınız üdebâ meclislerinde saff-ı ni'âlde durmak sûretiyle olsun bulunmayı cana minnet bilirim." diyerek bu düşkünlüğünü anlatmaktadır. edebiyat meclislerinde ne söylerseler bellemeye çalışır, bellediği şeyleri hemen mecmûasına kaydeder.

Görüldüğü gibi Nâci önce dinliyor, öğreniyor ve sonra bunları hafızâsına iyice yerleştirip yoğurarak kendi şiirini buluyor. bunun edebiyat dünyasında genel bir kural olduğu görülür. İnsanlar orjinali yakalamadan önce başkalarının yaptıklarına bakarlar. Onlar kendi eserleri için model oluşturur.

Burada taklitçilikten kurtulup orjinaline varmak önemlidir. Nâci bunu en iyi şekilde gerçekleştiren bir edebiyatçıdır.

Nâci edebiyat meclislerinde bellediği şeyleri mecmûasına kaydediyor. Bu huyunu beğendiğini çünkü bu yolla bir hayli eser topladığını belirtiyor. bu bellediği eserleri topladığı özel mecmûa Nâci için çok önemlidir. Öyle ki şaka yollu şöyle der . "Mecmû'am kıymetlidir. Bunu âdeta en parlaklarından bir kaç yüz liraya değişmem. Şimdiye kadar öyle bir müşteri de çıkmadı ya! Ne ise ! "

Nâci seçtiği eserlerin güzelliğine inanır, Tercüman'a "bunları siz de görseniz beğenirsiniz" der. Çünkü bu eserler çok değişik özellikleri bir

⁵³a.e., s.6-8 .

arada toplamaktadır. Hâkimâne; âşıkâne, rindâne, meyûsâne, mesrûrâne .

Özel mecmûasını kısaca tanıtan Nâci bundan numûne olarak bir kıta da Tercümân'a gönderir. Epeydir Tercümân'da edebiyata dâir bir şey görmediği için bu eserin makbûle geçeceğini umduğunu söyler.

Belirteceği eseri şâir bir aralık derbederlik âleminde seyahat ederken mecbûriyyet sonucu bir evde yorgun argın kaldığı zaman yazmıştır.

İlk mektubunda Tercümân-ı Hakikat'e gönderilen kıta şudur :

Olurken bir zaman rindâne câmım mâye-i mesti
Humâr âbâd gamda katre cûy-ı bâdeyim şimdi
Olurken bir zaman her bir sözüm bir rehzen-i takrâ
Sükût-ı zühd ile zânû-zen seccâdeyim şimdi⁵⁴

Tercümân-ı Hakikat, Nâci'nin gönderdiği kıtanın altına yazdığı değerlendirmede, Nâci'nin son derece düzgün, en sâfi Osmanlıca ile yazılmış mektubunu beğeni ile karşıladıklarını belirtmiştir. Hatta bu mektubu edebiyat eserlerinden kıymetli bir parça olmak üzere değerlendirmiştir.

Tercümân-ı Hakikat, Nâci'nin mektubunu sâfi Osmanlıca ilk yazıldığı için beğenmesine karşın, kıtasını beğenmemiştir. Hatta Nâci'ye şakacı bir dille " O kadar medh ettiğiniz mecmûa hep bu kıta gibi eserleri toplamışsa biz ona değil en parlaklarından, en küflülerinden bile hiçbir lira vermezdik" der.

Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği ilk mektubunun dilinin beğeniyle karşılanması, Nâci'nin dili kullanmadaki ustalığını göstermektedir. Duygu ve düşünceleri en iyi şekilde anlatmak için dili çok iyi bilmek ve kullanmak gerekmektedir. İyi bir yazar, iyi bir şâir olmak için de bu ilk şarttır. Nâci'de dil kusursuzluğu bütün eserlerinin ortak özelliğidir.

Nâci, Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği ikinci mektubunda⁵⁵, birinci mektubundan gönderdiği kıtanın beğenilmemesine biraz sinirlenmiş olmakla birlikte daha sonra bunu anlayışla karşılamıştır. Bunu şu sözleriyle belirtir : " Tabayı muhtelifdir. Ali'nin beğendiğini Veli beğenmez; Veli'nin beğendiğini Ali ! "

⁵⁴a.e., s.7 .

⁵⁵a.e., s.8-10 .

Buna rağmen mektubunun beğenilmesi Nâci'nin hoşuna gitmiştir. İftihâr etmiştir.

Nâci, mecmûasından gönderdiği kıtanın beğenilmemesini anlayışla karşıladıktan sonra, bunun mecmûasının öyle birdenbire gözden düşmesi için sebep olamayacağını söylemektedir. Nitekim Tercümân-ı Hakikat'in hoşuna gidecek, takdirini kazanacak eserler de bu mecmûada mevcûttur. İşte bu eserlere Tercümân-ı Hakikat'in küflü lira yerine parlak âferinler vereceklerinden şübhesi yoktur Nâci'nin. Daha sonra da şöyle bir mısra yazar Nâci :

"Yâ râb bu âferin ne tükenmez hazinedir ! "

Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği şiirler, edebiyat meclislerinde duyup beğenip mecmûasına not ettiği şiirlerdir. Aslında kendi şiirlerini de göndermek istemekte ama buna cesaret edememektedir. Bu cesaretsizliğinin sebebini de şöyle belirtmektedir : ". . . . Sonra (Artık bu pek âşık ömürcesine!) dir ilan ediverirseniz ne yaparım ! "

Nâci böyle şöhret kazanmaktansa edeb-i mechûl olarak bir köşede rahatça oturmaya razıdır. Kendi mecmûasının ona her zaman açık olduğunu, ancak onun da bir belâya uğramasından korktuğunu belirtmiştir. Bağdad'a giderken koynundaki mecmûa-i münşeâtı nehre düşürüp de " Ah işte olanca sermayem battı gitti ! Dönmekten başka çârem kalmadı." diye üzüntü içinde kalan câhil divan efendisinin haline düşmekten korkar.

Nâci'ye göre göndereceği kıta evvelki kıtadan daha ahenklidir. Tercümân-ı Hakikat'e kıtayı beğenmeleri ricâsında bulunmuştur. Kıta şöyledir :

Nûr-ı didem beni ağlatma didim, güldü didi
Seni çok ağladırım bende bu gözler var iken
Didi harf atma idersin beni denbeste; didim
Seni çok sustururum bende bu sözler var iken

Tercümân bu kıtayı beğenmiştir. Hem de Nâci beğenin dediği için değil gerçekten beğenmiştir. Bu sefer mecmûaya âferin diyerek; "Bağdad'a giderken değil, Üsküdar'a müsküdar'a giderken sakın ha ! Mecmûanızı denize düşürmeyiniz. Sonra iftihâr edecek bir mecmûasız ne

yaparsınız ? " lâtifesiyle sözlerini bitirmiştir. Görünen odur ki mecmûa değerli eserleri içermektedir.

Nâci üçüncü mektubunda⁵⁶ imza yerine (. . .) bulunan bir yazı okuduğunu, beğendiğini belirtiyor. sebep olarak da külfetsiz yazıldığını gösteriyor. Mektupta (. . .) imzalı mektubun metni verilmemiştir.

Üçüncü mektupta Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'e sadece eser göndermekle kalmayıp, burada çıkan eseleri tenkid ettiğini de görüyoruz. Bu, eserlerin daha dikkatli yazılması gerektiği yolunda önemli bir durumdur. Artık şâirler Tercümân-ı Hakikat'a rastgele eser gönderilmeyeceği fikrini almakta Tercümân-ı Hakikat'da önemli bir okuyucudan menfi tenkid almakta daha seçici olma yoluna gitmektedir.

Bu mektubuna Tercümân-ı Hakikat'ın düştüğü notta Nâci'nin nesrinin nazımından üstün olduğu belirtilmiştir.

Muallim Nâci dördüncü mektubuna,

Ey aşk yakarsan işte cânım
Yak derdim olaydı hân mânım

matlalı gazel ile başlıyor. Nâci bu gazeli kıtalarından daha çok beğendiğini söylemektedir.

Nâci'nin dördüncü mektubunda⁵⁷ Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği gazel, içkiye düşkün laübâli bir şairindir. Şairin ismi verilmiştir. Nâci şairin bu durumunu beğenmez. sebep olarak da şairin mukallidlerinin de aynı durumlara düşmesi tehlikesinin olduğunu gösterir. Muallim Nâci'ye göre şair tavırlarıyla da yazmak hevesinde olanlara örnek olmalıdır. Şinâsi ve Nâmık Kemâl'de de aynı hassasiyete rastlanır.

Tercümân-ı Hakikat, Nâci'nin bu dördüncü mektubunun altına herhangi bir değerlendirme yazmamıştır.

Beşinci mektubunda⁵⁸ Muallim Nâci, Tercümân-ı Hakikat'e kendisinin yazılarına verdiği değerden duyduğu memnuniyeti anlatmaktadır. Tercümân-ı Hakikat, Muallim Nâci'yi Osmanlı üdebâsı arasında göstermektedir. Muallim Nâci de Tercümân-ı Hakikat'i edebiyatımıza ettiği hizmetler dolayısıyla takdir etmektedir.

⁵⁶a.e., s.10-12 .

⁵⁷a.e., s.12-14 .

⁵⁸a.e., s.14-17 .

Nâci, Tercümân-ı Hakikat'in edibler yetiştirdiğini, şâirler meydana çıkardığını bildirir. Nâci'ye göre ilerleme kötüden, iyiye doğrudur. Birdenbire iyi eserler meydana getirmek imkânsızdır. Bu yönden, Tercümân-ı Hakikat, devrinde, edib, şâir yetiştiren bir okul görevini üstlenmiştir.

Muallim Nâci'ye göre hüner teşvik ister, âferin ister Tercümân-ı Hakikat bunu yapmıştır.

Tercümân-ı Hakikat bu mektubu ifadenin sâdeliğinden dolayı çok beğenir. sadeliğin sebebini Muallim Nâci'nin yazısında : "olduğundan, bulunduğu, idüğünden olub, bulunub . . . . " gibi tâbirlere yer vermemesine bağlıyor. Yazıyı asıl bozan bu gibi tâbirlerdir

Tercümân-ı Hakikat, fikrin, anlaşılacak şekilde sade yazılmasından yanadır. Okuyucunun yazıdan lezzet alması onu anlayabildiği ölçüdedir. ilerleme ancak bu şekilde meydana gelir.

Muallim Nâci, altıncı mektubunda⁵⁹ zorla şiir yazmanın imkansızlığı, yazılsa bile tatsız olacağı düşüncesi üzerinde durur. Nitekim kendisi, gerek çevresinin gerekse Tercümân-ı Hakikat'in övgüleri sonucunda büyük bir yazma hevesiyle kendini zorlayarak bir şiiri beğenmeyerek bozmuştur. sonra tekrar bir beyit söylemiş bunu da bozmak istemesine rağmen içinde bulunduğu hâle pek uygun düştüğü, arkadaşları tarafından devam edilmesi uygun görüldüğü için bozmaya kıyamamıştır. Sözü geçen beyit şudur :

Bayramda bir nizâmına koydum ki hânemi
Yârân görünce bir yeni meyhâne sandılar ! ⁶⁰

Tercümân-ı Hakikat, bu beyitin şiir sevenlerce beğenildiğini buna rağmen kendilerinin fikrince Nâci'nin nesrinin nazmından güzel olduğunu bir kez daha belirtir.

Bir çok genç, Nâci'nin bu sade ifâdesini taklide çalışmakta oldukları halde başaramamaktadırlar. Hatta Tercümân-ı Hakikat dahi bu zorluğu hissettirmiştir. Bu hal neden meydana gelmiştir ? sorusuna Tercümân-ı Hakikat, dilimizin geleceğinin parlaklığı yüzümüze vurmakta ve

⁵⁹a.e., s.17-19 .

⁶⁰a.e., s.18 .

gözlerimizi kamaştırmaktadır, sade yazmaktaki güçlük buradan ileri gelmektedir diye cevap veriyor.

Muallim Nâci'nin yedinci mektubunda⁶¹ edebiyatla ilgili herhangi bir tenkidi fikre rastlanmaz.

Tercümân-ı Hakikat, Muallim Nâci'nin bu mektubunun altına da herhangi bir değerlendirme yazmamıştır.

Muallim Nâci, sekizinci mektubunda⁶² mahlasıyla ilgili açıklama yapıyor. Eskiden yazdığı şiirlere nazireler yazıldığını ama şu yazacağı şiire başkasının nazire yazamayacağını belirtiyor. Şiirin matlaı şöyledir :

Firkatiyle bir mehin reş-âver seyyâreyim
Hiç bir menzilde eğlenmem garib âvâreyim⁶³

Muallim Nâci bu mektubunda kendisinin Mes'ûd-ı Harâbatı olduğunu söylüyor.

Dokuzuncu mektup bir isim karışıklığını gidermek maksadıyla yazılmıştır.⁶⁴ Bu mektubunda da tenkidi herhangi bir fikre rastlanmıyor.

Nâci onuncu mektubunda zamandan şikayet ettiğini belirten bir beyit yazmıştır.⁶⁵ Fakat geçmişte şikayet ettiği zamandan artık memnundur. Çünkü Tercümân-ı Hakikat'e yazdığı sözler beğenilmektedir.

Nâci mektubunun sonunda, Tercümân-ı Hakikat'in yazı heyetinin idare edenlerin kendisini şahsen de tanıdığını belirtiyor. Tercümân-ı Hakikat okuyucuları Ahmed Mes'ûd ve Mes'ûd-i Hârâbatî'lerin kimler olduğunu gazeteye defalarca sormalarına rağmen gazeteden herhangi bir müsbet cevap alamamışlardır. Muallim Nâci'nin bu ibâresi durumu karıştırır.⁶⁶

Onbirinci mektup⁶⁷ "Gazel" le başlar. Nâci, şiirlerinin de okuyucular tarafından beğenilmesinden dolayı bu gazeli yazdığını belirtmiştir. Gururlu olmadığını fakat beğenilmekten doğan memnuniyet içinde olduğunu söyler.

⁶¹a.e., s.20-23.

⁶²a.e., s.23-25.

⁶³a.e., s.24.

⁶⁴a.e., s.25-27.

⁶⁵a.e., s.27-29.

⁶⁶Tarakçı, Doç.Dr.Celal, Muallim Naci Efendi (1849-1893), Milli Kültür, Eylül 1984, s.87 .

⁶⁷Muallim Naci, Yazmış Bulundum, İstanbul, 1401, s.29-31 .

Muallim Nâci, şairlerin takdir edildikçe daha güzelini yazmaya çalışacakları inancındadır. Herkesin âhenk içinde yazması isteğindedir. Tercümân-ı Hakikat'in onları teşvik için şiirlerini yayımlayacağını söyler.

Muallim Nâci onikinci mektubunda⁶⁸ güya ki "Mes'ûd Harabâti" ile mekteb-i sultani talebesinden birinin konuşmasına yer verir. Aslında Mes'ûd-ı Harabâti kendisidir. Bu konuşma da isim karışıklığı üzerinedir.

Muallim Nâci'nin tenkidi fikirlerinin onüçüncü mektubunda⁶⁹ yoğunlaştığını görüyoruz.

Bu tenkid fikirlerinin başında Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde sanat değeri olan şiirlerin çıkmaması gelmektedir. Muallim Nâci bunun sebebini düşünür. En akla yatkın sebep olarak gazeteye gönderilen yazıların dil yönünden kusurlu olduğundan ötürü şiddetli tenkide maruz kalmalarını görür. Fakat yazı yazmak hevesinde olanlara bunun kuvvetli bir engel teşkil etmemesi gerektiğini belirtir.

Muallim Nâci, kendisinin de bir aralık böyle bir sessizliğe düştüğünü fakat kısa sürede tekrar toparlanarak yazmaya başladığını, yapılması gerekenin susmak değil daha iyiyi yazmaya çalışmak olduğunu belirtir.

Bunun yanında ikinci tenkidi fikri, gerçek sanatkarların çok sayıda eser vermesinden ziyade sanat değeri olan eserler ortaya koymasının önemidir. Çok söylemek eski tarzı beğenenleri haklı çıkarmak demek olacaktır. Asıl olan ise çok ve boş söylemek değil az ve öz söylemektir.

Nâci, bu mektubunda Tercümân-ı Hakikat'e fahri muhâbir olma isteğini belirtmektedir. Mektup bir rûbâi ile bitirilmektedir. Rubâinin sonunda ise "Bunun için 'Fahriye' diyen bulunur ise de ' egerçe vezin nedâret ve lik bi manist ' diyen bulunmaz sanırım." ibaresi bulunmaktadır.

Onüçüncü mektubun sonuna Tercümân-ı Hakikat ağzından olan yazıyı da Nâci'nin yazdığı söylenir!⁷⁰ Bu yazıda Muallim Nâci'nin gazeteye fahri muhabir olma isteğinin memnûniyetle karşılandığı belirtilir. Ancak Muallim Nâci'nin yazmadaki ustalığının yazı meraklılarına engel olacağı düşüncesiyle bu istek reddedilir. Onun ancak bir "Hâmi-i edebiyet" olarak kabûl edilebileceği belirtiliyor.

⁶⁸a.e., s.31-32 .

⁶⁹a.e., s.33-35 .

⁷⁰Tarakçı, Doç.Dr.Celal, Muallim Naci Efendi (1849-1893), Milli Kültür, Eylül 1984, s.87 .

Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'e yazdığı ve "Yazmış Bulundum" adlı kitabına aldığı on dördüncü ve son mektubunda tenkidi herhangi bir fikre rastlanmıyor.⁷¹

Burada gazeteye gönderdiği şiirlere nazireler yapıldığını "Mehdi-i Münacâti" adlı şairin "Mes'ûd Harabâti" nin gazeline yazdığı nazireyi okuduğunu belirtiyor.

Mektubun sonuna Tercümân-ı Hakikat tarafından bir değerlendirme yazılmamıştır.

Görüldüğü üzere "Yazmış Bulundum" Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği on dört mektup ve bunlara verilen cevaplardan meydana gelmiş otuz sekiz sayfalık küçük bir eserdir.

Bu eserde dikkati çeken ilk unsur : Türk nesir dilinin diğer Tanzimat devri yazarlarına göre çok daha ustalıklı, sâde ve güzel kullanılmasıdır. Nâci'nin Şinâsi'nin başlattığı sâde nesir çalışmasını geliştirdiğini görüyoruz. Mektuplar samîmî bir sohbet havası içerisinde yazılmıştır. Konuşma diliyle yazı dili arasındaki ikilik ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Muallim Nâci bunda çok başarılı olmuştur.

"Yazmış Bulundum" da tenkidle ilgili fikrlerin şu noktalarda toplandığını görürüz :

- 1-Dilin külfetsiz olması gerektiği
- 2-Gramer kurallarına uymanın zorunluluğu
- 3-Nazireciliğin her zaman uygun bir yol olmadığı
- 4-Menfi eleştiriye marûz kalırsa bile yazmada devamlılık olması gerektiği

Bundan başka Tercümân-ı Hakikat'in Nâci'nin mektuplarına verdiği cevaplardan, onun nesrinin nazımından üstün tutulduğu anlaşılır. Nâci bu üstünlüğünü sâde ve kusursuz ifadesine borçludur. Şiir yazmada nesirdeki gibi başarılı değildir. altıncı mektubunda zorla şiir yazmaya çalıştığından fakat kendisini zorladığı için güzel bir şiir yazamadığından bahisle zorlamayla güzel bir eser oluşturulamayacağı kanaatine varmıştır.⁷²

Tercümân-ı Hakikat'in Muallim Nâci'ye yazdığı notlara göre fikrin anlaşılacak şekilde sâde yazılması gerekir. Okuyucunun yazıdan lezzet

⁷¹Muallim Nâci, Yazmış Bulundum, İstanbul, 1401, s.35-36 .

⁷²a.e., s.18 .

alması onu anladığı orandadır. Nitekim Ahmed Hamdi Tanpınar da Muallim Nâci'ye sade yazının kapısını açan kişinin Midhad Efendi olduğunu yazmaktadır.⁷³

Muallim Nâci, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin dilde sadeleşme geleneğini daha da ileri götürdüğünü belirtir. Muallim Nâci'nin tenkidleri de sâde yazma yolunda rol oynamıştır.

Özellikle belirtmeliyiz ki Nâci'nin, Tercümân-ı Hakikat'e gönderilen eserlere tenkidler yazması eserlerin daha dikkatli yazılmasını sağlamıştır. Muallim Nâci'nin tenkidleri, yeni yetişen gençler için eğitici ve teşvik edici, yol gösterici rol oynamıştır.

---

⁷³Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Çağlayan Kitabevi, 6.Baskı,İstanbul, 1986.

2) DEMDEME

Demdeme, Muallim Nâci ile Recâizâde Ekrem'in kavgalarının ürünü olarak ortaya çıkmış bir eserdir.⁷⁴ 15 Şubat 1886 tarih ve 335 nr.lu nüshâsından itibaren Saadet gazetesinde tefrika edilen yazıların bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Muallim Nâci'nin tenkit eserlerinin başında sayılabilecek bu kitabın, daha iyi anlaşılması için öncelikle yazılmasına vesile olan olaylara bakılmalıdır.

M.Nâci ile Recâizâde Ekrem arasındaki münâkaşalar, Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'in edebî sayfasını idâre ettiği 1883 tarihinde başlamış, bu gazeteden Ahmet Mithat tarafından uzaklaştırılması üzerine şiddetlenmiştir. O devre ait gazete, mecmûa ve eserler araştırıldığı takdirde, ciddi bir fikir ayrılığına dayanmayan, şahsi sebeplerden ileri gelen münâkaşanın, çevresine de yayıldığı ve uzun bir müddet taraflar arasında sürdüğü görülür.⁷⁵ Bu münakaşalar, Muallim Nâci ve Recâizâde Ekrem'in edebî şahsiyetlerini aydınlatması ve diğer edebî olayların açıklanması bakımından önemlidir.

Muallim Nâci, bu münâkaşalarda, eski tarzı devam ettirenlerin temsilcisi olarak gösterilmek istenmiş o da buna karşılık, devrinde yenilikçi tanınanlara karşı cephe almıştır.

Özellikle Mes'ûd-i Harâbâti mahlasıyla Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği şiirler, mektuplar ve edebiyata dair sözlerle dikkati çeken Muallim Nâci, edebiyat sahasında kendine önemli bir yer tutmuştur. Recâizâde Ekrem de dahil olmak üzere devrin önemli edebiyatçıları, şiirlerine nazireler yazmış ve yazılarına çeşitli övgü dolu sözler söylemiştir.

Nihâyet, Nâci, Ahmed Midhat'ın yoğun çabalarıyla Tercümân-ı Hakikat'in edebî sayfasını idâre etmeyi kabul etmiştir. Bundan sonra, gazetenin edebî sayfasının şiir sahasındaki neşriyât da zenginleşmiştir. Bu sayfada basılanların çoğu, şöhret kazananlardan çok, edebî şahsiyeti henüz gelişmemiş gençlerin yazılarıdır. Nâci, gönderilen yazıların altına,

⁷⁴Muallim Naci, Demdeme, İstanbul, 1303, s.54 .

⁷⁵Tansel, Fevziye Abdullah, M.Naci ile R.Ekremi Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebi Hadiseler, Türkiyat Mecmuası, c.10, 1953.

kendisinin yazıya dair olan fikirlerini de ilâve etmektedir. Bilhassa manzûm tercümelere teşvik edici fikirler ileri sürmektedir.

Tercümân-ı Hakikat'in edebî sütûnunda basılan gazellerin çoğu Nâcî'ye nazîredir. Bunlarla birlikte tanzîr edilen şiiri hakkında övgülerle dolu mektuplar da neşredilmektedir. Özellikle . gark-ı nûr redifli ;

Çok mudur mihrinden olduysa süveydâ gark-ı nûr
Sen kesildim ben, ne var olsam serâpâ gark-ı nûr

matla'lı gazeli devrin pek çok önemli şâiri tarafından tanzîr edilmiştir.

Nâcî'nin :

Gönlüme sâkîyi mi'mâr eyledim meyhânede
Allah Allah Ka'be imâr eyledim meyhânede

beytiyle başlayan gazelinin neşrinden sonra, Tercümân-ı Hakikat sütunları, aşk ve şarap konulu şiirlerle dolar.

Ahmed Midhad önceleri bu gibi şiir ve yazılardan Muallim Nâcî'yi sorumlu tutmaz ama bu türlü neşriyâta da karşı olduğunu bildiren mektubunu, Arabistan'da sâkin biri ismiyle gazeteye gönderir.⁷⁶ Nâcî ve arkadaşları için bir nevi ihtar sayılan bu yazısı gereken ilgiyi görmemiştir.

Nâcî hakkında, çoğu dedikodudan ibâret olan söylentiler çoğalmıştır. Bu dedikodular, Tercümân-ı Hakikat'in itibardan, dolayısıyla Nâcî'nin de Ahmed Midhat'ın gözünden düşmesine sebep olmuştur.

Ahmed Midhat, gazetesinde eski tarz neşriyâta son vermek maksadıyla, Abdülkerim Sâbit'in, Nâcî'nin bir gazelinin tahmis sûretiyle yazdığı bir manzûmesini, altına "Mülâhazat-ı gayr-i edîbâne" başlıklı mütâbalarını da ekleyerek Tercümân-ı Hakikat'te yayımlar. (nr. 20150, 27 Ağustos 1885) Eski edebiyatı ve taraftarlarını yeren bu yayınlardan sonra damadı olan Nâcî'yi gazeteden uzaklaştırır.

Nâcî'nin tenkidlerinde zaman zaman kendini gösteren lâubalilik, harâbât konulu, hiçbir kıymet ifâde etmeyen gazelleri yayınlaması, bunları öven ifadeleri, gazeteden uzaklaştırılmasına yetmiştir.

Nâcî'nin eski edebiyata gereğinden fazla pâyeye verdiği ve Tercümân-ı Hakikat'in edebiyat sütununun mey, mahbûb, meyhâne mazmunlarıyla,

⁷⁶Yöntem, Ali Canib, Muallim Naci, IV., İstanbul Mecmuası, nr. 10, 1 Eylül 1944.

süslü beyitlerle dolmasına sebep olduğu gerekçesiyle uğradığı hücumlar Tercümân-ı Hakikat'teki neşriyatı ile şöhretinin en yüksek noktasına eriştiği zamanda başlar.

Recâizâde Ekrem, Muallim Nâcî'ye Zemzeme II'sini göndermemiştir. Buna karşılık Muallim Nâcî de bu esere dair Tercümân-ı Hakikat'te herhangi bir şey yazılmamıştır. Kendisine itibâr edilmediği için gönderilmeyen kitap hakkında Muallim Nâcî'den değerlendirme beklemek de haksızlıktır. buna kıran Recâizâde Ekrem, Nâcî'nin Tercümân-ı Hakikat'ten ayrılmasından hemen sonra bu hislerini neşriyatı ile de açığa vurur. Zemzeme III mukaddimesinde, şiirde güzellik meselesine değindikten sonra, bu yoldaki düşüncelerini Nefî, Nedim, Şînâsi, Ziya Paşa . . . vs. den aldığı metinlerle açıklar. Ancak devrin meşhûr şâiri Nâcî'den hiçbir örnek almadığı gibi ona ta'rizde de bulunmaktadır. Nâcî'nin eserlerini yücelik vafında uzak, çabuk sönecek balon v.s. gibi sıfatlarla küçültür. Hatta henüz basılmamış bulunan "Fürûzân" isimli şiir kitabına da ta'rizde bulunur.

Recâizâde Ekrem, öğrencisi olan Menemenli Tâhir'in, Elhan adlı kitabına dâir yazdığı Takdir-i Elhan'da da, Nâcî hakkında oldukça iğneleyici bir dil kullanmıştır. Edebî eserlerin tenkidinde, ne gibi meselelerin gözönüne alınması lâzım geldiğini açıklarken, bu konudaki yolsuz tenkidler üzerinde de durur; bu ifâde terkip ve gramer kaidelerine uymaz, burada sıfat ile mevsuf uygunluğu gözetilmemiş, vezinde sekte var, bu kâfiye uymamış, bu kelime bu mânâda kullanılmaz gibi çoğu yersiz ve derinliği olmayan gevezeliklerle âmîyane bazı mülâhazalarla barıştırarak, hased sebebiyle açıktan veya telmihan, fazilet sahibi bazı kişilere dokunmak eğer tenkid ise bunu her şâirlik taslayan kişi veya âciz yazar yapabilir. Şarlatanlıkla hakkında muallim-i şuarâ, seyh ül üdebâ, muhyî-i edebiyât-ı osmâniye gibi ünvanlar kullanması gülünçtür. Recâizâde'nin bu söyledikleri, Nâcî'nin önemle üzerinde durduğu şeylere ta'rizdir.

Muallim Nâcî'yi en çok kıran ve tenkidlerinin şiddetini artıran sebep ise Recâizâde Ekrem'in, Menemenli Tâhir'in Elhan'a kaydettiği ve neşrini onayladığı halde, sonradan üzerini çizdiği gark-ı nûr redifli gazeli münasebetiyledir.

Recâizâde Ekrem, Nâcî'ye nazire olan bu gazelin, Elhan'a alınmamasının yerinde olacağını belirtir. Bâtıl sözlerin, edebiyata hizmet etmek isteyen gençlerin eserlerinde bulunmaması gerektiğini söyler.⁷⁷

Nâcî'nin, bu ve benzeri hücumlara karşı nasıl hareket ettiğini anlamak için, Tercümân-ı Hakikat'ten ayrıldıktan sonra neşrine bakılmalıdır. Nâcî, Saadet gazetesinde üç yıl kadar bulunmuştur. Burada yazı heyetindedir. Bir yandan da İmdâd-ül midâd'ın "havâdis-i edebîye" sütununu Şeyh Vasfî ile berâber idâre etmektedirler. Recâizâde Ekrem'in Mülkiye mektebindeki derslerinde, Ziyâ Paşa'nın Terci-i bendinde mevcûd bulunan :

Ol zerre-î cesîmeyi fa.nûs-i şem'-vâr
Olmuş muhît tûde-be tûde nesîm-i pâk

Gavvâsı, hırs-ı gevher eder lokma-i niheng
Kebki, ümmîd-i dâne eder teleye şikâr

beyitlerinde geçen tûde-be tûde⁷⁸ kelimelerine çepçevre, tele'ye⁷⁹ de "O bir kuştur, naturalistler bilirler, Türkçe'de ismi yoktur" cevabını vermesi, Muallim Nâcî'nin bu yanlış kullanımları tenkid etmesine yetmiştir. Nâcî bu olayla ilgili, İmdâd ül midad'da yayınlanan tenkidinden sonra bir de aşağıdaki beyiti yazmıştır :⁸⁰

Bâşınâ ebnâ-yı cinsin gör neler gelmiş, neler
Tûde tûde bastığın topraklar insandır bütün

Nâcî, bu tenkidlerinde ince bir dil kullanmasına rağmen, Zemzeme III mukaddimesine cevap olarak yazdığı Demdeme'de son derece lâubâli bir dil kullanır. Nâcî'ye demdeme'yi yazdırtan sebeplerin başında Recâizâde Ekrem'in Zemzeme II mukaddimesinde, Nâcî'nin şiirleri hakkında küçük düşürücü ifadeler kullanması gelir. Ayrıca Takdîr-i Elhan'da, Menemenli Tâhir'in Nâcî'ye nazîre olarak yazdığı gark-ı nûr

⁷⁷Tansel, Fevziye Abdullah, M.Naci ile R.Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebi Hadiseler, Türkiyat Mecmuası, c.10, 1953.

⁷⁸Tûde-be tûde : (f.i.) Yığın yığın .

⁷⁹Tele : (a.i.) Tuzak

⁸⁰İmdad ül midad, s.184, 183, 180, 179.

redifli gazeli hakkında ileri sürülen fikirler, mübalâğalı ifâdeleri gülünç bulduğu halde, Hâmid'den alınan örnekler arasında bu cins ifâdelerin çokluğu dolayısıyla Ekrem Bey'in tenkidlerindeki hissilik de, Demdeme'yi yazdırın sebepler arasındadır.

İşte Nâcî tüm bu haksız tenkidlerden bıkmıştır. Uzun bir müddet hakkında yapılan haksızlıklara ses çıkarmayan Nâcî, yukarıda adı belirtilen eserlerden sonra sessizliğini bozmuştur.

Demdeme'de, nezâketi bir tarafa bırakan Nâcî, Recâizâde Ekrem'i gençlik şiiilerinden başlayarak ele almıştır. eserlerini didik didik incelemiş ve tenkidlerini Demdeme'de yazmıştır.

Recâizâde'nin, küstahlığını, idrâsizliğini bizzat eserlerinde itirâf ettiğini beyitler göstererek idia etmiştir. Onunla, mecâzi manâda kullandığı kelimelere gerçek anlamları vererek eğlenmiştir.

Muallim Nâcî, bir zamanlar, Recâizâde Ekrem'in kendisi hakkında ne kadar iyi niyetler beslediğini ise örneklerle anlatır.

Demdeme'de kullanılan kelimeler ağıza alınmayacak sözlerle devam edip karşı konulmaz bir hâl alınca Recâizâde, kalemine başvurmakta çâreyi hükümete müracaat etmekte bulur. Böylece hükümet, edebe aykırı ifâdeler bulunduğu gerekçesiyle Demdeme'nin neşrini durdurur.

Görünüşte Recâizade ile Muallim Nâci arasındaki tartışma bitmiştir. Ama aslında tartışma bunu başlatanların ölümlerine kadar sürdüğü gibi, ölümlerinden sonra da başka biçimlerde, eski - yeni, gelenek - yenileşme, yerlilik - yabancılik şekillerine dönüşerek sürmüştür.⁸¹

Demdeme'nin metnini, bir devrin tartışmasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacağından ve olduğu gibi aktarılmasının faydalı olacağına inandığımızdan dolayı burada vermeyi uygun gördük.

DEMDEME

Şûrâyı devlet a'zâsından sâhibü't-ta'lîm vezzemzeme câlib ü't tefhim veddemdeme edîb ve şâ'ir-i meşhûr Recâ'izâde sa'âdetli Mahmûd Ekrem Beğ Efendi Hazretleri (Takdir-i Elhân) 'ünvânıyla yazdığı bir risâleniñ neşrine cür'et etmiştir.

⁸¹Uçman, Abdullah, Muallim Naci İçin Biyografi Çalışması, Yeni Sanat , Muallim Naci Özel Sayısı, Kasım 1974, sayı : 8.

Mîr-i müşârün ileyhiñ bu eserinde kendine mahsûs olân şive-i ..... ile îrâd eylediği ta'rizâtıñ bir tâkımı baña müte'allik şeyler olduğundan mukâbeleten biraz söz söylemek lâzım gelmiştir.

Bu lüzûmu müteessifen görüyorum. Çünkü müşârün ileyhe böyle bir mukâbelede bulunmağa mecbûr olmak istemezdim.

Şu mecbûriyetim erbâb-ı insâf nezdinde mûcib-i i'tirâf-ı ma'zûriyetim olur sâním.

Ekrem Beğın — Ne türlü maksada mebnî ise — bu risâlede dahi hakkımda izhârından çekinmek istemediği tecâvüze kârşısı sükût-ı 'acizânede bulunmağı tecvîz edemem.

Zîrâ henüz kalemim elimdedir. Birâ'en'aleyh şu vech ile Demdeme'ye başlarım :

Ekrem Beğ « Takdîr-i Elhân » da (Ey nevresîde-i edeb!) diye hitâb eylediği Menemenlizâde Tâhir Beğ'e ber vech-i âti bir mütâla'a beyânında bulunmuştur :

— « Gark-ı nûr » redifinde bir neşîdeñizi mecmû'anıza kayd etmiş iken sonra yine çizmişsiñiz. Pek isâbet olmuş. Zîrâ :

Âstini pence-i hûrşiddir entârimin .
Hem-nişîni gonce-i nâhîddir destârimıñ
İstesem âsâr-ı şark u garba tûfân-hîz olûr.
En kemîni lücce-i tenkîddir güftârimıñ

Yollu büyük büyük lafzları câmi' ve fakat ma'nâsızlıkları — Edîb-i hakîm Ahmed Mîdhat Efendi Hazretlerinin himmet-i hakâyık cûyâne ve gayret-i terakkiperverânesiyle — Bu günkü günde her tarafça bir emr-i sâyi' olan :

“Ne tarîk-ı revîş-i tâze ne vâdi-i kadîm” ta'rifine dâhil bâtil sözler. Ki nerde görsem bana — (cübbeli âstînlî — kunduralı lâpçînlî — müşkil ve müheykel — mülebbes ve mükahhal — nahnâha söz galata perdâz) zuhûri kolu kâvuklarını ihtar îder, sizin gibi milletin şân ve mevki'ine lâyıık ve münâsib ve terekkiyât-ı fikriyye-i 'alemle mütenâsib sûrette edebiyâtına hizmet etmek isti'dâdını hâ'iz olân gençlerimiziñ âşârı içinde mahall bulacak şeylerden değildir.” “ O türlü 'arş-ü ferşî birbirine katmak isteyen bâlâ pervâz-âne yâverler bir rivâyette balondur ki hevâ-yı istihârda İ'tilâsı hiffet-i derûnundan neş'et ettiğini bilmeyen sâde dilân-ı 'avâmı

i'câz ve hayrete düşürürken, bir aralık kendisi de bir zemîn-i pest-i mensiyyete düşer kâılır. Hatta düştü ve hatta tahmin olunduğundan daha çâbuk (Hâ gerçek çâbik diyeceğiz.) düştü ! ”

“Diğer bir rivâyette onlar balon değil seb-tâbdır ki kendisinde bir eser-i harkat yok iken âteşler kıvılcımlar gibi fûrûzân görüldüğünün hikmetini bilmeyen sâf-derûnân-ı etfâli mütehayyir ve müte'accib eylerken medâr-ı kıyâm ve devâmları olân zalâm-ı evhâmın bertaraf olmasıyla berâber karîn-i mahv-u in'idâm olur. Hatta oldu ve hatta tahmîn olunduğundan daha çâbuk oldu !”

Bir mu'allim-i edebiî (!) — Milletın şân ve mevki'ine lâıyk ve münâsib sûrette edebiyâtına hizmet etmek isti'dâdını hâ'iz olan — bir nevresîde-i edebe (!) ne türlü şâklabanlıklarla beyân-ı mütâla'a eylemekte olduğunu — bâlâdaki sözlerini okuyarak — anlayan erbâb-ı dikkat “bu ne mahâret!” zemzeme'siyle Ekrem Bey'in mütehâllik-âne zuhûri koluna girişine izhâr-ı hayret etseler becâdır.

Ekrem Bey'iñ bu tarz-ı udhûke-perdâzâne ile 'aklınca tezyîf etmek istediği eser benim şu gazelimdir :

Çok mudur olduysa mihrîfiden süveydâ gark-ı nûr
 Sen kesildim ben ne vâr olsam ser-â-pâ gark-ı nûr
 Azm-i sahrâ eyle olsun Vadi-i Eymen gibi
 İntişâr-ı pertev-i hüsnüfle sahra gark-ı nûr
 Şevk-i rü'yetten nasıl berk-i cihân olmaz kelim
 Sine pür âteş nazargâhında Sinâ gark-ı nûr
 Aks-i hüsnünden gönüller nûra gark olmaktadır
 İn'kâsından olur mâhuî merâya gark-ı nûr
 Gözlerim hâricte seyr eyler misâlin gönlümün
 Her seb-i mehtabda oldukça deryâ gark-ı nûr

Bu gazeli 'âlem beğense Ekrem Bey beğenmez. Çünkü benimdir! Buna bir çok şâ'irlerimiz tarafından vaktiyle nazîreler söylenmiş idi. Ekrem Bey o adamları sevmez. Çünkü benim gazelimi tanzir etmişlerdir !

Gazel-i mezkûre Tahir Bey tarafından dahi nazîre söylenip “Elhân” a yazılmış iken soñradan çizilmiş olması rivâyeti de zikr olunan müdde'âyı te'yîd eylemektedir.

Bir müte'allim elbette mu'alliminiñ mizâcını bilip ona göre hareket eder. Zavallı Tâhir Bey de — Ne yapsın ? — Üstâd Ekrem'i darıltmak istemediğinden “Elhân” müsveddesini müşârün-ileyhe — içindeki gark-ı nûr nazîresini çizdikten sonra — takdim etmeği muvâfık-ı şîme-i itâ'at bulmuş. Bu sûretle Hazret-i üstâda bir cemîle 'arz etmiş olmuş. Eğer Tâhir Bey böyle bir ihtiyat-ı meşreb-şinâs-ânede bulunmayıp da mecmû'asını — hâvi olduğu gark-ı nûr nazîresini çizmeksizin — takdîm etmiş olaydı — kendi ta'bîri vech ile gözleri “sürh hokkasına dönmüş” olan Ekrem Bey'den kim bilir ne çîn-i cebin görürdü !

Vâkı'â Tâhir Bey âşâr-ı tab'ından olân :

Gice mehtâba kârşî gülşende
Oturup seyr ile tabî'ati ben
İktisâb-ı neşât eyler iken
Nezdime geldi bir büt-i gülten
Parlıyordu lebinde bir hande
Venüs inmiş zemîne zannettim
Hayret ettim de nezdine gittim

Manzûmesinde — Ekrem Bey'in bunu tenkîd ettiği sırada “ Ve bir de hiç kimsece kâbil-i inkâr olmadığı ve meşâhir-i şu'arâmızıñ :

Kâldı orada esîr-i hayret
Ne tâb-ı güzer ne fikr-i 'avdet

gibi binlerce sözleriyle de mü'eyyed olduğu üzere (hayret) vukûf ve sükûnî icâb eder bir hâl iken siz onu (Venüs) zannettiğiniz mahbûbeye sokûlu vermek için bir sebep gösteriyorsunuz ve ibtidâyı emirde mahbûbe siziñ yanınıza gelmiş ve henüz çekilip gitmemiş olduğundan zühûl ederek :

Hayret ettim de nezdine gittim

diyorsunuz. ” demesinden de anlaşılacağı üzere kendi nezdine geldiğini söylediği mahbûbenin nezdine gittiğini beyân etmek gibi gülünç bir serâsimelik göstermiştir, fakat yine Ekrem Bey tarafından “tabî'at-ı şâ'irânenizde gördüğüm isti'dâd-ı fevkâl'âdeye sitâyîşhân ... ” gibi büyük büyük iltifatlara mazhar olur. Çünkü mecmû'adaki gark-ı nûr gazeli

nazîresini çizmek gibi bir dirâyet ibrâzıyla cenâb-ı üstâdın mizacına hizmet etmiştir.

Tâhir Beğ'in — böyle geleni gideni fark etmiyecek kadar magşûş bir fikir ile şi'ir söylemekte devâm ettikçe — üstâdına yazdığı mektûb-ı manzûmda sarf eylediği :

Eş'ârımı görseler ger anlar
Derler hezeyân ana serâ-ser

mazmûnunu tahakkuk etmiş göreceğinde şübhe yok ise de — böyle, bir şâ'ir için pek büyük züll 'addolunacak müdâhenelerde bulunduğça — tabî'atında isti'dâd-ı fevkal'âde görenler bulunabilir ve buna gözlerin sürh hokkasına dönmüş olması mâni' olmaz.

Bâlâda gösterdiğim gark-ı nûr gazeli filhakîka 'âdi ise Ekrem Beğ'in (Nağme-i seher) deki :

Hiç eser kâlmazdı dilde yâreden bir şevk ile
Sârabilsem sîneme bir şeb seni merhem gibi

beyti gibi ancak 'âşık 'Ömer'e peyrevlik edenlerin ağızlarına yâkışabilecek bir sözü hâvî bulunân gazelden de 'âdi midir?

Gark-ı nûr gazeli filhakîka değersiz ise yine nağme-i seherdeki :

Çekdim ol meh-pâreyi agûşa sârdım sîneme
Oldu mîzâb-ı safâ cismimdeki mûlârına

beyti gibi erbâb-ı edeb lisânından cereyânına imkân tasavvûr olunmayan bir sözü hâvî bulunân gazelden de değersiz midir?

Gark-ı nûr gazeli filhakîka münâsebetsiz ise yine Nağme-i Seherdeki :

Añılsun neş'e-i zahmîñla bihûş olduğum eyyâm
Ser-â-pâ çâk olur cism-i za'îfim yâda geldikçe

beyti gibi müstehiyâne bir sözü hâvi olân ve zamâniyle erbâbı tarafından sûret-i münâsebede tanzîr edildiği 'asrımız şu'arâsınıñ ma'lûmu bulunan gazelden de münasebetsiz midir?

Gark-ı Nûr gazeli filhakika letâfetsiz ise yine Nağme-i Seher'deki :

Ser mest-i gamım âhla cûyâyı elestim
Elbet feleği 'aksine gerdân ederim ben

beyti gibi bi-huşâne bir sözü hâvî bulunân gazelden de letâfetsiz midir?

Gark-ı nûr gazeli filhakika ma'yûb ise yine Nağme-i Seher'deki :

Yok kimseden ihtirâzım « Ekrem »
Divâne-i bî-hicâb-ı 'aşkı

beyti gibi ..... den başka bir yerde söylenemeyecek ve Ekrem Beğ'in 'akl-ı kâmil ashâbından olduğu iddi'asında bulunanları şerm-sâr edecek bir sözü hâvi bulunân gazelden de ma'yûb mudur?

Gark-ı nûr gazeli filhakika edîbâne değil ise yine Nağme-i Seher'deki :

Ben ol şeydâ-yı 'aşkı mest-i küstah-ı elestim kim
Elimde câm-ı sahbâ meclis-i âdâbdan geçtim

beyti gibi (baba Tâhir 'üryân) ın bir beytinden mütercem olunacak kadar lâübâliyâne bir sözü hâvî bulunân gazelden de küstâhâne midir?

Burada Ekrem Beğ'in o bâlâ-kadd mevzûn, o hırâm-ı 'azamet nümûn ile elinde câm-ı sahbâ olduğu hâlde meclis-i âdâbdan geçmesini tasavvur etmelidir !

Esnâ-yı mürûrda elbette ba'zı eş'âr-ı küstâhâne okûmuştur. Meclis-i âdâbdan o hâlde geçerken :

Öyle mecnûn-ı melâmet-zedeyim ben «Ekrem»
Kim atâr seng-i cefâ başıma idrâk benim

beytini inşâd buyurmuş olması muhtemelâttan ise de — taht-ı i'tirâfında bulunân — idrâksizliği göz önüne getirilecek olursa :

Kaydım olmaz olsa da zîr-û zeber dünyâ eğer
Zîr-i pâ-yı humda mihmân olduğum demdir bu dem

beytini okûmuş olması dahi ihtimâlden ba'îd görülmez.

Gark-ı nûr gazeli filhakika fesâhat ve belâgatça nâkıs ise yine Nağme-i Seher'deki :

Cûyân olarak güveygi avâreleriz biz
Bî-rûh gezer bir sürü bîçâreleriz biz

beyti gibi fesahât ve belâgattan mahrûmiyyet cihetiyle mükemmel bir sözü hâvi bulunân gazelden âşâğı mıdır.

Âsârı meydanda iken :

Ârayış-i elfâz ne lâzım bize «Ekrem»
Biz şâ'ir-i rengîn – sühan-ı tâze-beyânız

tarzında ma'nadan mütevahhis fahriyeler Ekrem Beğ'in şâkirdânı tarafından dahi bir kahkaha-i 'umûmiye ile istikbâl olunmaktan başka ne iltifâta nâ'il olabilir?

Gark-ı nûr gazeli filhakika saçma ise yine Nağme-i Seher'deki :

Çekilsün ehl-i sühan reh-güzârdan «Ekrem»
Semend-i hâme yine zîr-i rânım olmuştur

beyti kadar saçma bir sözü hâvî midir?

Ekrem Beğ bu beytinde kendi kaleminin üzerine binip koşmaya bâşlâdığını beyân ile ehl-i sühanın reh-güzârdan çekilmesini bir şîve-i magrûrâne ile ihtâr buyuruyor. Halbuki kendisinin hâme-süvâr

.....
kadar handâ handın arasını kesemiyecekleri umûr-ı tabî'îyyedendir.

Bu aralık beyin telâş ile semend-i hâmeyi idâre edemiyerek düşüp yuvârlanması dahî melhûzâtandır. O hâlde ise erbâb-ı temâşânıñ gülmekten bâyılacakları — Ekrem Bey'in şâ'iriyetinden ziyâde — muhakkaktır.

Gark-ı nûr gazeli filhakika güzel değil ise yine Nağme-i Seher'deki :

Öyle pür-sûzum ki kabrim bir semendder-ı zâdır
Keşmekeşle ta'ma ettikçe vücûdum mûrlar

beyti gibi mahmûm-âne bir sözü hâvi ve galâtât ile memlû bulunan gazelden de çirkin midir?

Gark-ı nûr gazeli filhakika mübâlagalı ise yine Nağme-i Seher'deki :

Sezâdır dâg-ı âteş-tâb erbâb-ı gam-ı 'aşka
Mesîhâ sahk idûb sâyîde kılsa cevher hurşîd

beyti gibi .....ce tasavvuru hâvi bulunân gazelden de tabi'î değil midir?

Gark-ı nûr gazeli filhakika herze ise yine Nağme-i Seher'deki :

Evvel Yûsuf vefâ-yı göñül cüstcûdadır
Her bir mesâmm-ı ten yine bir çâhdır bu şeb

beyti gibi okumağa tenezzül edenleri utandıracak bir .....yı şâmil midir?

Ramazân gecelerinde dühül-zen mahalle bekçilerinin zokâklarda dolaşp makâm-ı mahsûsıyla söyledikleri meşhûr :

Hayrâtımın âltı boştur
Üstünden geçmesi hoştur
Aman ispîr yavaş koştur
Küçük hânım oruçludur

koşmasına nazîre olarak söylendiği zannolunân :

Son bahârîñ zevki hoştur
Tut elinden yârı koştur
Düşünme 'âlemi boştur
Tut elinden yâri koştur

şarkısı gibi âsâr-ı müntahabe-i Ekremiyeyi hâvi bulunân birinci (Zemzeme) deki :

Hiddetle ‘arızında reng-i hicâb göster
Merîh ile hem-âgûş bir mâh-tâb göster

gazeli :

La‘l-i lebiñden ey mâh donmuş şarâb göster
Tebhâleden de ânda şekl-i habâb göster

gibi soğuk, iğrenç,

Sâkîniñ öp ayâğın lâ-y‘akil ol da soñra
Cemşîd vâri kendiñ âli-cenâb göster

gibi zelîlâne, afyonkeş-âne beyitler hâvi olduğu için mi gark-ı nûr gazelinden değerli sâylacak ?

Yine birinci Zemzeme'deki :

Bu yerlerdir esîr-i ‘aşk-ı cânân olduğum yerler
Bu yerlerdir nigâh-ı rahme şâyân olduğum yerler

gazeli :

Bu yerlerdir idüb derd-i bîmârımı teşrîh
Lebinden tâlib-i dâru-yu dermân olduğum yerler

gibi halâvetsiz, haşvli beyitleri hâvî olduğu için mi gark-ı nûr gazelinden letâfetli ‘addolunacak ?

«Takdîr-i Elhân» da «Oturmak kalkmak» gibi şeylerin lisân-ı şâ‘irânedede, husûsiyle eş‘ârda kabâ düşeceğini Tâhir Beğ'e anlatmak isteyen Ekrem Beğ'in yine birinci Zemzeme'deki :

Nerde o dem ki neş'e dilenmezdi bâdeden
Bî-câm kendi kendine dil-i ser-girân idi

beytini hâvî gazeli gark-ı nûr gazelinden rengîn mi görünecek ? Herkesin gözleri sürh hokkasına dönmemiştir !

Ekrem Beğ, Tâhir Beğ'in :

«Oturup seyr ile tabî'ati ben»

mısra'ını tezyîf için oturup kalkmayı beğenmediği hâlde «dilenmek »i hoş görüyor demek olur !

Şimdi Tâhir Beğ — kendi ta'bîri üzere — nasıl hayret etmesin ? Bîçâre güyâ Venüs zannettiği mahbûbeniñ yânına sokuluverişini îmâ için değil, «Elhân» ı takdîm etmek üzere Ekrem Beğ'in huzûruna çıkışını inbâ için

«Hayret ettim de nezdine gittim»

demiştir.

Tâhir Beğ'in birâz cesâreti olsa da Ekrem Beğ'in gazeli mezkûrdaki :

Ne hoş demlerde yâ rab söyledüb hânende-i bezmi
Dil-i divâneyi bî-câm ser-hoş ettiğim demler

beytinde vâki' «ser-hoş»a ilişse 'acaba «sahv» ne demek olduğunu bilmediğini — sâ'ir bir çok i'lânâtına 'ilâveten — i'lân eden mukadder-i elhân ne yolda idâre-i lisân ederdi !

Orasını Ekrem Beğ'den edebiyât dersi almakta olân zekî efendiler pek güzel bilirler. Geçelim :

Yine birinci Zemzeme'deki :

Esâfil - pâyeye ihrâz eylemekle i'tilâ bulmaz gibi nâzımını hakkıyla tâniyanlara « » dedirecek ve :

«Hased bir âteş-i cân-sûzdur kim intifâ bulmaz.»

gibi kâiliniñ mu'arref-i hâli 'addolunabilecek sözleri hâvî gazel : Bir 'acemi doktorun mahsûl-ı karîhası zannolunân :

“ İden perhizi ‘âdet mi‘desinde iştiâ bulmaz.”

mısrâ‘ı eczâsından iken — gark-ı nûr gazelinden daha şâ‘irâne midir ?

Gark-ı nûr gazeli yine birinci Zemzeme'deki :

Ruhlarıñ bir âf-tâb olmuş cebîniñ mâh-tâb
Yândı gönlüm âftâb-u mâh-tâbıñdan seniñ

gibi sâyıklarcasına söylenmiş bir beyti hâvî gazel kadar da şâ‘irâne değil midir ?

Bu gazeldeki :

Mâh-ı ebr arayabilseydik ne haclet elverir
Zülf ile mestûri-i reng-i hicâbıñdan seniñ

beytine bakılsın Nâzımına — Zemzeme meydanda durdukça — haclet-bahş olacak gibi durmuyor mu?

«Nihâyet ol kadar vardır ki mevzûn ve mukaffâdır.»

mazmûnuna mâ-sadak değil mi ?

Ya :

Ser-hoşum efzûn o çeşm-i neş'e-yâbıñdan seniñ
Ben harâb oldum yeter nûş-ı şerâbıñdan seniñ

matla‘ına ne buyrulur ?

Husûsâ :

Gâhice meyl etse de bil-farz gayre Ekrem'iñ
Tâ kıyâmet fâriğ olmaz intihâbından seniñ

Makta‘ından kat-ı nazar olunabilir mi ? Bütün şâyân-ı dikkat şeyler ! Ne Zemzeme ! Bir soğuk nevâ ki değme gitsin ! İşittikçe insânın Yenişehirli ‘Avni Bey gibi :

Değil muvâfık âdâb-ı nağme-i seherîñ
Ne der bu Zemzeme zabt it dehânî ey bülbül

diyeceği geliyor.

Tevâtüren rivâyet olunduğuna göre geçenlerde zürefayı ‘asırdan birisi Ekrem Bey'e müsâfehe ettiği sırada âsâr-ı cedfide-i edebiyeden bahs açılmagla zarîf münâsebet getirerek Şeyh Gâlib'in :

beytine îmâ olmak üzere mîr-i Zemzeme-perdâza «Hâ ! Senin de bir eserin vâr imiş ! Ne diyorlar ona ? Gıdğıdak mı ? Nedir ? » demiştir.

Ekrem Bey — Bu latîfeden hoşlânmamış ise de kârşısındaki zât :

“Seni çok susdururum bende bu sözler var iken”

mefhûmunu her zaman isbât edenlerden bulunduğundan bir şey diyemiyerek — mu‘tâdı üzre — kızarıp bozarmak sûretiyle mukâbele eylemiştir.

Zemzeme'yi dikkatle okumak külfetinde bulunanlar zarif müşârün-ileyhi eser-i mezkûrı sâhibinin yüzüne kârşısı «Gıdğıdâk !» ta‘bîr-i mütehekkim-ânesiyle yâd eylemek husûsunda pek de haksız bulamazlar zannederim.

Yine birinci «Gıdğıdâk» da (‘afv buyurulsun sehv ettim. Gıdğıdâk değil, Zemzeme diyecek idim.) Fesübhânallah ! Hâtırına gelen şey'e bâkınız :

.....
.....

Şimdi böyle bir beyit söylemenin münâsebeti var mı idi? Yok idi ama ne çâre bir kere hâtıra gelmiş bulurdû Yâzmadan geçilmez ki ....

Gelelim yine Zemzeme'ye : Bundaki :

İncitme kalb-i zârım geç cevri-nârevâdan
Ey şâh-ı ‘âlem-i hüsn korkmaz mısıfî hüdâdan

gazeli gark-ı nûr gazeline tercih olunabilir mi ? Gark-ı nûr gazeline :

Görmez misin a zâhid im‘ân ile bakınca
Keyfiyet-i hayâtı câm-ı cihân-nümâdan

gibi bir yâre, yâhûd :

Hasret-keşânıdır hep bir kem-terîn nigâhıñ
Dolmuş güzergâhında her köşe mübtelâdan

gibi mugâyır-i şîve bir söz vâr mı ?

Mekteb-i mülkiye-i şâhâne ile mekteb-i sultânîde bulunan ezkiyâ-yı erbâb-ı şebâb şöyle dursun, ‘âdî mektep çocukları dahi bilirler ki lisânımızda «dolmak» maddesi – den – ile değil, – ile – ile isti‘mâl olunur. Bu hâlde mu‘allim-i yegâne-i edebiyât (!) Ekrem Beğ'in :

“Dolmuş güzergâhında her köşe mübtelâdan”

demesinde şîve-i lisâna nasıl muvâfakat bulunur?

Ekrem Bey ‘acabâ “Kâânî” nin :

beyti gibi ba‘zı âsâr-ı Fârisiye de « per » in « ez » ile isti‘mâl olduğunu görmüş de bizim lisânı şîve-i ‘Acemâneye tatbik mi kalkışmış ?

Böyle olsa yine iyi, fakat hakikat hâl öyle olmalıdır !..

Ekrem Beğ « Takdîr-i Elhan »da Tâhir Beğ'e diyor ki :

— « şikayet » manzûmesinde tesâdüf ettiğim :

Za‘f ile oldu bir hayâl benim
Görmüyor kendi gözlerim bedenim

beytine niçin kâ'il olduğunuzu sû'âl eden bulunursa vereceğiniz cevapların en doğrusu en müskiti « Ben de bilmem ! » den 'ibarettir zannederim.”

Ben de zannederim ki Ekrem Beğ'e :

“Dolmuş güzergâhında her kûşe mübtelâdan ”

mısrâ'ımı nîçin öyle söylediği sorulacak olsa o dahi bu en doğru, en müskit cevâbı verir.

Böyle bir cevâbıñ i'tâsından hiç bir vakitte izhâr-ı 'acz etmeyeceği müsellemler-i 'âlemdir !

Gark-ı nûr gazeli yine birinci Zemzeme'deki :

Belâ budur ki huzûrunda öyle cellâdın
Tazallüm eylemeniñ kalmaz ihtimâlî yine

Gibi « yine »si ancak ikmâl-i vezn ve i'âde-i redîf için îrâd olunmuş bir beyti hâvî olan :

“Egerçi haylî perîşânsa da sözün Ekrem”

Gazeli kadar da perîşân mıdır ?

Yine birinci Zemzeme'de biraz daha gezindiğimiz hâlde görürüz ki bunda şöyle bir eser dahi mevcuttur :

Tahmîs-i Gazel

Şu bir garîb gibi vakt-i ihtizârında
Ki pâre pâre kefen dût iftikârında
Enîn-i hasret eder kabriniñ kenârında
“Nedir o nevhâ şu vîrâneniñ civârında”
“Dokundu hâtırına hâl-i inkisârında”

Ne zevk-i ülfet-i yârân ne şevk-i ins-i kitâb
Şarâbdır bañâ imdâd eden şarâb şarâb
Düşüb berehne ser-âlûde-i gubâr û tûrâb
“Değil garîb bulunsam müdâm mest-i harâb”
“Misâfirim vatanın bir harâbe - zârında”

Ne derddir ki eder böyle zâr zâr benî
 Ne bahttır ki eder böyle bî-karâr benî
 Eden nedir bilemem böyle bî-medâr beni
 “Hevâda yâpraga döndürdü rüzgâr benî”
 “Hazâna muntazırım ‘ömrümüñ bahârında”

Zîyâna çıktı bütün intifâ‘-i mülk-û vücûd
 Yeter baña yeter oldu sudâ‘-i mülk-û vücûd
 Vatanda olsa çekilmez nizâ‘-i mülk-û vücûd
 “Ederse dil yerî vardır vedâ‘-i mülk-û vücûd”
 “Garîbe yer bulunurmuş ‘adem diyârında”

Recâ-yı bâde ile dest-bûs-i humârım
 Şarâbsız duramam neş'eden de bizârım
 Şu bizim köhnede bir sûdsuz günahkârım
 “Karar-yâb olamam gerçi mest-i ser-şârım”
 “Hased o rinde ki âsûdedir mezârında”

Reva mı (Ekrem) unutmak o mihr-i gannacı
 Revâ da olsa ne mümkün gönülden ihrâcı
 Hayâle bârikalar saldı şevk-i minhâcı
 “Göñül o nev-sefer nûr-ı tal‘atın Nâcî”
 “Yanar kıyâmete dek nâr-ı intizârında”

Muhtâc-ı îzâh olmadığı üzere Ekrem Bey'in şu vech ile tahmîs edip
 Zemzeme'ye derc eylediği gazel benim âşârımdandır.

Ekrem Bey bu gazeli beğenmiş demek olur. Zîrâ insan takdîr
 etmediği bir gazeli — hiçbir mecbûriyet olmadığı hâlde — tahmîs etmek
 külfetinde bulunamayacağı gibi onu — kendisince — müntahab olan âsâr-ı
 mîyânında bulundurmaya dahî kat‘â lüzûm göremez.

Mâdem ki benim «Gark-ı Nûr» redifli ve :

Rûtbe-i ‘ulvîyyetin fikr et dil-i bîdârımıñ
 ‘Arş-ı istiğnâ tenezzül-gâhıdır efkârımıñ

Matla'lı gazellerim gibi bütün sözlerim Ekrem Beğ'in İ'tikâdınca — ma'nâsız bâtil şeyler imiş, mâdemki benim sözlerim değil, onlara nazîre yollu yazılan âsâr bile Tâhir Beğ'in — yalan söylemek istemediği halde 'üvânını benden aldığı inkâr edemiyeceği — mecmû'a-i eş'ârında dahi (Mahal bulacak şeylerden değil) imiş Ekrem Beğ'in bâlâdaki gazeli niçin hem tahmîs, hem de kendisinin en güzîde eş'ârını câmii' olan Zemzeme'ye derc eylemiş ?

İm'ân-ı nazar ashâbınca bedîhiyyâtandır ki Ekrem Beğ'in mukaddemen — hakkımda hüsn-i fikirde bulunduğu için — âsârımı beğenmiş muahharen ise — fikri değiştiğinden — bunları beğenmemeğe özenmiştir !

Ekrem Bey « Takdîr-i Elhân » da yine Tâhir Bey'e şöyle bir şey söylüyor :

“Onlar cenâb-ı feyyâz-ı müte'âliñ size ihsân-ı mahsûsı olan ve sa'y ile ... verziş ile iktisâbı mümkün olamayân kâbiliyet-i külliye-i edebiyeyi gördükçe hasedlerinden :

Hased perverleriñ hâlî yamandır
Ki yoktur bir belâ bed-ter hasedten
Sarılmış nefse bir müz'ic yılandır
Ki çıkmaz çıkmadıkça cân cesedden

Fehvâsı üzere fevkâl'âde muztarib ve meslûb-üş-şuûr olarak ne yapacaklarını bilmezler. Yazdığımız şeyleri beğenmezler iken taklîdine kalkışır fakat muvaffak olamazlar. ”

“Kâbiliyyet-i külliye-i edebiyeye”den dem vurmalyım. Fakat hased kimde, hasedden fevkâ'âde muztarib ve meslûb-üş-şuûr olarak ne yapacaklarını bilmeyenler kimler, buralarını — Ekrem ve Tâhir Beğler i'tirâf etmek istemeseler de — erbâb-ı dikkat añlarlar.

Bizim — derece-i kâbiliyyetini bildiğimiz — Tâhir Beğ şöyle dursun, onun üstâdı olan ve mâhiyeti ezcümle «Takdîr-i Elhân»ından ma'lûm bulunân Ekrem Beğ'e dahi hased değil, hiçbir vechle gıpta bile etmeğe tenezzül edecek bir tabî'atte yaradılmamış olduğumuzu bizi bilenler bilirler.

Bizim Tâhir Beğ'in yazdığı şeyleri — beğenmediğimiz halde — taklîde kalkışacağımız fikri ise hakîkaten Tâhir Beğ'in dahi hayâline uğramamış garâib-i evhâm-ı Ekremiyedendir.

Nasıl gülmeliyim ? Bizimle berâber herkes de nasıl gülmesini ? Bir kere düşünölsün ! İnsan beğenmediği bir şeyin taklîdine kalkışır mı ? Evvelâ beğenir de sonra onu taklîde özenir. Ekrem Beğ bile vaktiyle bizim « Kuzu » manzûmesini nasılsa beğendiği için taklîdine yeltenmemiş mi idi ?

Kendine hitâben üstâdınıñ böyle 'âleme karşı bi-mağzâne bir söz söylemiş olmasından Tâhir Beğ — bilvekâle — utansa yeridir !

Bu üstâdınıñ :

“Oturup 'âlem-i sa'âdette”

mısrâ'ına dâ'ir beyân-ı efkâr eylediği sırada mısra'ın nâzımı olân Tâhir Bey'e

— 'Âlemde oturulur mu ya ?..

demesi dahi o kabîlden değil midir ?

Beğefendimiz güyâ mütâla'ât-ı edîbâne beyân buyuruyorlar 1 Zât-ı 'âli-i şâ'irâneleri acaba nerede oturuyorlar ? Edîb-i meşhûr Mustafa Reşîd Bey bile bilir ki « İstinye » 'âleminde !... değil mi ?

Yoksa Ekrem Bey mısra'-ı mezkûrdaki «'âlem »i — sivri 'akıllılardan bulunduğu cihetle « minâre 'âlemi » ma'nâsına mı alıyor ?..

Eğer böyle ise vâkı'â « 'âlemde oturulur mu yâ !... » demekte kendisi haklı görölmek lâzım gelecek !

Şimdi insânın beğenmediği şeyi taklîde kalkışıp kalkışmıyacağını, 'âlemde oturulup oturulmayacağını ciddî sûrette düşünenler kimin fevkâl'âde muztarib ve meslûb-üs-şu'ûr olduğunu ta'yin buyursunlar !

Ekrem Beğ'in bir de şu sözceğizi gözden geçirilsin :

“O tenkîdcilerce mechûl ve fakat bizlerce hamd ü senâ olsun ma'lûm olan şeylerdendir ki herkesin eşyâyı görüşü ... düşünüşü ... his ve telakkî edişi bir türlü olamaz. Meselâ zât-ı 'âlinizle halde yaradılışımız iktizâsınca benim nazarım o şey'in sûret-i sathiyyesinden öteye bir türlü geçemezken

sizin nazarınız tâ ciğer-gâhına kadar nüfûz ederek serâ'irini kemâl-i vuzûh ile temâşâyâ başlar .....

Beğfendi herkesin eşyâyı görüşü, düşünüşü, his ve telakkî edişi bir olamayacağını « tenkidciler »ce mechûl bulunduğuna hükm eyliyor ! 'Acaba bu hakikatın keşfine ne zaman muvaffak olmuş !

Biz — Hamd ü senâ olsun — şimdiye kadar « Herkesin anlayışı birdir. » gibi bir hezeyânda bulunmadık.

Tesâvî-i efhâm i'tikâdında bulunmuş olsak Ekrem Beğ'in İdrâkiyle kendi idrâkimizi farksız görmemiz lâzım gelirdi. Binâ'en'aleyh böyle bir «Demdeme» yazmağa lüzûm kalmazdı.

Tekrâr ederim : Fevkâl'âde muztarib ve meslûb-üş şu'ûr kim olduğu ta'yîn buyurulsun !

Ekrem Beğ tarafından tahmîs olunân bâlâda mezkûr gazeli « Sâkız»da bulunduğum sırada yazıp «Tercümân-ı Hakîkat»e göndermiş idim. Besbelli mîr-i muhterem bunu gazetede görerek alıp tahmîs etmiş.

Hatt-ı destiyle muharrer bir nüshası bende mahfûzdur. Bunun hıfzı tahmîsin zîrinde yine Ekrem Beğ'in hatt-ı desti ve imzâsıyla — o vakit Mekteb-i mülkiyye-i şâhâne talebesinden bulunan bir efendiye hitâben yazılmış — bir tezkirenin «Bir gün gelir lâzım olur.» mülâhazasına mebnî ziyâ'ı tecvîz edilmemesinden neşe't eylemiştir. İcâb ederse tezkire-i mezkûra 'aynen neşrolunabilir.

Bu tezkirede Ekrem Beğ kemâl-i kereminden hakkımda bir çok kelimât-ı iltifâtkârâne yazmış, hatta bana «şâ'ir-i mâder-zâd» kalemime de «Nây-ı hüseyinî-nevâ» demiş idi Tahmîs ettiği gazelin :

Nedir o nevha şu vîrâneniñ civârında
Dokundu hâtırına hâl-i inkisârında
Değil garîb bulunsam müdâm mest-i harâb
Misâfirim vatanıñ bir harâbe-zârında

Beyitlerinin bir (tablo) teşkîl etmekte bulunduğunu ve kendisini tahmîs yazmaya teşvîk eden şeyleriñ biri de bu olduğunu söylüyordû

Şâ'ir-i mâder-zâdın nây-ı hüseyinî — nevâsından çıkan nağamât sonradan sâhib-i zemzemece beğenilmez olmuş ve ikinci, üçüncü zemzemeler de husûsiyle «Takdîr-i Elhân» da tezyîf edilmek istenilmiştir.

Yekdiğere zıddolan bu iki hâlin Ekrem Beğ'de tecellîsi ne hikmete mebnîdir ?

Bu su'âlin cevâbını erbâb-ı mütâla'a zihinlerinde hazır bulurlar zannederim.

Beğefendimizin vaktiyle hakkımda erzân buyurdıkları iltifât bundan 'ibâret değildir. Daha bir hayli âsâr-ı teveccüh izhârına 'inâyet buyurmuşlar idî

Ez cümle (Musâ bin Ebi'l Gazân — yahûd — Hamiyyet) 'ünvanlı manzûm eserimi Mekteb-i mülkiye-i şâhânedede talebe-i edebe ders tarzında okutup ezberletmekte olduklarını işitirdim. Mu'ahharen eser-i mezkûrdan :

Pür gazab, yok cevâb Mûsâ'da
 Eli tîg-i hayât-ı fersada
 Bir cevâp almayınca kendinden
 Fârisân olmak isteyip reh-zen
 Hamle gösterdiler o şîr-i nere
 Cümlesin pâre pâre yığıdı yere
 Öteki atlılar koşup birden
 Kıldılar kasd-ı Mûsâ-i yekten
 Gerçi pîş-ü pesende düşman çok
 Lik Mûsa'da hiç pervâ yok
 Nazarında nümâyîş-i hançer
 Mevc-i âb-ı hayattan hoştur
 Tiğ-i tiz elde, arkada cevşen
 Pîş-i düşmanda kal'e-i ahen
 Kalbi ol rûtbe bulmuş istihkâm
 Oynamaz bin kıyâmet etse kıyâm

beyitleriniñ — hüsn-ü misâl olarak — «Ta'lîm-i Edebiyât»a alındığı görülmüştür.

Vakı'a Ekrem Beğ tarafından hakkında :

(Mü'ellif-i hakîriñ pederîdir. Zamânında şöhret-i fevkâl'âde-i edebiyeye mâlik idî Mükerreren takvîm nezâretine gelerek matbû'atca hüdemât meşkûresi sebkât etmiştir. Bir çok zaman evvel taraf-ı hakîr-önemden kaleme alınmış olan mufassal tercüme-i hâlile âsâr-ı

kalemiyyesinden cem' edebildiğim münşe'ât ve manzûmâtının ruhsat-ı resmiyyesi dahi istihsâl edilmiş olduğu halde henüz tab ettirilmemiştir.

Yollu bir mülâhaza îrâd edilmiş olan Recâî Efendi merhûmun :

Engüşt-i hamûlesiyle geçen bir kayık gelip
Fonda (?) demiridince odur pîş-i iskele

beyt-i bî me'âliyle Sâmi'niñ :

Mürd-i pîs tab' ve sefih bed-şiyem kimdir demem
Ehl-i sûk içre fakîr ve muhteşem kimdir demem

matla'ı mûlevvesi gibi ba'zı âsârını dahî «Ta'lîm-i Edebiyât»ça hüsn-i kabûle mazhar buyuruluşuna bakılırsa zikrolunan ebyât-ı hamiiyetin o sûretle kitaba alınmış olmasından Ekrem Beğ'in hakikaten temyîz-i âsâra muktedir bir . . . olduğu anlaşılmiş, fakat bizim bahsimiz orda değil, müşarûn-ileyhin âsârım hakkında evvelleri hüsn-i teveccüh gösterip göstermediğindedir.

Tuhaf değil mi? « Ta'lîm-i Edebiyât » ta Ekrem Beğ'in o ebyât-ı hamiiyeti ' Abdülhak Hâmid Beğ'in :

Kanlar dökerek bu şehre girdik
Cânlar yâkatak hevâya virdik
Melâmıza bin hakâret ittik
Tagribine de cesâret ittik
Binlerce yiğit civânlar öldü
Dağlar gibi pehlivânlar öldü
Tezkârı ider hayâlî tedhîş
Didem tutuşur idince der-pîş

beyitleriyle birlikte îrâd ederek bunların mutazammın olduğu mübâlağa-yı istihzân ve Nef'înin :

Hıred-i 'allâme-i idraikimiñ bir köhne şakirdi
 Felek şehnâme-i endişemin bir cild-i zer-kârî
 Sühan bir tûtî-i mu'ciz-beyândır hâmem üstâdı
 Kalem bir kahramân tîg-zendir dil silih-dârı
 Cem endişemiñ hûrşîd bir câm zer-endûdı
 'Arûs tab'ımıñ nâhîd bir çengî perestâri

fahriyyesîni ('azametli şa'sa'lı) diye vafettikten sonra bunu (her okuyuşta zevk-yâb-ı belâgat) olduğunu üçüncü Zemzeme'de beyân etmiş iken :

Rûtbe-i 'ulviyyetin fikr et dil-i bîdârımıñ
 'Arş-ı istiğnâ tenezzül-gâhıdır efkârımın
 Tab'ı bî-bâkım tenezzül etse mansûr olmaya
 Sayesi mescûd-ı hakk gûyân olurdu darımın
 Matla' u envârıdır âfâk-ı 'icâzıñ lehim
 Ehl-i dil pertev-rübâ-yı feyzîdir güftârımın
 Gördüğün rindân 'aşkın neşve-i şevk-âverî
 Muktebestir neşvesinden sâgar ser-şârımın
 Balsa 'aşk erbâbı eyler secde-geh dâmânımı
 Bûse-hâh pâyıdır şîrîn-leban dildârımıñ
 Çehre-i maksûdı seyretmiş kadar mes'ûd olur
 Görse Mûsâ 'aks-i envârın tecellizârımıñ
 Söylesün Allah için sihr-âşinâyân-ı beyân
 Olmayan meshûrı kimdir hâme-i sehhârımın

gazelini :

Astini pençe-i hursîddir 'entârımıñ
 Hem-nişîni gonca-i nâhiddir destârımın
 İstesem âsâr-ı şark u garba tûfân-hîz olur
 En kemîni lücce'i tenkîddir güftârımın

gibi Karagöz perdesi ardında ihtifâ ve bin türlü . . . . . bî-edib-ânede bulunarak halkı güldürmeğe i'tinâ eden masharalardan başka herkesin lisanına almaktan istihyâ edeceği bir laf ile istihfâf etmek küçüklüğünde bulunuyor !

Mezkûr gazeliñ — Tercümân-ı Hakikat 'le neşr olunduğu zaman — Ekrem Beğ'in hiç sevmediği zevâtan ve fakat hakikaten büyük şâ'irlerimizden olan Hersekli ('Ârif Hikmet) Beğefendi gibi bî garazân-ı 'irfân tarafından ne kadar iltifâta şâyân görüldüğünü, hatta :

Söylesün Allah için sihr-aşnâ-yan beyân
Olmayân meshûrî kimdir hâme'i sehârımıñ

beytine karşı ba'zı erbâb-ı takdîr cânibinden :

Söyleriz Allah için ey şâ'ir-i mu'ciz nefes
Bir sözünle teng olur vüs'atlenür iklîm-i dil
Var mıdır te'sîr-i sihr-i nazmını hissetmeyen
Hâmeniñ meshûr-ı feyzi olmayan insan değil

tarzında şehâdetler ibrâz eyledigini gördükçe öte tarafta hâl-i nefsinin ta'rif için :

Hased - perverleriñ hâli yamandır
Ki yoktur bir belâ bed-ter hasedden
Sarılmış nefse bir müz'ic yılandır
Ki çıkmaz çıkmadıkça can cesedden

Demekde ve hiddetinden (fevkâl'âde muztarib ve meslûb-üş-suûr) olmakta bulunan Ekrem bîçâre kim bilir nasıl kıvrım kıvrım kıvranıyormuş !

Gazel-i mezkûrî o sûretle tezyîfe kalkışmasına nazaran Ekrem Beğ fahrîyeli şi'irleri sevmezmiş gibi duruyor, değil mi?

Ya şunlar nedir :

Yazılmış tâ ezel ser-i defter-i nazm âverân üzre
Cenâb-ı tab'ımıñ bu vechle elkâb-u 'ünvânı

Sühan-sencân-ı Rûm'uñ sihr-sâz-ı mu'ciz-i âsârı
Nüket-binân 'asrıñ şâ'ir-i pâkîze (iz'âmı)

‘Aceb pâkize-gû bir şâ‘ir-i vahy azmâyim kim
Yazılsa levha-i hurşîde şi‘ir-i pâkim âhrâdır

Dem a dem ‘âlem-i endîşede mi‘râc eder tab‘ım
Aley-i hâmem tasavvurda berrâk bâd-ı peymâdır

Olur kim görse hevl-i fitnesinden tâ ebed medhûş
Devât çeh nişânım tâs-ı sûhrâ bin sînâdır

Benim o sâhir-i ilhâm-ı senc-ü vahy ânâ
Benim o şâ‘ir-i sihr - âferîn-i mu‘ciz - fenn

Ki silk-i cevher-i nazmım gezip âyâ dîde
İder bulunmadı takdîr ‘âlem içre semen

Benim halîfe-i rû-yı zemîn-i ma‘nî kim
Vedî‘adır baña hakkdan sunûf-ı hayl-ı sühan

Değil hayâlîme hem kadr-i cevher ü elmâs
Değil makâleme hem senc-i silk-i dürri‘adn

Geçerse çend sene dâhî nazm-û inşâda
Baña bulunmaya hem pâ-cihânda aaleb-i zann

bunları ve bu kabîlden olan bin türlü fâhûr-âne mazmûnları da ben söylemedim â ! Vakûr Beğefendi hazretleri söylemişler !

Ekrem Bey zikrolunan hamîyyet parçasından başka «Kuzu» ve «Feryâd» ‘ünvânlı manzûmelerimi dahi — yine hün-i misâl olarak — « Ta‘lîm-i Edebiyât » a almıştır.

Orada mîr . . . . . : Bir mü‘ellif iktidârınıñ fevkine çıkmak ve kendisini dahâ ‘alî bir mâhîyette göstermek isteyip de tabi‘atını zorladıkça (. . . . . gibi) yâzdığı şey dâ‘imâ tabi‘îlik meziyyetinden mâhrum kâılır.”

“Çünkü yâzıda ‘itinâ tekellüfî tekellüf ise elfâz ve efkârca rekâketi, garâbeti, ta‘kidi istilzâm eder ki bunların hepsi de tabi‘îliği ihlâl edici şeylerdir.”

“Okuyânların ‘umûmu tanzîrîne nefsinde iktidâr görmek tabîî eserlerin bir hâssa-i mütemeyyîzesidir.”

“Vâkı’â bu yolda şeyler pek kolay görünür. Lakin, Nazîrelerînî meydâna getirmek müşkil ve ba’zen bütün bütün nâkâbildir ki (sehl-i mümteni’) ta’bîrî bu nev’i âsâr-ı nefise hakkında bir ta’rîf-i mücmel ve sâdıktr.”

Dedikten soñra — misâl olmak üzere —

Âferîn lutfuña ey bâd-ı nesîm
Bu kadar ancak olur feyz-i ‘amîm

beytiyle başlayan manzûmesini ve onu müte’âkib bizim «Feryâd»ı îrâd eylemiştir.

Beğimizin ifâdesine nazaran «Feryâd» manzûmesinin dahi «sehl-i mümteni’ » kabîlinden olması lâzım geliyor.

Demek ki ben Ekrem Bey’in nazarında bir iki sene evvel ashâb-ı hüsn-i tabî’atten imişim ! Sonradan ne olmuşum? Bir (Mü’ellif-i hakîr)in bin türlü tahkîrâtına sezâ bir yâve-serâ ! Öyle mi ? Benim mâhiyetim beğefendînin keyfine mi tâbî’dir ki o türlü tahavvülâta ugrâsım ?... Kendisinden bir ihtirâzım olabilir mi ki «Takdîr-i Elhân» diye meydâna çıkardığı mezelletnâme-i (. . . . .) de gûyâ beni tahkîr için tefevvüh olunmuş bir çok . . . . . a tesâdüf edeyim de bunları Ekrem Efgen bir dest-i red ile kâmilen kendisine i’âde etmiyeyim ? Ekrem Beğ :

Teng eder bir sözle onlar adama sahrâları
Öyle pek yeltenme istihfâfa bi-pervâları

tenbihini işitmemiş mi ?

Onu işitmemiş ise «

»yı olsun bilmiyor mu?

«

»

Garâbete bâkınız : Beğefendi Hazretleri « Takdîr-i Elhân » da — ki Tâhir Beğ’in âsârını dahi takbîl etmek fikriyle yâzıldığı için bir takdîr-nâmeğe hiç de benzemez — yine Tâhir Beğ’e hitâben buyuruyorlar ki :

“Eş‘arımızdan bir mecmû‘a tertîb ve neşrîni size ben de bir kâç kere ihtâr etmiş idim. O cihetle «Elhân» ı o ‘ünvân-ı latîf altında ve müretteb bir hâlde gördüğüm gibi sevindim.”

«‘Ünvân-ı latîf » ta‘bîrine dikkat buyurulsun ! Çünkü — Yukârıda işâret ettiğim vech ile — o ‘ünvânı Tahir Beğ benden almıştır.

Ne gülünç gaflet ! Hiç benden alınan bir ‘ünvân «latîf» sıfatına şâyân görülebilir mi ? Hiç benim hayâlîme letâfetli denilebilecek bir kelime olsun gelmek kâbil midir ?

Burasını mir bukalemûn renge, ya‘nî ..... turfe-âhenge sormalı ! ...

Mirimiz «Âteşpâre» ile «Şerrare»de bir de karîben neşr edilecek bir mecmû‘a-i eş‘ârımın ‘ünvânı olan «Fürûzan»da hiç bir letâfet göremiyor. Çünkü bunların benim olduğunu biliyor. Hâlbuki «Elhân» ‘ünvânına «latîf» diyor. Çünkü bunun benden alındığını bilmiyor ! ...

«Âteşpâre»yi, «Şerâre»yi, «Fürûzan»ı hiç sevmemekte olduğu ez-cümle üçüncü zembemde :

«‘ulviyyet-i hakîkîyeden bî-nasîb olduğu hâlde yâlmız lafzen ‘uviyyeti müs‘ir sözler balon gibidir : Havâ-yı iştihârda bir ârâlık i‘tilâ nümâ olsa bile bil‘âhire bir zemîn-i mechûliyyet ve mensiyyete düşer kâlr ! Hakikât-ı hissiyeden mahrûm iken âteşten kıvılcımdan bahs eden manzûmeler seb-tâba benzer : zalâm-ı evhâm içinde Fürûzân görünse bile hiçbir kalb üzerinde bir eser-i ihtirâk husûle getirmeksizin kendi kendilerine söner mahv olur ! »

Demesinden anlaşıldığı gibi bâlâda gösterildiği üzere «Takdîr-i Elhân»da dahi :

“O türlü ‘arş u ferşi birbirine katmak isteyen bâla pervaz-âne yâveler bir rivâyette balondur ki hevâyı iştihârda i‘tilâsı hiffet-i derûnundan neş‘et ettiğini bilmeyen sâde dilân ‘avâmı i‘câz ve hayrete düşürürken bir aralık kendisi de bir zemîn-i pest-i mensiyyete düşer kalır. Hatta düştü ve hatta tahmîn olunduğundan daha çabuk (ha gerçek çabuk diyeceğiz) düştü !

“Diğer bir rivâyette onlar balon değil seb-tâbdır ki kendisinde bir eser-i hareket yok iken ateşler, kıvılcımlar gibi fürûzan görüldüğünün hikmetini bilmeyen sâf-derûnân etfâli müttehayyir ve müte‘accib eylerken medâr-ı kıyâm ve devâmları olan zalâm-ı evhâmın ber-teraf olmasıyla beraber karîn mahv ve in‘idâm olur. Hatta oldu ve hatta tahmîn olunduğundan daha çabuk oldu !” buyurmasından anlaşılmaktadır.

Hâsılı : Ekrem Beğ tarafından takdîr edilmesi matlûb olan bir eser mutlaka benim olmamalı, yâhûd o eser benim olsa bile Beğefendi onun benim olduğundan kat'â haberdâr bulunmamalıdır !

Meselâ ben gâyet herze-âmîz bir şi'ir yazıp da âsâr-ı Hâmidiyeden olmak üzere kendisine bi-l-vâsîta irâe' etsem o eserimin semîr . . . . . semîr tarafından ber-mu'tâd takdîr olunacağından şüphe mi edilir ?

Bil'akis Hâmîd Beğ'in en güzel bir şi'ir-i nev-zuhûru benim âsârımdan olmak üzere kendisine gösterilecek olsa tezyîfine kalkışacağında tereddüd mü olunur ?

Kezâlik Tahir Beğ «latîf» denilmesi mümkün olmayıp elbette tebdiline lüzûm gösterilirdi Hele zavallı Tâhir'e — böyle bir 'üvânı mecmû'ası için kabul ettiğinden dolayı — icrâ buyurulacak tevbihât-ı sedîdenin hadd ve hesâbı olmazdı.

Böyle şeylerden ne anlaşılır ?

Bu su'âle cevâp vermeğe lüzûm görmem. Zîrâ Ekrem Beğ'e değil, ashâb-ı idrâke hitâben söz söylüyorum !

Tâhir Beğ kendi âsârı hakkında «Takdîr-i Elhân»ın hâvi olduğu tahkîrâtâ karşı susup da o tahakkümât-ı müstehziyânenin altında kalacak mı? Bana kalırsa Tâhir o kadar gayretsiz bir genç değildir. Bir gün olur ki üstâdına ifâde-i şâkirdâne ile haddini bildirip hâ'iz olduğu hürriyeti muhâfazaya çalışır.

«Elhân» neşrolunmadan «Takdîr-i Elhân» neşrolundu. Hakkında Ekrem Beğ «Mecmû'anıza kaydetmiş iken çizmişsiniz. Pek isâbet olmuş.» dediği gark-ı nûr gazeli nazîresi 'acabâ hakikaten Tâhir Beğ tarafından mı çizilmiş, yoksa Ekrem Beğ tarafından — . . . . . nda birâz daha ileri gitmeğe vesîle olmak üzere — öyle mi gösterilmek istenilmiş!

Tâhir Beğ hakikat-perver ise burasının i'lâmına müsâra'at etmelidir.

Bu hâlde vâkı'a üstâd Beğefendi hazretlerinin 'umûma kârşî garaz-kârâne bir yâlân söylemiş oldukları meydâna çıkârsa da bunda bir be'is yoktur. İki hakikat birden zâhir olmuş olûr.

Şu satırları yazdıktan sonra Tâhir Beğ'i ö vech ile i'lân-ı hakîkate da'vet ettiğime pişmân oldum. Zîrâ Tâhir Beğ «Nazîreyî ben çizmemiş idim. O, benim tarafımdan çizilmiş gösterilmiş !» yollu bir i'lânda bulunacak olursa cenâb-ı üstâd-ı bi-'adîl şâkirdi tarafından pek fenâ bir

sûrette . . . . . edilmiş olacağından bundan böyle bir daha halk arasına çıkamâması iktizâ eder.

Nemize lâzım ! Çizilmiş olsun, çizilmemiş bulunsun, biz işimize bâkâlım.

Ma'hûd :

“Eşk-i çeşmim bir küçük musluk gibi durmaz âkâr” şarkısıyla :

“Erişdik mehd-i hüsne pîr-i evvel İbrâhîm Edhemle” târîhini hâvî bûlunân İkinci Zemzeme'deki gazellerden hângîsî gark-ı nûr gazelinden dahâ pârlâktır ?

Nef'îniñ en bâyâğı âsârından olan :

Ben mest-i harâbım dil-i mest-âne değil mi yâ
Gerdûn yine ol bezme peymâne değil mi yâ

matla'lı gazeline nazîre gibi görünen :

Hîç vîrme vücûd (Ekrem) zevk u gam-ı dünyâyâ
Ahvâl-ı cihân zâten efsâne değil mi yâ

gazeli mi ?

Ekrem Beğ bu beyti — besbelli kendisinin olduğu için — beğenip Zemzeme'ye derc etmiş iken «Takdîr-i Elhân» da zavallı Tâhir Beğ'e şöyle bir çıkışmıştır :

Ah dünyâ bir fenâ âbâd imiş
Ahirî her zevkiniñ feryâd imiş
Bir tarab-gâh-ı safâ sânmıştım âh
Bilmedim zindân îmiş pür âh ü vâh
Bir hayâletmiş hayâtı âdemiñ
Yokmuş insâna vefâsı 'âlemiñ

Beyitleriyle bâşlâyân bu manzûmenizin münderecâtı da şimdiye kadar milyon kere söylemiş ve dünyaca ma'lûm olân : (Fânî dünyânıñ kimseye vefâsı yoktur safâsı kederdir) gibi pek sâde . . . . . pek 'âdî lakırdılardan 'ibârettir.

Tâhir Beğ'in bu beyitlerle bâşlâyân manzûmesi milyon kere söylenmiş lâkırdılardan imiş. Yâ tenkîdci begefendi hazretlerinin (değil mi yâ) diye söylemiş oldukları beyt-i mezkûr milyar kere söylenmiş sözlerden değil midir ?

Acabâ mîr . . . . . semîr bir beytin içinde (Ekrem) bulunmakla o beyt ma'mûr oluverir mi sânyor ?

"Hem korkâr, hem . . . . . " mislini yâ da getirecek bir tavr-ı hande-fezâ ile (tenkîdciler)in 'aleyhinde bulunmaga kâlkışân kendinden bî-haber . . . . hâl u kâline bir kere 'atf-ı nazar-ı im'ân olunsun !

Nef'i :

Değişiverdim hele hürlükla sühan-verliği ben
Mümkün olsaydı eğer hükm-i kazâyı tagyîr

diye beyhûde mi feryâd eylemiş ?

Yok tîg-i zebân çekmeden özge dahî çâre
Gâyette . . . . . oldular ebnâ-yı zamâne

recezini okûyarak husemâ-yı 'irfânına kâhir-âne müdâfa'alarda bulunmuş da haksızlık mı etmiş ?

Bâ ki ne ben rind-i cihân dîdeyim
Etmez eser bâ ki gam-ı rüzgâr

demiş de müdde'âsını her vech ile isbât edememiş mi? Koca Hasankal'eli (Pîş-i a'dada kal'a-i âhen) imiş !

Yine İkinci Zemzeme'deki .

Çıkâr makâm-ı düğâha nevâ-yı şehvettir
Dem-i kebûtere beñzer terâneñiz vâdır

Beytini hâvî gazel erbâb-ı edeb nezdinde gark-ı nûr gazeline müreccah görülebilirse Ekrem Beğ'in .

"Ey âhâlî ben edîb-i a'zamım !"

perdesindeki nağmelerle herkese kulak dolgunluğu vermeğe çalışmasını haklı ve bütün âsâr-ı şehvet-engiz tab'ını cümleden ziyâde revnaklı görelim ! Fakat Üçüncü Zemzemedeki :

İtmek beni mahrûm-i emel 'âdetifizdir
Vuslat demi feryâd o siziñ 'âdetinizden

Gibi bütün bütün dâ'ire-i edebden bîrûn ve halî' -ül-izâr zen-perestân-ı rûzgârın dâr-ül-fevâhişde îrâd eyledikleri tahrîsiyyattan numûne numûne sözler (Erbâb-ı Edeb) dediğimiz zevât 'inde nasıl istihsân ve tercîhe makrûn olur bilemem !

Ekrem Beğ'in — Her dem bu yolda bî-pervâ Zemzeme-zâ olmağı 'âdet edinmiş bir âdam olduğu hâlde — "Takdîr-i Elhân"da Tâhir Beğ'e terbiye verdiği sırada :

"Edebiyyâtın gâyeti terbiye'-i efkâr . . . tasfîye-i vicdân . . . tehsîb-i ahlâk . . . . tenvîr-i ezhân olduğu münker değildir.

Lakin bir şâ'ir şi'irini ahlâk dersi vermek için söylemez. Emeli sevk-i muhabbete ve letâ'if-i tabî'ate ve sâireye müte'allik sânihât-ı kalbiye ve hayâlât-ı 'ulviyyesini mümkün olduğu kadar latîf ve rengîn . . . . Zarîf ve metîn bir sûrette 'arz u tasvîr etmeğe münhasırdır. Bu sırada mukayyed olacağı bir şey var ise o da âhlak-ı 'umûmiyeye ta'arruz edebilecek perde-bîrûnluk-ardan tebâ'üd etmektir."

Demesi kâhkaha-bahs-ı 'âlem olacak ebleh-firîbâne teranelerden değil midir ?

İHTAR

Recâizâde Sa'âdetli Mahmûd Ekrem Beğefendi Hazretleri tarafından yazılıp neşrolunan (Takdîr-i Elhân) 'üvânlı risâlede Mu'allim Nâci Efendi 'aleyhinde garazkârâne lisân isti'mâline cür'et buyurulması üzerine Mu'allim tarafından — müdâfa'a-i hakk — yolunda yazılarak (Demdeme) ser-levhâsı altında gazetemizle neşr edilmekte olan mukâbele-i merd-âne mâ-ba'dımıñ gazetemize* dergi — Ekrem Beğ'in (Kalemine mürâca'at

* Sa'âdet Gazetesiyle

etmesi lâzım gelirken) bir sûret-i meded - cûyânedede dahiliye nezâret celîlesine vâki‘ olan ilticâsı hasbîle nezâret müşârün-ileyhâ cânib-i ‘âlîsinden matbû‘ât-ı idâre-i behiyyesine verilen emr-i şifâhinin tarafımıza teblîğ olunması üzerine — te’hîr edilmiştir.

3) İNTİKAD

İntikad, Muallim Nâci Efendi ile Beşir Fuad Bey arasında "Victor Hugo" ile Osmanlı Edebiyatı hakkında cereyân eden edebiyat bahislerini içeren yedi mektuptan oluşmuştur.⁸²

Yüzbir sayfa tutan bu kitap, Muallim Nâci'nin dört mektubu ile Beşir Fuad'ın üç cevabından ibârettir.

Bu mektupların ilki Muallim Nâci tarafından Beşir Fuad Bey'e yazılmıştır.⁸³

Mektubun girişinde Muallim Nâci, Beşir Fuad Bey tarafından yazılan iki ciltlik "Victor Hugo"⁸⁴ isimli kitabın Osmanlı matbuatına kazandırdığı zenginlikten duyduğu memnuniyeti belirtir. Halkın edebiyat zevkini iyi değerlendiren Muallim Nâci'ye göre bu eser beğeniyle karşılanacak çünkü; Osmanlı Edebiyatı hakkında gazetelerde pek çok şey söylenmekte fakat bunlar halkın beğenisinden uzak boş sözler olarak kalmaktadır. Halk bunlardan bıkmıştır ve doğru sözlere ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanında Victor Hugo gibi on dokuzuncu asrın edebiyat büyüklerinden olan bir şahsın Osmanlı Edebiyatı'na tanıtılması da isabetli bir iştir.

Muallim Nâci, bu isabetli kararı alkışladıktan sonra edebiyat büyüklerinin yaşarken ve öldükten sonra halk tarafından nasıl değerlendirildiği konusuna girer. Beşir Fuad : "Victor Hugo bir müceddid idi, ekseriya beşer ise daima teceddüde hasımdır" demekdir. Bu fikri Muallim Nâci tarafından da desteklenir. Nitekim Victor Hugo edebiyat mesleğini sürdürmek ve kıymetini arttırmak yolunda pek çok zorlukla karşılaşmıştır. Fakat bunun yanında müceddidliğin mucidlikten zor olduğu da bir gerçektir. Müceddidlikteki zorluk halkın o güne kadar alıştığı fikirden tamamen uzaklaştırılarak yerine yabancı oldukları bir fikrin benimsetilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır.

⁸²Muallim Nâci, İntikad, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1304.

⁸³a.e., s.2-12.

⁸⁴Beşir Fuad'ın Victor Hugo isimli eseri, edebiyat tarihimizde birkaç bakımdan değer taşır. Önce, bizde yazılmış ilk tenkidli biyografidir. İkinci olarak Victor Hugo dolayısıyla romantizmi tenkid eden ve natüralizmi Türkiye'ye sokan ilk eserdir. Nihayet Beşir Fuad'ın edebi ve felsefi akidelerini göstermek bakımından kendisini en iyi tanıtan kitaptır. Okay, M.Orhan, İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad Dergah Yayınları, İstanbul (tarihsiz).

Muallim Nâci bu konudaki fikirlerini daha önce "Medrese Hâtıraları" isimli kitabında belirttiğini söyler. Buna göre : "Bir büyük adamın neşrettiği doğru bir fikrin birdenbire mazhar-ı kabûl-i âlem olamaması evvelden o fikrin hilâfında harekete alışmış olan halkın noksan-ı istidadından ileri gelir. Beş-on ehl-i aidrâkin fikr-i mezkûrî işidir işitmez hüsn-i telakki ile mümkün olduğu kadar tervicine dahi çalışmaları te'sir-i serî göstermez, belki de onların böyle bir teşebbüste bulunmaları ekseriyet için medâr-ı hande-i istihza olmaktan başka bir şeye yaramaz, fakat mürûr-ı zaman ile o fikrin bir hakikatten ibâret olduğu anlaşıldığı halde onu kabulden istinkâf edecek hiç bir âkıl bulunamayacağından fikrin sâhib ve nâşiri olan zât hakkında fevkalâde bir teveccûh-i umûmi peydâ olur. Herkes nâmını tebcîl ile yâd etmeğe başlar. Halbuki şu muvaffakiyetin zaman-ı husûlünde o zât dünyadan gitmiş bulunur."⁸⁵ İşte ekseriyetle büyüklerin öldükten sonra kıymetinin anlaşılmasının sebebi budur. Fakat bu gün durum böyle değildir. Artık hayattayken edebiyat büyüklerinin kıymetinin farkına varılmaktadır.

Victor Hugo da hayatta iken eserlerinin halk tarafından kabul olduğunu gören bahtiyar edebiyatçılar arasındadır.

Fikirlerin kabulü hakkında Beşir Fuad : "Ne bir fikri yenidir diye kat'iyen reddetmek câ'izdir, ne de kabûlüne müsâraat göstermek. O yolda bir fikri tervic edenlerin delâlini dinlemeli, düşünmeli, muhâkeme etmeli eğer nefs-ül-emre muvâfık, muhasenat ve rüchânı der-kar ise kabul etmeli değil ise reddetmeli" demektedir.⁸⁶

Muallim Nâci'nin de onayladığı bu fikir henüz Osmanlı milletinden uzaktır. Çünkü halk seçme kudretinden yoksun olduğu gibi yeniliğe de düşmandır.

Osmanlı edebiyatçıları eski edebiyat ve yeni edebiyat taraftarı olmak üzere ikiye ayrılmış durumdadır. Muallim Nâci'ye göre tarafsız gurup yoktur. eski taraftarları yeniyi, yeni edebiyat taraftarları da eskiyi kötülemektedir. Taraflardan birini seçip yaptıklarının hakiki sebebini bilenler ise yok denecek kadar azdır.

Halkın güzel olanı çirkinden ayırma yeteneği gelişmemiştir. Buna örnek olarak Muallim Nâci ; "Şu geçen dil-şiken olmasun yine gönlümün

⁸⁵a.e., s.5 .

⁸⁶a.e., s.7 .

halecânı var" diyenin beğenilmediği halde, ondan çok daha acemicesine söylenmiş :

"Bak bak şu geçen o dil-şikendir"⁸⁷

sözünün medhedilmesini gösterir.

Yeni edebiyat eserlerimiz arasında güzeli de çirkinini de vardır. Muallim Nâci eserlerde görülen en büyük çirkinliğin "mânasızlık" olduğuna dikkati çeker. Eski Osmanlı edipleri, edebiyatta hayâli, taklid ettikleri Acemleri hayrette bırakacak derecede ileri götürmüşlerdir. Fakat mânâsızlığa düşmemişlerdir.

Muallim Nâci, mânâsızlığın pek çok eserde görüldüğünü birkaç örnekle gösterir. Zamane şâirlerini şiire gerçek değerini vermedikleri için beğenmez.

"Âlemde herkesin meşrebi bir başka şeye maildir. Kâbiliyet mütehâlifdir." şiirin öğretilmeyeceği, şairlik ile bir başka mesleğin hakkıyla bir arada götürülemeyeceği fikrindedir. Bu durum bir beyne yalnız bir akıl vermiş olan tabiata da aykırıdır.

Muallim Nâci'nin buraya kadar ifade ettiği Osmanlı Edebiyatına dair tenkidi fikirlerin şu noktalarda toplandığını görürüz :

1-Beşir Fuad Bey'in iki cild halinde yayımlandığı "Victor Hugo" adlı eser Osmanlı Edebiyatı için çok yararlı olacaktır.

2-"Müceddidlik mucidlikten zordur."

3-Doğru olan bir fikrin halk tarafından kabul görmesini sağlamanın iki yolu vardır. Bunlardan biri eski edebiyatın değerlendirilmesi diğeri ise halkın mukayese gücünün arttırılmasıdır.

4-Edebiyat eserinde mânâ çok önemli yer tutar.

İntikad'da bulunan ikinci mektup Beşir Fuad Bey'in Muallim Nâci Efendi'ye yazdığı cevabi mektubudur.⁸⁸

⁸⁷a.e., s.9 .

⁸⁸a.e., s.13-19 .

Beşir Fuad Bey'in Muallim Nâci Efendi'ye yazdığı bu mektubu, henüz yayınladığı "Victor Hugo" adlı eserinin beyenilmesinden duyduğu memnuniyeti ifâdeyle başlar.

Devrin önemli edebiyat şahsiyeti Muallim Nâci, adı geçen eseri övgüyle karşılamıştır. Bu övgülerin kitabın hakiki değerinden fazla olduğunu düşünen Beşir Fuad Bey bunların "Topal eşekle karbâna karışmak isteyen" bir muharriri teşvik maksadında olduğunu belirtmektedir. Zira herşey teşvik sâyesinde ilerler. Gayreti teşvik korur ve çoğaltır. Beşir Fuad Bey teşvik ile tenkid arasındaki münasebeti ise şu sözlerle belirtir :

"İnsanların efâl ve harekâtınca teşvikin te'sir ve ehemmiyeti hâiz olan bir şey var ise o da «tenkid»dir. Terakkiyât-ı ciddiye bu iki kuvve-i müessirenin iştirâk ve hüsn-i istimâliyle hâsıl olur.

İnsanların hatâsını tenkid meydana kor, fikirlerindeki sakâmeti tenkid tashih eder, evham üzerine müesses olan hurafâtı tenkid tahrib eder; dermiyân olunan fikirleri hadde-i tedkikten geçirerek savâbını kabul ve aksini reddeden tenkidir."⁸⁹

Bundan sonra Beşir Fuad Bey "Mürşid-i Kâmil" diye vasıflandırdığı Muallim Nâci Efendi'den yukarıda ifâde ettiği cihetle eserini tenkid etmesini istemiştir.

Beşir Fuad Bey'in Muallim Nâci Efendi karşısında tutunduğu tavır son derece dikkat çekicidir :

"İntisâbım olmadığı halde edebiyat ve şiir hakkında bazı mütâla'ât beyânına cüret etmiş idim. Bu mütâla'âtın tasvîb buyurulub buyurulmadığı hakkında beyân-ı efkâr olunur ise minnettârımız olurum."

Beşir Fuad Bey, Victor Hugo adlı eserinde bir talım "iddialarda" bulunduğunu belirtir. Bunlar :

1-İlim ve fen şiirden üstündür, bu yüzden şairler bunlardan yararlanmalıdır.

2-Güzelliğin hakikatte aranılmasının uygun olduğu,

bir fikrin hakikate yakınlığı nisbetinde beğenilmiş, hakikatten uzaklığı nisbetinde de reddolunmuş olması gerektiği. Bu iddiaların

⁸⁹a.e., s.14 .

değerlendirilmesini ise yine daima bilgisine danıştığı Muallim Naci Efendi'den ister.

Mânasız söz söylemenin boşluğunu belirten Beşir Fuad Bey fikirlerin eski ve yeni olmak üzere ikiye ayrılmasına da karşıdır. Fikirlerin doğruları ve yanlışları vardır.

Beşir Fuad Bey fenni şiirden âli olduğu için daha çok beğenir. Şiir aleyhinde olmadığını fakat şiirin yalan ve mübâlağa dolu söz olarak algılanmış olmasından çok üzüntü duyduğunu belirtir.

"En parlağı en büyük yalandır, doğrusunu bul beni inandır"

"Aldanma ki şair sözü elbette yalandır."

sözlerini doğrular yolda yazılanlara şiir değil "hezeyân" adı verildiğini belirtir.

Beşir Fuad, asıl şiirin hayalci değil, ilim gibi insanlığa faydalı ve gerçekçi olması gerektiğini belirtir. Fakat ona göre şiirin bu kısmına gereği kadar önem verilmemiştir. Beşir Fuad Bey, buna İmâm Şâfi Hazretleri'nin : "Eğer şiir irşâdı, şân-ı ulemâya îrâs-ı şeyn etmese idi, ben bu gün Lebbid denilen meşhûr Arap şairinden daha kuvvetli bir şair olurum." mânâsına gelen şiirini örnek göstererek açıklıyor.

Beşir Fuad Bey, şâirler arasında insanlığa hizmet eden büyükler bulunduğunu belirtir. Bunun yanında insanlık meziyyetlerini ayaklar altına alırcasına, sözlerini dalkavukluk ve yaranma amacıyla, şahsi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeksizin kullanıp insanların şiirden uzaklaşmalarına neden olanların da bulunduğunu üzüntüyle söylüyor.

Beşir Fuad Bey ortaya koyduğu fikirler hakkında Muallim Nâci Efendi'nin açıklama ve görüşlerini almak dileğiyle mektubunu bitiriyor.

Kitapta bulunan üçüncü mektup Muallim Nâci'nin Beşir Fuad Bey'e yazdığı ikinci mektuptur.⁹⁰ Muallim Nâci burada, Beşir Fuad Bey'in sorularını cevaplandırmakla beraber bir takım fikirlerin de açıklanmasını yapmaktadır.

Muallim Nâci, Beşir Fuad Bey ile karşılıklı mektuplaşmalarını, birbirlerinin edebiyat üzerine düşüncelerinin ortaya konmasına vesile olduğu için memnûnluk ile karşılandığını bildirir. Birbirlerini, yazmaya teşvik etmelerinden bu beğenilen sonuç ortaya çıkmıştır.

⁹⁰a.e., s.20-24 .

İnsanlar daima fikir alış-verişi içinde bulunmalıdırlar ki ilerleme sağlanabilsin. Muallim Nâci her türlü ilerlemenin hep bu sayede olduğunu belirtir. Zirâ insanlar fikir alış-verişi esnasında birbirlerinin fikirlerini tenkid yoluyla düzeltebilir, teşvik yoluyla geliştirebilirler. Bu ikili fikir alış-verişinin üçüncü şahıslara açılması halkın doğru ve yanlış arasında seçim yapmasını kolaylaştıracaktır.

Muallim Nâci mektubunun devamında nazari tenkid üzerinde uzun açıklamalarda bulunur. Araştırmamızın esasını Muallim Nâci'nin tenkidi fikirleri ve tenkid anlayışı oluşturması sebebiyle mektubun bu kısmını olduğu gibi vermenin daha faydalı olacağına inanıyorum :

" .....

Dediğiniz gibi hün-i isti'mâl edilmek şartıyla «tenkid»in fevâid-i 'azîmesi nasıl inkâr olunabilir ki bunun ihmâli hâlinde hiç bir fikrin, hiç bir şeyin tashih ve tahsinine lüzûm görülmemek lazım gelir ? Halbuki insanların — birinci âdemin zaman-ı zuhûrundan beri — hiç bir vakitte sehv ü hatâdan beri kalabildikleri yoktur, binaen'aleyh tenkide lüzûm hiss olunmayacak bir devr-i ekmeliyyetin beşeriyet 'âlemine uğramıyacağı 'itikâdında bulunanlar muhti add olunmazlar zannedirim.

Burada sadedden hâriç bir kaç söz söylemeğe mecbûriyet görüyorum : «tenkid» lafzı doğru olmadığından onun yerine «intikad» denilmesi lüzûmu geçenlerde bazı 'Arabî âsnâ-yân tarafından gazetelerde dermiyân olunmuş ve galat demek olan böyle bir kelimenin terk-i isti'mâli tervîc edilmek istenilmiş idî.

Bu bâbdaki tetebbu'm nâkıs ise de ikmâl edilecek olsa zannedirim ki bu zâtların dedikleri, yani Füsehâ-yı 'Arab'ın tenkid dedikleri sâbit olur. Halbuki 'Arapların bu lafzı kullanmamalarından bizim de isti'mâl etmemekliğimiz lâzım gelir mi? Burasını pek anlayamam.

Araplar kendi lûgatlerinin vaz' ve kavâ'idine ri'âyette bizim kadar ta'assub göstermiyorlar. Bize ne oluyor ? Bu, 'âdetâ mal sahibinin rızâsı olduğu halde dellalın râzı olmamasına benziyor.

Şimdiki 'Arapların tenkid lafzını isti'mâl etmekte olduklarını haber vermek istemiyorum. Şimdiki muhârerât-ı 'Arabiye'de lîsân-ı 'Arab'ın kavâ'id mevzuâsına muhâlif pek çok şeyler bulunduğunu söylemek istiyorum. İster tenkidi isti'mâl etsinler, ister etmesinler.

Tenkid kelimesi bizim lisânımıza intikaddan daha tatlı geliyor. Mamâfih intikad da istimâl edip duruyoruz. Şimdi, Arap bunu isti'mâl etmemiş yahûd isti'mâl etmiyormuş diye kaldırıp atalım mı? Arap beğenmiyorsa biz beğeniyoruz. Eğer biz Arab'ın keyfine tâbi olacak olur isek çokça yazı yazmakla iştigâl eden erbâb-ı ittıla' tarafından tasdik edileceği vech ile elimize kalem aldıkça pek çok ezilip büzülmeye mecbûr oluruz. O kadar da esâret içinde yazı yazılmaz. Lisânımız var ise onda tasarruf etmeğe hakkımız da vardır. Fakat bu tasarruf erbâbına tevdi' edilmek lâzım gelir, yoksa her eli kalem tutan, lisânda tasarrufa kalkışacak olursa ne söyleyeceğimizi ne yazacağımızı şaşırır kalırız.

Bunun çâre-i münferidi, muktedir bir cem'iyet-i edebiye teşkiliyle 'Osmanlı lisânına mensûb 'addolunacak bilcümle kelimâtı câmiî bir mükemmel diksiyoner meydana getirmektir. Bu muvaffakiyyet hâsil olursa o zaman tenkid dahi elfâz-ı fasiha-i Osmâniyye sırasına kaydolunur. Bu lûgat kitabını açan kelime-i mezkûreyi orada mukayyed görünce isti'mâlinde kat'an tereddüd etmemeğe başlar. Bunu Arab'ın nasıl isti'mâl eylediğini tedkîke lüzûm bile görmez."⁹¹

Muallim Nâci, mektubunda dilin sorunları ile çeşitli kelimeler üzerinde de durmuştur.

Arap ve Acem dillerini, Osmanlı Türkçesi'ni ve edebiyâtını, ayrıca Fransızca'yı hakkıyla bilen Nâci, elbette dilde yapılan yanlışlıkların karşısına, kuvvetinden emin bir bilgi ile dikilir. Bundan dolayı, görülmektedir ki tenkidlerinin merkezini dil yanlışları oluşturur.

Muallim Nâci'ye göre Osmanlıca'nın tamamıyla Arapça'ya tatbîki, ancak bir hayâlden ibârettir. Bu hayâli gerçekleştirmeye çalışmak ise akıllı bir insana yakışacak hareket değildir.

Muallim Nâci, Osmanlı ediplerinin, Osmanlıca'ya gerekli olan Arapça kelimeleri alma hakkına sahip bulduklarını söylemektedir. Fakat bu kelime tasarrufunun bir kâideye bağlanması gerektiğini belirtir. Bağlanmadığı takdirde yanlış kelime seçimleriyle dil anlaşılmaz bir karmaşa içine girecektir.

Önemli olan bir diğer özellik ise, Osmanlı ediplerinin Arapça'da kelime tasarrufunda bulunurken Arapların zevkini gözetme mecburiyetlerinin olmamasıdır.

⁹¹a.e., s.21-23.

Muallim Nâci, bu açıklamalardan sonra fasahâtın tanımını yapar. Ona göre fasahât : "Bir kavmin isti'mâl eylediği kelimât ve terâkibin onlarca doğru addolunması" dır. Bu tanıma göre de Osmanlı ediplerinin hangi kelimeyi, hangi terkibi güzel görürlerse onu tasrruf etmeleri uygundur. Bu konuda diğer milletlerin Osmanlı'ya karışmaları ise hadleri olmayan bir işe karışmaktan başka bir şey değildir.

Dil hakkındaki tesbitlerini bir hayli isabetli yapan Muallim Nâci, bu konudaki bahsini, dilimizin içinde bulunduğu karmaşanın sebebeni ve bu durum karşısında ne yapılması gerektiğini açıklayarak bitiriyor. Muallim Nâci'ye göre dilimizdeki karışıklığın sebebi şudur:

Kavaid-i lisan dediğimiz şey neden ibarettir? Süver-i isti'mâlâtın gösterdiği mümûnelerini bir yere toplanmışından başka birşey midir? Demek ki isti'mâl kâ'ideye değil, kâ'ide isti'mâle tabi imiş. Hakikatte kâ'ide isti'mâli göstermiyor, isti'mâl kâ'ideyi meydana getiriyor. Bizde ise isti'mâl var da henüz kâ'ide yok! İşte onun için kavâ'id-i lisâniyyesi mazbut olan akvâmın ağızlarına bakmaya mecbur bulunuyoruz, yoksa biz dahi isti'malden kâ'ide çıkarabilecek kadar lisân kadrini bilir adamlar olabilsek lisânımızı taht-ı mazbûtiyyete alarak ve günden güne ikmâle çalışarak kavmiyyetimizi i'la ederdik. Şu halde böyle kuru gürültülerle vakit geçirmeye hiç mahal kalmazdı."⁹²

Osmanlı diline hakim olan Muallim Nâci, bu derin konudaki açıklamayı yetersiz bulsa da mektubun yazılış amacının dil sorunları üzerine olmadığını belirterek asıl konuya geri döner.

Muallim Naci, mektubunun devamında Beşir Fuad Bey'in kendisine yazdığı mektuptaki sorulara cevap verir. Aslında kendisinin Beşir Fuad Bey'e yazdığı ilk mektubunun amacı onun Victor Hugo adlı eseri hakkında bilgi almaktır. Beşir Fuad Bey'den alacağı bilgi, daha sonra eser hakkında yapacağı değerlendirmelere ışık tutacaktır.

Beşir Fuad'dan esere dâir bilgi yerine, Muallim Nâci'ye yönelen sorular gelmiştir.

Muallim Nâci, bundan dolayı, kendisini, Beşir Fuad'ın Victor Hugo adlı eserini hakkıyla tenkid etmekte yetersiz bulmaktadır. Fakat Beşir Fuad Bey'in ricasını kırmamak ve kendisinin de istifade ettiği kitap hakkında bir kaç söz söylemek lüzümünü hisseder.

⁹²a.e., s.25 .

Beşir Fuad Bey'in Muallim Nâci'den açıklama beklediği ilk konu "ilim ve fennin şiire üstünlüğünü ve şairlerin bundan yararlanmaları gereğini her şuur sahibi bilir. Fakat ilim ve fenne vakıf olan her kişi de şâir olamaz. Zira şâir olmak Allah vergisidir. Bu Allah vergisine sahip olan kişi ise ilim ve fenden ne kadar yararlanırsa şiirinin kıymetini de o oranda artırır. Muallim Nâci şiir kabiliyetini etkili söz söyleme yeteneğine benzetir.

Ona göre bir kişi ne kadar ilim sahibi olursa olsun, anlatma yeteneği olmadıktan sonra bilgisini dinleyene aktaramaz. O da herhangi birisi gibi görünür. Buna benzer olarak şâir olmayan bir alimin, şâir olan öğrencisi, hocasından öğrenmiş olduğu bir bilgiyi, hocasını hayrette bırakacak surette ifade edebilir. Muallim Nâci bütün bu örnekleri, ilmin, şâir olmak için başlı başına yeterli bir unsur olmadığını, şâirlik yeteneğinin ilimle donatıldığı oranda güzel olduğunu belirtmek maksadıyla vermiştir.

Beşir Fuad Bey'in Muallim Nâci'den açıklama istediği ikinci konu ise, bir fikrin hakikate yakınlığı nisbetinde beğenilmiş, hakikatten uzaklığı nisbetinde de reddolunmuş olması gereği üzerinedir. Beşir Fuad güzelliğin hakikatte aranılmasının uygun olduğunu belirtmiştir.

Muallim Nâci Efendi, Beşir Fuad Bey'le bu konuda da hemfikirdir ancak; "... şâ'iriyet nokta-i nazarından bakılırsa latîf bir hayâlin letâfet bahş-ı tabi'at ve hissedâr-ı hüsn ü hakiket olabileceği de inkâr olunamaz." görünüşünü de belirtme gereğini duymaktadır.

Hayâli, bütünüyle reddetmeyen Muallim Nâci " Şiirin kisve-i hayelden kamilen tecridi, bir dilberin hüsn ü ânını tezyide hizmet eden elbise-i hoşnumasını çıkarıp da kendisini üryan bırakmak kabilinden olur." düşüncesindedir. Buna rağmen hayâl, tabiat gerçeklerine bir kat daha güzellik vermek maksadıyla kullanılmazsa çirkin görünür. Muallim Nâci'ye göre doğru olan: " Hakikati hayâl ile tezyin edebilmek"tir. Bunun için, öncelikle hakikati bilmek, yani câhil olmamak, ilim, irfan sahibi olmak lâzımdır.

Cahilden şâir olmaz diyen Muallim Nâci, câhil kişilerin şiir yazmaya çalışmalarının sanat değeri olmayan manâsız söz söylemekten ileri gidemeyeceği belirtir. Gerçek şâirler ve şiiri sevenler hakiki şiire gölge düşüren bur tür durumlardan nefret ederler. Öyle ki bu nefreti en muktedir şair bile tarif edemez.

Beşir Fuad Bey, Muallim Nâci Efendi'ye yazdığı mektubunda matematik ilmine olan ilgisini belirtmiştir. Muallim Nâci bundan memnurluk duyduğunu söyler. Zirâ Beşir Fuad şair değildir. Şair olması halinde, matematik ilmine ilgisinden memnurluk duyamayacağını söyleyen Muallim Nâci, bu sözünün sebebini ise : " . . . . bize şiiriyundan ziyâde şu'uriyyun lâzım" sözleriyle açıklamaktadır.

Beşir Fuad Bey, ilmin şiir için gerekli olduğundan fakat buna gereği kadar önem verilmediğinden bahisle İmam Şâfi Hazretleri'nin : "eğer şiir irşâdı şân-ı ulemâya îrâs-ı şeyn etmese idi, ben bu gün Lebbîd denilen meşhûr Arap şairinden daha kuvvetli bir şâ'ir olurum."⁹³ manâsına gelen beytini örnek göstermekteydi

Muallim Nâci Efendi bundan bahisle, İmâm Şâfi Hazretleri'nin, şiirin, âlimlerin şânına noksan getirdiği fikrini, yine şiirle dile getirmesi gerçeğine dikkat çeker.

Bunun gibi, meşhûr şâ'ir Senâyi'nin de ölmek üzere iken bir şeyler söylemekte olduğu anlaşılır. Dikkatle dinlenince : "Şimdiye kadar söylediklerimden rücu' ettim zirâ sözde ma'nâ olmadığı gibi ma'nâda da söz yoktur."⁹⁴ manâsına gelen beytini okuduğu anlaşılmıştır. Gariptir ki ; söz söylemekten vazgeçtiği bir zamanda yine söz söylemekle meşgûl olmaktadır.

Engin bilgili bir edebiyat muallimi olan Nâci Efendi, Hazret-i İmam Şâfi'nin adı geçen beyitten sonra : "Eğer nezdimde havf-ı ilâhi olmasaydı bütün halkı kendime kul ederdim." manâsına gelen fahriyeli beytini de hatırlatmaktadır. Muallim Nâci'nin Hazret-i İmam Şâfi hakkında vardığı fikri ise şöyledir : "Büleğa-yı Arab'ın eazımından olan Hazret-i Şâfi'nin pek çok eş'ârı olduğu halde bunlardan kendisinin 'ulüvv-i şâmı hiç bir vech ile nakise-dâr olmamıştır. Bilakis eimme-i sâ'ire meyânında şâ'iriyet cihetiyle dahi bir mevki-i temmeyüz tutmuştur."⁹⁵ demekki şiir ilim adamlarını küçültmez, tersine şöhretlerini arttırır.

Şâ'irler arasında insanlığa hizmet edenler bulunduğu gibi insanlık meziyetlerini ayaklar altına alarak, şiirini menfaat icâbı kullananların da bulunduğu ise tamamen gerçektir.

Muallim Nâci, şiiri böyle alçak sebepler vesilesiyle kullanan şâirlerin rezilliğini ortaya koymak üzere aşağıdaki örnekleri verir.

⁹³a.e., s.17 .

⁹⁴a.e., s.28 .

⁹⁵a.e., s.29

Acem şairlerinden Bennâni'nin menfaatini belirten şiirinin manası şöyledir : "Ebkâr-ı efkârımdan ibâret olan kızlarımın her birini bir adama tezvic eyledim. Bu zevclerin arasında mehr-i muaccel (câize) i'tasına muktedir olamayan buldukça onu innîn hükmünde tuttuğumdan kızımı kendisinden aldım, başkasına verdim."⁹⁶

Bu şiirin açıklamasını ise Muallim Nâci şu şekilde yapmaktadır : "Bir şâ'ir meselâ bir kaside yazar, bunu ümîd-i ihsân ile bir büyük zâta takdim eder. O zât kasidenin içindeki yalanlardan nefret veya başka bir fikre tvbi'yyet ederek bîçârenin ümîdini boşa çıkarır. Şâ'ir o zaman ne yapar ? Evvelce medhettiği zâtı ötede beride zemmetmeğe başladıktan, belki de hakkında bir manzûme-i hicviyye yazdıktan sonra kasidede mezkûr bulunması lâzım gelen nâm-ı memdûhı tahvil ederek bunu bir başkasına takdim eyler. Umduğu câ'izeyi kim ihsân ederse kaside onun nâmına söylemiş olur.

Bennâni kıt'asında işte buralarını anlatmak istiyor. Bununla berâber fazla olarak efkârını kendi kızlarına da teşbih ediyor."⁹⁷

Böylesi şiire yakışmayan çirkinlikleri büyük bir esfle dile getiren Nâci Efendi, en çok şiiri bir dilencilikten ibaret görenlerden nefret etmektedir. Bu çirkin düşünceyle, şairlik vasfına lâyık olmayan kişiler, şairlik sıfatını hakmedenlerce kıyamete kadar nefretle anılacaktır. Nâci Efendi, böyle kişileri gördükçe insanın bırakın şâ'ir olmayı, şairlerle dostluk kurmaktan bile çekindiğini belirtmektedir.

Muallim Nâci Efendi'ye göre şâirin görevleri vardır. Yüce özellikleri vardır. Şâir : " ... insanlara numûne-i sefâlet göstermeyecek, ders-i ulviyyet verecek ahlak-ı millîyeyi tehzîbe çalışacak, mensûb olduğu milletin günden güne 'âli olduğunu görmek isteyecek, dünyânın bir sa'âdet-âbâd kesilmesi arzusunda bulunacak, haliyle, lisâniyle, kalemiyle bu maksadı tervîce sa'y edecek, hasılı şâ'ir muhyi'-i fazâil mümit-i rezâ'il olmak fikrinden hiç bir vakitte hâli kalmıyacak."⁹⁸

Muallim Nâci için bu tanım bile şâiri anlatmaya yetersiz kalmaktadır. Hakîki şair büyüktür, zaten büyük olmayan, şâ'ir de olamaz.

Gerçek şâirin kısaca tanımını yapan Nâci Efendi, dikkat edilirse, şâ'ir ünvanını alamayanlar arasında bu 'ünvanı alabilenlerden daha büyük adamlar bulunabileceğini söylemekte. İnsanlarda tecelli eden ilâhi feyzin

⁹⁶a.e., s.30-31.

⁹⁷a.e., s.31 .

⁹⁸a.e., s.32-33 .

sonu yoktur. Herkes değişik bir hünerin sahibidir. Hünerler bakımından birbirlerine benzeyenler ise birbirlerine diğerlerinden ziyâde yakınlık gösterirler. Muallim Nâci bu durumun gayet tabii olduğunu belirterek mektubunu bitirmektedir.

İntikad'daki dördüncü mektup⁹⁹, Beşir Fuad Bey tarafından Muallim Nâci'ye yazılmıştır. Beşir Fuad, kendisini ögen sözlerinden dolayı Muallim Nâci'ye teşekkür ifâdeleriyle mektubuna başlamaktadır. Kendisine yapılan övgüleri çok fazla bulan Beşir Fuad Bey, mektuplaşmaları sayesinde Muallim Nâci'den değerli bilgiler alacaktır. Bundan büyük mutluluk duymaktadır.

Beşir Fuad Bey, Muallim Nâci Efendi'nin dil hakkındaki mülâhazalarını idrak sahibi her insanın doğru bulacağını belirtir. Nâci Efendi'nin fikirlerinin doğruluğuna rağmen çeşitli sebeplerle bunları kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Fakat bu kişilerin düşünceleri önemsizdir. Çünkü Muallim Nâci'nin ortaya koyduğu fikirler dilbilgisi açısından doğrudur.

Beşir Fuad'a göre, kelimeler, insanların mefküresinde doğan fikirleri kendisinden sonra geleceklere aktarmak için kullandığı işaretlerdir. Her milletin kendisine mahsus kelimeleri vardır. Milletlerin birbirlerinde bulunan kelimeleri tamamıyla alıp kullanma mecburiyeti yoktur. İnsanoğlunun düşüncelerinin daima geliştiği, çoğaldığı bir gerçektir. Zamanla, mevcut kelimeler insanların geliştirdiği düşünceleri anlatmakta yetersiz kalmaktadır. Bu durum ise yeni kelime ihtiyacı doğurmaktadır. Meram ifâde etmekte kullanılan bu kelimeler ise çeşitli yollardan elde edilmektedir. Bunlardan ilki ve genellikle kullanılanı, kendi dillerinde yeni fikirlerine mahsus kelime bulamayan milletlerin, başka milletlerden ihtiyaçlarını giderecek kelimeyi az çok tahrif ederek almalarıdır.

Beşir Fuad Bey çeşitli milletlerde bu açıklamayı destekleyecek örnekler gösterir.

Meselâ Rumların "Feylesofya"sını araplar "Felsefe" olarak kullanmaktadırlar. Kelime tasarrufunda doğru olan, kelimeyi olduğu gibi değil, beğenildiği gibi almaktır. arapların "felsefe"si yanlış bir kullanım değildir. Nitekim her dilin, diğer dillere uymayan zevki vardır. İncelenince görülür ki Avrupa dillerinin, birbirlerinden aldıkları kelimelerin hemen bütünü asıl kullanımlarını yitirmiş, girdikleri dilin zevkine uymuşlardır.

⁹⁹a.e., s.25-44 .

Meselâ, güzellik anlamına gelen (Bellitatom) kelimesini Fransızlar (Beauté), İngilizler (Beauty) ve İtalyanlar (Belta) ..... haline koymuşlar, bundan dolayı da hiçbir zaman yanlış yaptıklarına dâir suçlama işitmemişlerdir. milletlerin birbirlerinden aldıkları kelimeler sayılamayacak kadar çoktur. esasen milletlerin kendi kelimeleri bile zamanla değişir, anlamı, imlâsı başkalaşır. Zirâ diller canlı varlıklardır ve kendilerine mahsus hayatları vardır : doğarlar, yaşarlar ve nihayet ölürler. değişmeden kalmak ancak ölü kelimelere mahsustur.

Beşir Fuad Bey, mâdem ki bir millet kendi kelimelerini bile değiştiriyor o halde başka bir millettten aldığı kelimeyi olduğu gibi muhafaza etmek zorunda değildir der. Kelime tasarrufundan maksad ifade eksikliğini gidermektir. bunun nasıl yapıldığı önemli değildir. Hatta, meşhur "Galat-ı meşhûr, lûgat-i fasîhadan yeğdir." sözü de bu fikri desteklemektedir.

Beşir Fuad'ın önemli gördüğü bir diğer kopnu ise, başka milletlerden tasarruf edilen kelimelerin hangi kurala uyarak kullanılması gerektiğidir. Osmanlı dilinde tasarrufu uygun görülen kelime, alındığı milletin kaidelerine uyarak kullanılmaktadır. Bu eksiklik Osmanlı dilinin kaidelerinin henüz belli olmayışından ileri gelmektedir.

Beşir Fuad'a göre bu tür bir eksiklik sadece Osmanlı'da görülmektedir. Bir milletin dilinin hangi kâidelere uygun olarak kullanılacağı kesin olmalıdır. Bu kesinlik dilin düzenli kullanılması için şarttır. diğer dillerde görülmeyen bu kötü durum elbette Osmanlı dili için de uygun değildir.

Kâidenin kullanıma uygunluğu ise zarûridir. Dillerde mevcûd olan kâideler, istisnâlar hâriç tutulduğunda kullanıma uygunluk mecburiyetinden ileri gelmiştir. gramer uzmanları, dilleri ne halde bulmuşlarsa kaidelerini de ona göre uygulamaktan başka bir şey yapmaya muktedir olamamışlardır.

Kelime tasarrufu bahsini bu şekilde kapatan Beşir Fuad Bey, bundan sonra şiir üzerinde düşüncelerini açıklamaktadır.

Muallim Nâci Efendi : "Ulûm ve f n n n ehemmiyyet-i hakikiye cihetiyle şi'ire r ch n nı ş 'irlerin bunlardan behremen olmaları lüzumunu her sâhib-i ş 'ur teslim eder." fikrindedir. Beşir Fuad Bey de bu fikri doğrular yolda sözler söylemektedir.

İlim ve fenne vâkıf olmak şâir olmaya yetmez. Yalnız şi'irde değil her şeyde yetenek şarttır. Fakat yetenekler ilim ve fenn yoluyla geliştirilebilir.

Beşir Fuad Bey, şâir olmanın hangi şartlara bağlı olması gerektiğini ise, Ziyâ Paşa'nın Harâbat mukaddimesinde bulunan şiirini örnek göstererek belirtir. Bu şiir şöyledir :

Vardır iki şart-ı şâ'iriyyet
 Evvelkisi kâbilî-i hilkat
 .....
 Sâni-i şürût-ı şâ'iriyyet
 Tahsîl-i ma'ârif ü fazîlet
 'İlm olmasa şâ'ir olmaz insan
 Dilsiz söze kâdir olmaz insan
 .....
 Gelse bir araya sâye vü mihr
 Olmaz bir arada cehl ile şi'ir
 Olsa ne kadar kavî tabî'at
 Yoktur câhil sözünde kuvvet
 Pek tab'ına i'timâd edenler
 Balsa dahi ba'zı hoş sahneler
 Bilmezlik ile düşer hataya
 Uğrar başı cehl ile belâya¹⁰⁰
 ilah

Muallim Nâci'nin sözleri de bu fikri te'yid etmektedir. Şâir olmak için gerekli şartlar belli iken, bunlarda ilmi, gerektiği kadar lüzûmlu sayanlar çok azdır. İlmî önemsememek ise şairlikte başarısızlığı kabul etmek demektir.

Nâci Efendi, "Hakikat hayâl ile tezyin edilirse güzeldir." demektedir. Beşir Fuad Bey, bu gerçeği göremeyen şâirler olduğunu belirtir. Öyle şâirler vardır ki şiiri güzelleştirmek maksadıyla, gerçekte kesinlikle bir ilgisi olmayan acâyip hayallerle doldurulmakta ve şiirin bütün inceliğini bozmaktadırlar.

¹⁰⁰a.e., s.39-40.

Beşir Fuad Bey, bu gerçeği Nâzım-ül Hikem'in aşağıdaki beytiyle açıklamaktadır :

Bîsütûn-ı feleği bir âh ile berbâd ettim
Kûh-kenlik yolun öğretmek için Ferhad'a¹⁰¹

Kimilerinin, şâirane bir hayâli işlediğini söyleyebileceği bu şiir tabiidir ki ince bir güzellik oluşturmak düşüncesiyle söylenmiştir.

Beşir Fuad Bey, bu beyite daha gerçekçi bir gözle bakıldığı takdirde acayıplığın farkına varılabileceğini belirtir. öyle ki, bir yerde, yalnız, oturup dururken, birisi gelip de "Yahu! Haberin var mı, bir nefesle dünyâyı alt-üst ettim !" dese çok garip bir durum olur. İnsan ne yapacağını bilemez. Şâirlerin şiirlerini böyle hakikatten uzak ve tabiat gerçeklerine aykırı bir dille yazmaları çirkindir. Şiiri gerçek güzelliğinden sıyrarak, gulyabâniler ülkesine taşıyan bu hâl elbette ki tabii görülemez. Her şeyde olduğu gibi şiirde de ölçü şarttır. Bu ölçünün dışına çıkmak ise şiirden uzaklaşmak demek olur.

Beşir Fuad Bey, Muallim Nâci ile hemfikir olarak şiirin, ilimle uğraşan kişilerin şânına noksan getirmeyeceğini belirtir. Bilakis şiir, onu en güzel şekilde ifâde edenlerin elinde güzelleşir ve bu güzellik sâhibine de yansır. Şiiri hakıyla yazan kişiler övgüye lâyıktır.

Şâirlerin, şâir olmayanlarda da görülen bir takım özellikleri vardır. Bunları Nâci Efendi, insanlara sefâlet örneği göstermemek, ulviyyet dersi vermek, milli unsurlara ters düşmemek, mensûb olduğu milletin günden güne yüceldiğini görmeye çalışmak, hâliyle diliyle kalemiyle bu maksatları yerine getirmeye çalışmak .... olarak belirtmiştir

Beşir Fuad Bey, bu yüce özelliklere sâhib olan herkesi ister şâir olsun ister başka bir mesleğe mensub olsun daima saygıyla karşılanacağını söyler. Bu mukaddes insanların yanında kendilerine "şâir" ünvanı veren bir takım insanlar da vardır ki şâirlikle hiçbir alâkaları yoktur. İnsâni özelliklerden mahrumdurlar. Bu mahrûmiyet onları çeşitli rezillikler yapmaya sevketmektedir. Yazdıkları ve "şiir" adını verdikleri şeyler, şiirin mukaddes nâmını karalamaktan öteye gidemeyen bir takım sözlerdir. Gerek mâna ve gerek kullanım şekli açısından "şiir" anlamının tam tersini taşımaktadırlar.

¹⁰¹a.e., s.41.

Öyleyse kendisine "şâir" ünvanını veren her kişi şâirliğin gerektirdiği yüce vasıfları taşımamaktadır. Veyâhut da bu yüce vasıfları taşıyan bir çok kişi olduğu halde bunlar şâir değildir. Bunun ayrımını yapmak gerekmektedir. "Şâir" ünvanını alıp, buna lâyık olanlar kadar, bu ünvanı alan ve şâirliğe uymayan davranışları yapan kişiler vardır. Beşir Fuad Bey bu kişilerin gerçek şâirlerden ayrı tutulması halinde, şiirin ve gerçek şairin görüleceğini belirtmektedir. Fakat bu iş, görüldüğü kadar kolay değildir.

Beşir Fuad Bey'e göre şiirin ve şâirin bazen çeşitli ta'rizlere mâruz kalmasının ise şâirlik vasfını taşımayanların şiirlerindeki ve davranışlarındaki bozukluktan ileri geldiğini söylemektedir.

Beşir Fuad Bey, bu açıklamalardan sonra her türlü edebi konuda bilgisine danıştığı Muallim Nâci Efendi'ye şu soruları yöneltmektedir :
".....şâ'ir-i hakiki kimdir ? Şi'ir nedir ? Şiir mutlaka mevzûn ve mukaffa mı olmak lâzım gelir ? Nesir de şiirden ma'dûd olabilir mi ? "

Bu sorunların Edebiyat Muallimi Nâci Efendi tarafından verilecek cevapları yalnız Beşir Fuad aydınlatmayacaktır. Bu konuyla ilgilenen herkese ışıklı bir yol çizecektir. Okuyucu doğru ile yanlış ayırmada, gerçek şairi değerlendirmede, konunun ehli tarafından sunulan bu bilgiden faydalanacaktır. Böylece şiire büyük hizmet edilmiş olacaktır.

Beşir Fuad Bey, Muallim Nâci Efendi'nin önceki mektubunda şâirin vasıflarına dair yaptığı açıklamayı gerekli görmekle birlikte, aydınlatılması gerekli bir yer olduğunu da söylüyor. Şöyle ki, şâirlerin Nâci Efendi'nin mektubunda belirtilen vasıfları, şâir olmayanlarda da bulunabilir. O halde şâirlerin özel vasıflarının ne olması gerektiği izâha muhtaçtır. Bu izâhı sâdece konunun ehli olan kişiler yapmalıdır. Ehil sahiplerinden biri ve belki de en yetkilisi Muallim Nâci Efendi'dir. Bu sebepten dolayı Beşir Fuad Bey, açıklamayı ondan beklemektedir.

Beşir Fuad, Muallim Nâci'nin söylediği : "şi'irin kisve-i hayâlden kâmilten tecridi bir dilberin hüsn ü ânını tezyide hizmet eden elbise-i hoşnümâsını çıkarıp da kendisini üryan bırakmak kabilindedir." benzetmesinin hayâlin gerekliliği ve önemini bazılarının inkâr ettirebileceği düşüncesindedir. Bu konu üzerine Fransa'nın önde gelen şâirlerinden Alfred Domusa'nın, "Namouna" isimindeki manzumesini örnek gösteriyor. Beşir Fuad Bey; mektubunda manzumenin içeriğine dair herhangi bir bilgi vermiyor.

Sonuç olarak hayâl konusunda da açıklanması gereken bir nokta daha vardır : "... hayâlin dâ'ire-i tabi'yyet ve imkânı tecavüz edip etmemesi" meselesidir.

Dünya edebiyatında "Natüralizm" in¹⁰² kurucusu olarak bilinen Emile Zola'nın¹⁰³ romanları, hayâl unsurları kullanılmış olduğu halde, bunlarda hakikate ters düşen bir şey bulundurmamak üzere yazılmıştır. Halbuki, bazı edebiyatçılar, hayâlin hakikate üstünlüğüne lüzûm görmemekte, hakikati az çok değiştirerek hayâl sâyesinde güzelliği arttırmak fikrindedirler.

Beşir Fuad Bey, bu konuda da Muallim Nâci Efendi'den açıklama almak isteğiyle mektubunu bitirmektedir.

Görülüyor ki Beşir Fuad Bey'in bu mektubunun hemen tamamını Muallim Nâci'ye yönelttiği sorular oluşturmaktadır. Denilebilir ki Beşir Fuad Bey, Nâci Efendi'yi kendisine hoca, aydınlatıcı, edebiyat muallimi olarak görmektedir.

Beşir Fuad Bey'in, Nâci Efendi'ye yönelttiği soruları maddeler halinde sıralayalım :

- 1-Hakiki şâir kimdir ?
- 2-Hakiki şi'ir nedir ?
- 3-Şi'ir mutlaka vezinli ve kafiyeli mi olmalıdır ?
- 4-Nesir de şiirden sayılabilir mi ?
- 5-Sadece şâirlere özel vasıflar nelerdir ?
- 6-Hayâl, tabiliğe zarar veriyor mu ?
- 7-Hakikat, hayâl ile az çok değiştirilerek güzellik artırılabilir mi?

İntikad'da bulunan beşinci mektup Muallim Nâci Efendi tarafından Beşir Fuad Bey'e yazılmıştır.¹⁰⁴ Beşir Fuad Bey'in mektubuna cevap mâhiyeti taşır.

¹⁰²Natüralizm, Avrupa'da XIX.yy.'ın II.yarisında doğmuş bir edebiyat akımıdır. Natüralizm, bilimsel realizmdir. Bu akımın amacı, olayları ve kişileri bir bilim adamı gözüyle, deney yöntemleriyle incelemek, hayatın çirkin, iğrenç görünümelerini bile anlatmaktan çekinmemek, insan karakterini kalıtımla ve içinde yetiştiği çevreyle olduğu gibi belirtmektir.

¹⁰³Emile Zola (1840-1902) Natüralizm'in kurucusudur. Kahramanlarını, soyaçekimin ve içinde yetiştikleri toplum şartlarının ışığı altında incelemeyi denemiş bu yoldaki romanlara "deneysel roman" adını vermiştir. Germinal, Meyhane önemli iki eseridir.

¹⁰⁴a.e., s.45-58.

Nâci Efendi, Beşir Fuad'ın kendisine sunduğu takdir ifadelerini memnûniyetle karşıladığını belirtir. Zira şimdiye kadar Osmanlı dilini bilmek iddiâsında bulunan hemen hiç kimse Nâci efendi'nin dil hakkındaki fikirlerini Beşir Fuad gibi bütün doğruluğuyla anlamak şerefine ulaşamamışlardır. Aslında kendisi de dil üzerine düşüncelerini serbestçe anlatmak cesaretinde bulunamamıştır. Bunun sebebini ise şöyle açıklamaktadır . "... Yazı yazmaya yeni başladığım sıralarda öyle bir cesârette bulunmuş olaydım mazhâr-ı techîl-i 'umûmi olmaktan başka netîce hâsıl edemezdim." Yazmaya henüz başlamış bir kişinin açıklamalarına ne derecede önem verilir ? Bu kaygılı düşünce Muallim Nâci'ye Osmanlı dili ve grameri hakkında açıklamalar yapmakta epeyce zaman kaybettirmiştir. Aslında kaybeden o değil bu açıklamalardan biraz önce faydalanacak olan bütün Osmanlı edebiyatıdır.

Nâci Efendi, dili kolaylaştırmak üzere Arapça kelimelerden olan "dava" "fetvâ" gibi, sonunda yâ sûretinden olan elif bulunan kelimelerin yâ'larını elif şeklinde yazmak lüzûmu ile " " yı, " ", " "yı " " şeklinde yazsa idi kendisinin imlâ bilmemekle suçlanmış olacağını belirtmektedir.

Bunun gibi "Hikmet-i ilâhiye" yerine "Hikmet-i ilâhi" demesi halinde, okuyucuları kendisini " .... sıfatla mevsûf beyninde mutâbakat lâzım olduğunu bilmeyen câhillerden" saymış olacaklarını söyler. Kısacası edebiyât dünyasında henüz kendisini isbatlamadığı dönemlerde, herkesçe bilinen kaidelere az çok ters düşerek söyleyeceği her söz, kendisinin cehâletini îlân etmek demek olacaktır. Bu kullanımlarının açıklamalarını ise kimseye anlatamayacaktır.

Edebiyat alanında geçen uzun yıllar, Muallim Nâci'nin kendisini dilde ve edebiyatta tanıtılmasına yetmiştir. artık kâideleri henüz lâyıkiyla yerine oturmamış olan Osmanlı dili hakkında açıklama yapmak için çekinecek herhangi bir durum kalmamıştır.

Nâci Efendi, yine de yapacağı açıklamalara burun kıvıracak olan taassub sahibi kişilerin olacağını farkındadır. Ancak bunu önemsemez. Çünkü, Osmanlı dili ve grameri üzerine yapacağı açıklamalara burun kıvıranlardan çok bunlardan faydalananlar olacaktır.

Muallim Nâci Osmanlı dili ve grameri hakkında açıklama yapma hakkına sahip oluşunun bir nedenini de şöyle açıklamaktadır . " ..... Osmanlı lisânına dâ'ir söz söylemeye cesâret edişim bir Türk

olduğumdandır, yoksa meselâ bir 'Arap olsaydım bu lisâna müte'allik olan mesâ'ilde öyle ahrârâne idâre-i lîsân edemezdim. "

Nâci Efendi, bu açıklamayı yaptıktan sonra, maksadının Osmanlı dili hakkında kâide koymak olmadığını, zaten bir adamın tek başına buna gücü yetmeyeceğini belirtmektedir. Bu, ancak iktidarı kesin toplum marifetiyle yapılmalıdır ki hem mükemmel hem de toplumca kabûl edilir olsun. ancak bu durum bir temenniden, gönül avutmaktan ibâret kalmaktadır.

Nâci Efendi, Osmanlı dilinin, diğer milletlerin dillerinden tasarruf ettiği kelimeleri, o milletlerin kâide ve şivesine uygun olarak kullanıp kullanmaması konusunda şöyle söylemektedir :

"Biz demek istiyoruz ki lisânımız diğer hiç bir lisânın kavâ'id ve şivesine ittibâ'a mecbûr değildir. Osmanlı lisânı başlı başına bir lisandır. İçinde elsîne-i sâire lügatları bulunması bu müdde'âya kat'a münâfi düşmez. Her lisân diğerinden isti'âne edegelmiştir. Biz de isti'âne ederiz. Fakat aldığımız kelimeleri zevkimize tevfikân isti'mâl eyleriz. Bir dereceye kadar imlâ husûsunda dahi keyif bizimdir.

Meselâ Türkçe söyler ve yazarken yâ ile " " demek lisânımıza halâvetli geldiği halde kâ'ide-i Arabiye'ye ittibâ ederek hemze ile " " yazıp bunu okurken dahi hemzeyi güzelce mahrecinden çıkarmak için 'ayn çatlatmağa mecbûr olurcasına külfetlere girmek bir Türk'ün nesine gerek.

Bizim işimiz çok tuhaftır : Meselâ "zîyâ" lafzı 'Arabî'de hemze ile "ziyâ" " sûretinde kullanıldığı halde bunun ahirine edevât-ı Türkiyye'den biri lâhik olunca hemzeyi atmaktan çekinmiyoruz da "bedâ'i" in hemzesine bedel yâ yazmaktan istinkâf ediyoruz! Bir harfin bütün bütün vücûdunu kaldırmak mı mühimdir yoksa onu harf-ı diğere kalb etmek mi ? Halbuki hemzenin — yerine göre — yâya kalbi kâ'ide-i Arabiye'ye dahi muvâfiktir. "¹⁰⁵

Muallim Nâci Efendi, Osmanlı Dili üzerine kısaca açıklamada bulunduğunu, bu konudaki geniş açıklamaların yazmakta olduğu "Sâ'ibde Söz" adlı kitabında olduğunu belirttikten sonra şiir bahsine geçer.

Beşir Fuad Bey, önceki mektubunda hayalperest bir şiir tenkid

¹⁰⁵a.e., s.47-48.

etmiştir.¹⁰⁶ Nâci Efendi bu ince tenkidi beğenmekle birlikte, kendisinin de vaktiyle böyle hayalperest şiirler yazdığından baysle aşağıdaki beytini örnek gösterir :

Bin Hüsrevi ber-bâd kılar Tîşe-i âhım
Vermem ele Şîrinimi Ferhâd mıyım ben ?¹⁰⁷

Nâci Efendi, yaptığı bu hayâlperestlikten pişmandır :

"Ben de berbâd etmişim ama — zannıma kalırsa — o kadar da değil ! "

Kendi hatasını biraz olsun mâzur görmesinin sebebini ise şu sözlerle açıklamaktadır : " Herkes-râ 'akl-ı hod be kemâl nümâyed u ferzend-i hod be cemâl"¹⁰⁸ Muallim Nâci, konunun yorumunu Beşir Fuad Bey'e bırakmakta ise de bu tarzda olan şiirlerinin kâle alınmamasından da memnunluk duyacağını belirtmektedir.

Eskiden yazmış olduğu fakat şimdi beğenmeyerek tenkîd ettiği bu tarz eserleri hakkında bir korkusunu da şöyle açıklamaktadır : "Kalemimizden böyle lakırdılar sâdir olmuş bulunması bizi — Havf-ı intikâd ile — bî-huzûr edip duruyor ! Halbuki mübâlagât-ı kudemâ muhibblerinden birisiyle konuşacak olsak bu kabilden olan sözlerimizin yeni yetişmeler tarafından şâyân-ı tezyîf görünmekte bulunduğuna dâir —Kemâl-i teessürle! — bash açtığımız sırda :

"İhtiraz-ı ta'neden kalmaktadır âhım nihân"¹⁰⁹

yollu şikayetler dermiyân edeceğimiz şüphesizdir."

Nâci'nin asıl fikri .

"Zevki hakîkatte ârar âdemim."

¹⁰⁶Nazım ül Hikem'in :

Bi-sütun-ı feleği âh ile berbâd ettim
Kûh-kenlik yolun öğretmek için Ferhâd'a

¹⁰⁷a.e., s.49.

¹⁰⁸Herkes kendi aklı hâ'iz kemâl, oğlu sâhib-i cemâl görünür.

¹⁰⁹a.e., s.50.

diye belirttiği Beşir Fuad'ın da beğenisini kazanan mısırâdadır. bu ifadenin devâmı ise :

"Bir hakikat kalmasın âlemde Allahım nihan"

şeklinde gelmektedir.

Nâci Efendi'nin, gerçek şâir ve gerçek şiir üzerine yaptığı açıklamalar Beşir Fuad Bey tarafından da beğeniyle kabûl görmüştür. Özellikle şâirlerin vasıflarına dair olan açıklamaları tamamıyla onaylanır. Ancak bu vasıflara sahip pek az kişi vardır. Bu ise tabiidir. Zirâ herşeyin iyisi az bulunur.

Nâci Efendi, önceki mektubunda bir takım vasıflar sıralanmış ve bunların şâirlerde bulunması gerektiğini söylemiştir. Söylenen bu vasıfların şâir olmayanlarda da görülebileceğini belirtmiş, bunun üzerine kendisinden Beşir Fuad tarafından, şâirlerin özel vasıflarının ne olması gerektiğine dâir açıklama istenmiştir. Kendisini bu konuda açıklama yapmaya yetkin görmeyen Muallim Nâci'nin Beşir Fuad'a cevâbı şu olmuştur : " Bu evsâfı câmi bir şâ'ir bulalım da şâ'irin evsâf-ı mahsûsası neden 'ibaret olduğunu ona soralım."

Bazı kişiler manâsı olmayan, sadece kafiyeli sözlerden ibaret şiirler yazmak yoluyla şâir ünvanını almışlardır. Muallim Nâci bu yoldaki şâirler için şöyle bir değerlendirme yapmaktadır : "Bu meşrebde, bu tecellide olan şâ'irler edebiyata değil, eğlenip eğlendirmeye hizmet ettiklerinden hakikat perverân-ı şu'arâ ile münâsebetleri yalnız mevzûn söz söyleyebilmekten ibâret kalır."¹¹⁰

Görüyoruz ki, Muallim Nâci'ye göre şiir sadece kafiyeli sözleri bir araya getirme sanatı değildir. Hakîki şiir, insanlığa ve san'ata anlamca da hizmet etmelidir. Şiirde mânânın önemi çok büyüktür.

Muallim Nâci'nin edebiyâtı tarifi ise şöyledir : "Hakikatte edebiyât, edeb lafzının câmi olduğu mânî-yi 'âliyye ve latîfeyi insanın levhâ-i vicdânına nakş edecek derecede hâiz-i te'sîr olan belîğ sözlerdir."¹¹¹

Şiirde mânânın önemini anlamayanlar edebiyât ruhunun zevkinden mahrum kişilerdir :

¹¹⁰a.e., s.52-53.

¹¹¹a.e., s.53.

"Bir edîb vazîfe-i esasiyesi milletin efkârını terbiye ve ilâ etmeğe çalışmak olduğunu bileceği cihetle hezeliyât ile iştigâli nefsine züll görür."¹¹²

Şiir öylesine güzel ve anlamlı olmalıdır ki her okuyan ondan faydalanmalıdır. Bu yolla şiir, millete hizmet etmelidir diyen Nâci Efendi, gerçek şâirin ve şiirin nasıl olması gerektiği hakkında şu açıklamaları yapmaktadır .

"İtikâdımca lafz-ı edeb her türlü maâli ve letâîfi câmiidir. Bununla bihakkın ititsâf edip de ma'ânî-i âliyye ve latîfeyi insanın levha-i vicdânına nakş edecek derecede hâ'iz-i te'sir olan beliğ sözleri söyleyen var ise şâ'irdir. O sözler de — ister mevzûn ve mukaffa olsun ister olmasın — şî'irdir."

Beşir Fuad Bey, Nâci Efendi'nin hayâlin lüzûmu ve önemine dâir : "Şiirin kisve-i hayâlden kâmilten tecrîdi bir dilberin hüsn ü ânını tezyîde hizmet eden elbise-i hoşnümâsını çıkarıp da kendisini uryan bırakmak kabilindedir." şeklinde yaptığı açıklamayı, bazılarının hayâli reddetmesine vesile olabileceğini belirtmiştir. Buna ise Fransa'nın önde gelen şâirlerinden Alfred de Musset'in "Nâmouna" isimli manzûmesini delil göstermiştir.

Adı geçen manzûmede musset, vaka şahıslarından olan "Hasan"ı çırpçılak olarak tasvîr etmektedir.

Muallim Nâci'ye göre bu tasvîr hayâlin gerekliliğini inkâr etmek şöyle dursun, onun lüzûmunu şart göstermektedir. Bu manzûmede tasvîr edilen Hasan çıplaktır ama, onun bu çıplaklığını anlatan manzûme hayâl elbisesine bürünmüştür. Zirâ elbise başka, hayâl elbisesi başkadır.

Buna göre Musset, adı geçen manzûmede Hasan'ın çıplaklığını göz önüne getirmek için :

Hassan était done nu, — mais na comme la main,— nu comme un plat d'argent, — nu comme on mur d'église, nu come le discours d'un academicien.¹¹³

sözleriyle Hasan'ı kâh ele, kâh gümüş kaba, kâh kilise duvarına, kâh akademi üyesinin nutkuna benzetmektedir. Bunlar hep hayâlden ibarettir.

¹¹²a.e., s.53.

¹¹³Hasan çıplaktı fakat bir el gibi çıplak, gümüş bir tabak gibi çıplak, bir akademi üyesinin nutku gibi çıplak.

Ayrıca, hayâlin tabiiliği bozup bozmaması hakkında Muallim Nâci iki noktayı belirtmiştir. Bunlardan birincisi hakikat taraftarlarına göre hayâlin, gerçekler dâiresinden çıkmaması gerektiğidir. Hayâller, gerçekler dairesinin dışına çıktığında "cınnet" kadar gülünç olurlar.

Muallim Nâci'nin belirttiği ikinci nokta ise bazı hayâllerin gerçekten epeyce uzaklaşmış olmasına rağmen insanın hoşuna gitmesidir. Bu tür hayâlin reddedilmesi lâzım değildir.

Muallim Nâci, şiirde hayâlin kullanılmasına ve bu kullanımın nasıl olacağına dair açıklamayı şöyle yapmaktadır : "Asıl hüner hakikati hayâl ile tagyîr değil, tezyin etmektir. Yoksa hayâl-i hâm hiç bir vakitte makbûl-i ehl-i ifhâm olamaz."¹¹⁴

Hayâli, şiirlerde incelik oranında kullanmayı bilmemek çok büyük mübâğlara, çirkinliklere sebep olur.

Meselâ " Sabri " nin :

Benim za'fım gibi 'âlemde za'f ber-devâm olmaz

Bu günden başlasam bir nâleye yârın tamâm olmaz.¹¹⁵

Buradaki mübâlağa şiire güzellik katmaktan çok şiiri öldürmektedir. Şiirdeki mübâlağa, anlamda akıl almaz bir şekle sokmaktadır. Zirâ za'fi devam eden kişi, nasıl oluyor da o kadar uzun uzadıya çığlığa devam edebiliyor?

Bu şiirin mübâlağasını gerçek olarak düşünmemezi söyleyen Muallim Nâci, şiirdeki feryâdın uzunluğunun okuyucuyu sıktığını fakat bundan da önemlisi şâirin bunu düşünmemesinin asıl sorunu oluşturduğunu belirtir. Hayâlin, bu derece gerçekten uzak ve sıkıntı verici kullanımı onaylanamaz. Asıl maksadı, şiiri güzelliştirmek olan hayâl, böyle bir kullanımla, maksadının tersine bir iş görmüştür.

Muallim Nâci'ye göre hayâlin, şiirde çirkin kullanımı, insanı sıkır. Bunu daha iyi anlamak için bu şekilde yazılmış bir iki şiir okumak yeterlidir.

Muallim Nâci, Acem Şâ'irlerinin hangisinin şiiri incelenirse incelensin, sâhibinin mecnûn olduğuna delil olacak pek çok söze rastlanabileceğini belirtir. Hatta bunlardan " Örfi " gibi büyük bir şair bile:

¹¹⁴a.e., s.56.

¹¹⁵a.e., s.56.

Âfitab âmed u der-zir-i serem bâlin şüd
Çün be-hâb-ı adem ez- hasret-i cânân refem¹¹⁶

yâni " Sevdiğim hasretiyle 'adem uykusuna daldığım vakit güneş geldi de başımın altında yastık oldu! " gibi ateşli sözler söylemekten geri kalmamıştır.

Bu hayâl, akla ve mantığa tamamen ters düşer. Üstelik bu beyitte güzellik yoktur. Hayâlin bu şekilde kullanılması şiirin güzelliğini öldürmüştür.

Muallim Nâci, yine aynı şâirin: "Asmân benim elimde durur bir şişedir. Bir kere ayağım kayıp da düşecek olursam bu şişe kırılır, âlem harâb olur." anlamına gelen beyitini hayâlin kullanımındaki yanlışlığa dikkat çekmek üzere vermiştir.

Mektubunun sonunuda Muallim Nâci, böyle şeyleri sevmediğini, hayâlin, şiiri çirkinleştiren tarzda kullanımındansa gerçeği tercih edeceğini belirtmektedir.

Muallim Nâci'nin bu mektubundaki ifade ettiği tenkidi fikirlerin şu noktalarda toplandığını görürüz :

1-Dilin kâideleri toplum tarafından konulur.

2-Osmanlı dili, başka milletlerin dillerinin kâidelerine uymaya mecbûr değildir.

3-Dünya dillerinin birbirlerinden kelime alıp vermeleri tabiidir, tabii olmayan kural almaktır.

4-Hayâl, hakîkati süslediği oranda güzeldir.

5-Edebiyat, edeb sözünün içerdiği yüce mânâyı, insanın vicdânına nakş edecek derecede tesirli söylenen güzel sözlerdir.

İntikad'da bulunan altıncı mektub, Beşir Fuad Bey'in, Muallim Nâci'ye yazdığı üçüncü ve son mektubudur.¹¹⁷

¹¹⁶a.e., s.57.

¹¹⁷a.e., s.59-84.

Beşir Fuad Bey mektubuna Muallim Nâci'nin edebiyat ve dil üzerine yaptığı açıklamalara teşekkür ederek başlıyor. Bu açıklamalardan istifade etmiştir.

Beşir Fuad, kendisinin de edebiyat ve dil üzerine söyleyeceklerinin bulunduğunu belirtir. Söze bir örnekle başlar.

Bazı makineler vardır ki bir taraftan hem eşya verilir diğer taraftan kullanılmaya müsait eşya alınır. Bu örneğe benzer olarak eskiden bazı kâtiplerin çalışmaları vardır. Makinaların işleyip meydana birşey çıkarabilmesi için nasıl ham eşyaya ihtiyacı varsa, o kâtiplerin de bir şey kaleme alabilmek için diğer bir adamın kendilerine fikir vermesine muhtaçtırlar.

Bu kâtiplerin beyinlerindeki asabî hücreleri muayene etmek ve ezberledikleri şeyi incelemek mümkün olsaydı, bazı yerlerin ağzına kadar dolu, bazılarının ise boş olduğu görülürdü. Dolu olan yerler, dile mahsus olan kısımdır. Bu kısımda bir takım alışılmış ve alışmamış kelimeler, teşbihler, cinaslar, dalkavukluklar, dualar v.s. bulunurdu, boş taraflar ise alemin haline dair "vukûf ve ma'lûmat"a aittir.

Beşir Fuad Bey bugün de tarif edilen türde kâtiplerin olduğunu söyler. Bunlar her ne kadar az ise de, bunlara, ilerleme devrinin artakalanları gözüyle bakılmalıdır. Zîra ders verme usûlüne göre meydana gelen düzelmeler, dilin günden güne sadeleşmesi, ilim ve fenne dair okutulacak kitapların derece derece teksiri, bundan böyle bu gibi acayip kâtiplerin yetişmeyeceğini vââd etmektedir.

Görüyoruz ki Beşir Fuad Bey, devrin eğitime güvenmektedir. Eğitimin milleti ileri götüreceğini bilir. Ancak eskiden durum böyle değildir. Eğitim, düzenli olarak yapılmamaktadır. Bunun sonucu ise tıpkı, biraz önce tarif edilen, eğitimden yoksun acayip kâtipler gibi, acayip öğrenciler yetişmektedir. Bunlar bu hallerinden dolayı sorumlu tutulmamalıdır. Sakat doğan çocuklar, hallerinden sorumlu değildirler. Yani, suç onlarda değil, onların yeterli ve düzenli eğitimini veremeyen durumlardadır.

Bu durumlar nelerdi ? Birincisi : Dilimizin eğitimi konusunda çekilen zorluklardır.

Beşir Fuad Bey, önce ilmin, beşikten mezara kadar yapılmasının mümkün olduğunu belirtir. Ancak bir takım sebepler, ilmi, âdeta imkansız kılmaktadır. Bu sebeplerden en önemlisi, marifet yokluğundan, düşünce

azlığından ilmin gereğini anlayamamadır. İlimin değerini anlayanlar ve tahsil ile uğraşmak isteyenler ise, önce bunun için yeterli maddi destek bulamamaktadırlar. Bir çok zorluk görmektedirler. Okuldan ayrıldıktan sonra da tahsile müsâid olan zamanı, kâtip olmak üzere bilinmesi gerekli şeyleri öğrenmekle geçirmektedirler. Bundan dolayı da başka birşey öğrenmeye zamanları kalmamaktadır.

Kısaca belirtirsek, ilmi engelleyen sebeplerden birincisi mârifet yokluğu, ikincisi ise para ve zaman yokluğudur.

Bu iki zorluğun tesbitini yapan Beşir Fuad, bu durumun, bizim diğer milletlerden geri kalışımıza meydan veren sebeplerden biri olduğunu belirtmektedir. Osmanlı dilini öğrenmede çekilen güçlük, milletçe ilerlemeye engeldir.

Beşir Fuad Bey, mektubunun devamında Necîb Nâdir Efendi'nin bir sözünden yola çıkarak Türkçe ile diğer diller arasında çeşitli karşılaştırmalar yapmaktadır. Necîb Nâdir Efendi : " Fransızca çocuk oyuncağıdır altı ayda öğrenilir; halbuki Türkçe'yi öğrenebilmek için lâ-akall on sene tahsil lâzımdır" demektedir. Burada Türkçe'nin öğrenilmesindeki zorluk, meziyyet gibi gösterilmiştir. Ancak, Beşir Fuad, bu duruma meziyyet gözüyle bakmaktansa korkulacak bir durum olarak bakarak düzeltmeye çalışmak gerektiğini belirtmektedir. Osmanlı Milletinin diğer milletlerden geri kalmasını bu zorluk sebep olmaktadır.

Bir Fransız altı ayda değilse de üç senede iyi bir şekilde dilini öğrenmeye muktedir olabilmektedir. Halbûki Osmanlı milletinde on sene tahsil edenlerde bile o derece başarı görülememektedir. Arapça veya Farsça tâbir ve terkiplerde noksanlar görülmektedir.

Bu durum bizim ilerlememiz açısından son derece sakıncalıdır. Zira dili öğrenmek, onu bir an önce kullanmaktır, fikirler üretmektir. Fransızlar bunu üç senede sağlayabildikleri halde biz on senede o noktaya ulaşamıyoruz. Bununla nasıl övünebiliriz ?

İki durum arasında büyük bir uçurum vardır. Aynı anda çalışmaya başlayan iki öğrenciden biri üç senede amacına ulaştığı halde diğeri daha yedi sene maksadına ulaşmak için çalışacaktır. Üç senede maksadına ulaşan öğrenci, bu yedi sene zarfında ilim ve fenn ile uğraşıp arkadaşından ileri gidecektir.

Beşir Fuad, Fransızlar'ın düşüncelerini birbirine söylemede sıkıntı çekmediklerini belirtir. Edebiyat, ilim ve fenn ve diğer sanâyî yönlerde

bizden yardım almaya ihtiyaçları yoktur. Biz fenn ve sanâyi'de onlardan yardım almaya muhtacız.

Beşir Fuad Bey, Fransızlar'dan aynen kelime almak taraftarı değildir. Ancak, dilimizde tâbiri mevcûd olmayan ve ifâdesinde güçlük çekilen fenn ve sanâyiye dair birçok sözün Fransızca'da özel tabiri bulunduğunu da bildirir.

Türk ve Fransız dili hakkında fikirlerini kısaca belirten Beşir Fuad Bey, bundan sonra bir iddiâda bulunmaktadır. Bu iddiâsını şöyle belirtir : " . . . bâzı âsâr-ı edebiyenin tercümesini bile bihakkın ifâ edebilmeliyiz; şu ifâdenin sıhhatini kabûl etmemek isteyenlerin içinde kendine güvenenler var ise meselâ (Emile Zola'nın) (Au bonheur des dams) nâm eserini bihakkın tercüme etsinler, meydana koysunlar da ben haksızlığımı i'tirâf edeyim : yoksa serd olunabilecek safsatalara ' kûs dinledim tâbıla kulak asmam.' der geçirim."¹¹⁸

Beşir Fuad Bey, Fransızca'nın Türkçe'ye kıyasını yaptıktan sonra Almanya ile Osmanlı milletinin okuma yazma oranını belirterek aradaki farka dikkati çeker. Zîrâ Almanların tutmuş olduğu istatistiklerde yüzde doksan dokuz okur yazar bulunduğu halde bizde bunun aksi, yani yüzde bir bile bulunamaz der.

Beşikten mezara kadar ilim öğrenmeyi, bir harf öğretime kırk yıl köle olmayı taktir eden Osmanlılar'ın okuma yazmada bu derece geri kalmalarının sebebi, tahsildeki zorluklar ve tahsilsizliğin getirdiği zararlı alışkanlıklardır.

Beşir Fuad'a göre, Osmanlı dilinin sâdeleşmesine ne kadar çalışır ve bu yolda ne kadar başarı sağlanırsa, Osmanlılar'a o oranda büyük hizmet edilmiş olur. Bu ise, diğer diller gibi, dilimizin hür ve tek başına olmasına bağlıdır.

Beşir Fuad, Muallim Nâci'nin dilimizin diğer dillerden kelime alışına dair yaptığı açıklamaları, dil üzerinde bilgisi olan herkesin kabul edeceği görüşündedir. Zaten Muallim Nâci'nin yaptığı açıklamalar dilbilgisine de uygundur.

Avrupa dilleri, nasıl Lâtin ve Yunan dillerinden kelime almışsa biz de Arapça ve Farsça'dan kelime almışız. Bu dilleri doğru yazıp söyleyebilmek için Lâtin ve eski Yunan dillerinin kurallarını ayrıca

¹¹⁸a.e., s.61-62.

öğrenmeye gerek yoksa Türkçe için de özellikle Arapça ve Farsça'nın kurallarını öğrenmeye gerek yoktur.

Başka dillerden kelime almanın değil kural almanın zararlı olduğunu belirten Beşir Fuad Bey, diğer dillerin tamamıyla öğrenilmesi konusundaki fikirlerini de açıklamaktadır. Buna göre İngilizler, Almanlar, Fransızlar, Arapça ve Farsça ile pek ilgileri olmadığı halde bu dilleri öğrenmenin gereğine inanmaktadırlar. Bizde ise Arapça ve Farsça'nın önemi büyüktür. O halde Arapça ve Farsça'yı bu dillerde mevcûd olan ilmî eserleri, edebiyât eserlerini değerlendirmek üzere bütün kurallarıyla öğrenmemiz gerekmektedir.

Beşir Fuad Bey, Avrupa dillerinden birkaçını bilmektedir. Bu dillerdeki önemli kitapları okumuştur. Böylece dilin genel kuralları üzerine bilgi sahibi olduğundan bu konuda söz söylemeye kendini yeterli görür.

Beşir Fuad Bey, şiirde hayâlin nasıl olmasına dair bir takım açıklamalar yapmaktadır. Ona göre gerçeğe ulaşmak mümkün ise bunun için çalışmaktan kaçmak yanlıştır. Gerçeğe ulaşarak ifade etmek zorluğundan kaçarak kolay yolu seçmek ve hayâle sığınmak yanlıştır. gerçeği, hayâl ile güzelleştirmek iddiasıyla çirkinleştirmek doğru değildir. Beşir Fuad Bey ile Muallim Nâci'nin bu konudaki fikirleri birbirlerini tamamlama yolundadır. Muallim Nâci'nin aşağıdaki sözleri, Beşir Fuad'ın da düşüncelerini dile getirmektedir :

"Hayâl, cemâl-i âlem-i âşûb-ı hakikate bir kat daha revnâk vermek için istimâl edilmez ise bittabi çirkin görünür. Hakîkati hayâl ile tezyîn edebilmek evvelâ hakîkati bilmekle olur, binâen'aleyh ma'nâsız söz söylemeğe heves ediyor demek olur. Bu hâl ise muhib-i ma'ânî olanlar nazarında o kadar menfûrdur ki en muktedir bir şa'ir güç ta'rif edebilir. "¹¹⁹

Beşir Fuad Bey, gerçeğin yüceliğini belirtmek üzere bir kaç söz söylemek ihtiyacını hisseder. Belirteceği bu sözlerin Muallim Nâci'ye hitâben olmadığını söyler. Beşir Fuad Bey'in yapacağı açıklamalar, Muallim Nâci ile olan mektuplaşmalarını gazeteden tâkib eden okuyucular içindir :

Beşir Fuad, adı geçen konuda şunları söylemektedir : " Bu 'âlemde asgar-ı nâ-mütenâhiden tut da eazım-ı nâ-mütenâhiye kadar bil-cümle eşyâ ve mevcûdâtın hakîkati bihakkın tedkîk ve ta'mîk olunur ise insân hatır ve

¹¹⁹a.e., s.67.

hayâline sığmayan mesâil-i âliyye tesâdüf eder, bunların halline muktedir olabilmek hafâyâ-yı tabî'atten birini meydana koymak olacağından şu muvaffakiyetten hâsıl olan sürür ve zevk hiçbir şeye kıyâs kabul etmez : Arşimed'in hayatının en mes'ûd zamanı mâyiât kânununu bulup da buldum, buldum diyerek çırpıplak hamamdan sokağa fırladığı andır.

Vâkıa herkes kâşif olamıyacağı cihetle zevk-i hakîkatin bu derecesini hissedemez ise, de kendince o âna kadar muhtefi kalan serâ'ine kesb-i vükûf eyledikçe bulduğu lezzet, bunların intişârına vesâtetle ebnâ-yı cinse hizmet gibi bir vazife-i celileyi yerine getirmekten hâsıl olan zevk-i vicdâni az bir zevk midir ? Husûsiyle bu vukûf nevi beni beşerin mevâlid-i selâse üzerine hükm ü fermânını tezyîd ve tenfîz ediyor."¹²⁰

Firdevsi'nin Şehnâme'sinde "Bilgili insan kuvvetlidir." anlamında bir söz vardır. Beşir Fuad, bu sözün ifâde ettiği gerçeğin Firdevsi'nin ölümünden 866¹²¹ sene geçmesine rağmen hâlâ geçerliliğini koruduğunu söyleyerek, gerçekleri anlatan sözlerin zaman aşımından etkilenmeyeceğini belirtir. Hatta, geçen zaman gerçekliği kanıtlanan sözleri, âdeta antika gibi kıymetlendirir. Yine aynı şâirin söylediği hayâlperest mısralar bu derecede kıymet taşımazlar.

Buhar, kıymeti anlaşılmadan çok önceleri sâdece bir oyuncak türünden olan küreyi çevirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu gün buharla fabrikalar işlemektedir. Aynı şekilde elektrikten de keşfedilmesinden çok uzun zaman sonra yararlanılmaya başlanmıştır. Eskiilerin, gerçeği çok sonraları anlayarak yaptıkları hataları belirten Beşir Fuad, gerçekleri önemsiz görmek hatasına şimdiki gençliğin düşmemesi gerektiğini söyler. Zira onların hatâlarını da torunları, oğulları açıklayacaktır.

Beşir Fuad, dünya varlıklarının ortak iki özelliği olduğuna dikkat çeker. Bunlar : Madde ve kuvvet. Bu konuda bir takım felsefî açıklamalar yapan Beşir Fuad âlemdeki herşeyin ilgi çekici bir yönü olduğunu belirtir. Şâirler bunlara dikkati çekmektedirler. Meselâ bir bahçeyi anlatan şâir bütün dikkatleri oraya çekerek, bahçenin belki de o güne kadar farkedilmeyen güzelliklerinin görülmesini sağlar. Şâir, bahçenin insan ruhuna hitâb eden güzelliğini ortaya çıkarır, Bu küçücük parçadan eşyâyı

¹²⁰a.e., s.68.

¹²¹1304 tarihinden itibaren.

büyük gösteren, öyle büyük sonuçlar çıkar ki, buna güzel ve ince sözleriyle âlemi hayrette bırakan şâir bile hayret eder.

Tabiati araştırmakla ortaya çıkacak sonuçların büyüklüğüne bu küçük örnek yeterlidir. Kâinat kitabını okumak insana çok büyük faydalar sağlar.

Beşir Fuad, matematik ilminin bütün ilimlerin anahtarı olduğunu bu yüzden bütün ilimlerden üstün olduğunu belirtmektedir. Yeryüzünden, gökyüzüne kadar olan bütün ilimler vazifelerini yapmak için matematik ilminden yardım almaya mecburdurlar. Beşir Fuad Bey bu iddiâsını şu örneklerle açıklamaktadır :

" ..... Mesâhalarında bir milimetrenin biri vâhid-i kıyâsî 'addolunan hücerât-ı hurde biniyyenin eb'âdını 'ulûm-u riyâziyye sâyesinde ta'yîn ettiğimiz gibi yazı hânemizden çıkmadan bir parçacık kağıd üzerinde güneşin kaç . . . . geldiğini hesâb edip bulmak veya ziyâsı iki yüz senede bize gelen ecrâm-ı semâviyyenin bize olan bu'dunu maâha etmek için dahi yine bu ilme ilticâ ederiz."¹²²

Yine yüce matematik ilmi sâyesinde o güne kadar hiç bir gök bilimcisinin görmediği Neptün Gezegeni'nin yerini bulmak hiç zor olmamıştır.

Beşir Fuad Bey, ilmin büyüklüğünü bu şekilde ortaya koyduktan sonra, ilim ve şiir arasındaki karşılaştırmayı da şu şekilde yapıyor :

" . . . İşte 'ulûm-ı riyâziyyenin bu gibi bedâyi' 'azîmeleri durup durur iken şiirin bununla 'ulviyyet yarışına çıkması bülbülün şâhinle pençeleşmek arzûsunda bulunuşuna benzer."¹²³

Bazı insanlar, matematik ilmini, iki kere iki dört eder, üç kere üç dokuz vs. diye devam eden çarpım tablosundan ibaret görüp asıl değerini düşürmeye çalışmaktadırlar. İnsanın çarpım tablosuna mı daha çok ihtiyacı vardır şiire mi ? Birisinin yok olması düşünülürse sonuç ne olur ? Hangisinin ortadan kalkması daha az zararlıdır ? Bu sorulara Beşir Fuad Bey aydınlatıcı cevaplar verir. Bunlar :

"Şiir nâmı alan âsârın hepsini ma'dûm ve insanları yeniden bu yolda eser yetiştirmek kâbiliyyetinden küllîyyen mahrûm farz edecek olur isek bundan tevellüd edecek netice lisanca bir büyük zâyî'ât olur, ya'nî üslûb-ı müzeyyen ortadan kalkar; fakat şu halden insanların refâh hâline halel

¹²²a.e., s.72.

¹²³a.e., s.72.

gelmiyeceği gibi terakkiyât-ı maddiyye ve ma'neviyyelerine de pek o kadar su-i te'sîrî olmaz; hatta ibtidâlarında o yolda bir te'sîrin vuku'ı farz olursa ya'ni yalnız şiir sûretiyle işâ'â etmiş olan ba'zı efkâr-ı hakîmânenin ezhân-ı 'umûmiyyeden izâlesiyle fikirlerce (cüzî') bir tedennî tasavvûr olursa bile bu tedennî muvakkattır. Şiir 'addolunmayan âsârı da o gibi hakâyık-ı eş'ârda bulunduğundan ziyâde mevcûd olduğundan mürûr-ı zamân ile bunlar intişâr edip zâyi'atı yerine getirir.

Şimdi bir de iki kere iki dört ederi kitaplardan hakkedelim, insanların zihninden çıkaralım; bunu düşünüp tekrar bulmak kâbiliyetten dimâğî tecrîd olunmuş farz edelim : şu halde ne netîce hâsıl olur? Muâmelât-ı beşer 'âdetâ zembereği kopmuş bir sâ'at gibi derhal durur : ticâret, sanâyi' , ma'arîf hepsi mahv ve hebâ olup hâl-i bedâvete ve belki ondan aşağı bir derekeye rücû ve tenezzül etmekten başka insanlar için bir tarîk tasavvûr olunamaz.

Vâkı'â iki kere ikinin dört ettiğini bilmek için it'âb-ı zihne ihtiyâç görmediğimiz cihetle şu düstûr-ı hakîkate hor bakanlar bulunur ise de bu hâl onu 'ulviyyet-i hakîkiyyesini izâle edemez, nitekim hevâ-yı nesîmi mebzûl bulunmak hasebiyle kıymeti lâyıkiyla takdîr olunmuyor ise de bunun hayât-ı insânî için der-kâr olan lüzûm ve ehemmiyeti asla tenâkuz etmez :

Hevâ-yı nesîminin hayat için derece-i lüzûm ve ehemmiyyetini birine bi-t-tecrûbe takdir ettirebilmek için o zâta ağzını, burnunu tıkayıp bir müddet nefes almaktan fârig olmasını tavsiye kîfâyet eylediği gibi işte bu kabilden olarak iki kere ikinin dört ettiğini bilmekteki ehemmiyeti anlatmak için dahi bunun mechûl olduğunu farz etmek vefâ eder.

İki kere iki dört eder ! Bu öyle parlak bir hakikattir ki şeb-i perre tıba'anın envâr-ı hakîkati görmemek için yumdukları gözlerinin kapakları bile büsbütün envârının nüfûzına mâni olamazlar, işte bunun içindir ki bir adam ne kadar hasm-ı hakîkat tasavvûr olunur ise olunsun, öyle göze çarpan bir parlak hakîkati inkâra cür'et edemez !

"İki kere iki dört eder" bir düstûr-ı hakîkat, bir meslek-i hikmettir ki buna teba'iyyet edenler dâ'imâ tarîk-i temeddün ve ma'arifde hatve-endâz terakkî olurlar; muhâlefette bulunanlar ise zalâm-ı cehle dalarak nâbedîd olurlar ! "

Beşir Fuad Bey, bütün bu açıklamalardan sonra şiirin aleyhinde olmadığını belirtmektedir. Hayâlin de aleyhinde değildir. Ancak hayâlin

ölçüsü olmalıdır. Meselâ bir roman yazıldığı, bir 'âlem tasvir olunduğu zaman o romanı okuyan, o âlemde yaşamış gibi olmalıdır. Bir balık için su, ne kadar lâzımsa tasvîr edilen şahısların yaşayabilmesi için şâirin hayâlî de o kadar lâzım olmamalı, o şahısların benzerleri âlemde görülebilmeli, yani bunlar şâir keyfine göre icâd edilen acâyip yaratıklar olmayıp tabii olmalıdır.

Şâir, bir takım özelliklerden bahsetmek istiyorsa, bu özelliklerin benzerleri insanlarda olmalıdır. Eğer bu özellikler insanlarda yoksa gerçek dışı bir hayâl anlatmış olacağından yanlış yola sapmış olur. Yaptığı şey saçma olur.

Tasvîr gerçekçi olmalıdır. Okuyucular, şâirin anlattıklarını yaşıyor gibi, anlattıkları yerleri görüyor gibi olmalıdırlar, Şiirde hayâl, bu ölçüler içinde ise beğenilir. Bu ölçüler içerisinde şâir benzetme ve istiâreler yapmakta serbesttir. Hattâ buna mecburdur. Bu mecbûriyyet yalnız şâire de mahsûs değildir. Dikkat edilirse halk arasında bile bu türden benzetme ve istiârelere rastlanır. Cebi delik, hafiflikten uçuyor v.s. gibi bir çok benzetme vardır. Hatta, bin kere söyledim ama anlatamadım gibi bazı mübâlağlardan da vazgeçmek mümkün olamaz. Beşir Fuad Bey Fransız Edebiyatçılarından birinin söylediği şu sözü hatırlatır : " Bir gün zarfında balık pazarında yapılan mecazlar miktarca bin sene zarfında encümen-i dânişte yapılan mecâzlara fâiktir."¹²⁴ Halk arasında benzetme ve mecaz sanatlarının ne kadar çok olduğunu görmek için Emil Zola'nın işçi diliyle yazdığı (Assomair) isimli romanı okumak yeterlidir. Bu benzetme ve mecazlarda gerçekten ayrılan ufak tefek yerler olsa da bunları hoş görmek gerekir. Çünkü bunlar sonuçta yine gerçeğin daha iyi görülmesi için kullanılmışlardır.

Beşir Fuad Bey, hayâlin şiirde oranını belirtmek üzere bir örnek daha verir. Buna göre meselâ bir şâir bir bahçeyi tarif etmek isterse o bahçeyi dikkati çekmek üzere olduğundan çok daha farklı anlatabilir. Sınırlarını abartabilir, arklarına dere diyebilir, akan ufak sulara nehir deyip, sebzelerin bin senelik birer ağaç olduğunu anlatabilir. Böyle yaptığı takdirde, amacından sapar. Gördüğü bahçeyi değil, hayâl ettiği bahçeyi anlatır. Oysa şair gözünün önündeki bahçeyi, başkasının bakıp da göremediği güzelliklerini göstererek anlatmalıdır. Şâirin şiirini okuyan

¹²⁴a.e., s.73-75.

kişi, tesâdüfen, tarif edilen bahçeye giderse, anlatılan yerin orası olduğunu bilmelidir.

Beşir Fuad, Muallim Nâci'nin söylediği : "Asıl hüner hakîkati hayâl ile tagyîr değil tezyîndir." sözünün de bu gerçeği onayladığı fikrindedir.

Gerçeği, hayalle süslemek, Beşir Fuad'a göre iki türlü olur. Bunlar :

1-Şiirde anlatılacak olay, gerçekte ne şekilde ise onu doğrudan doğruya söyleyip geçivermek değildir. Hayâl kuvvetiyle ve düşünerek, olayın sebeplerini ve neticelerini iyice araştırarak dikkati çekerek taraflarını anlatmak ve olayın yüzeysel bakışla farkına varılmayan bazı önemli yönlerini belirtip okuyucunun istifâde edeceği şekilde anlatmak.

2-Olayın daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi ve daha kolay akılda kalması için söz sanatlarından veya ses sanatlarından yararlanmak.

Şiirde, bu iki noktaya dikkat edilirse, şiir güzel olur.

Volter : " Büyük bir hikmet olmadıkça şiir-i hakîki vücûda gelmez." der. Beşir Fuad da bu söze istinâden tabiatte her şeyin ilgi çekici bir yönünün olduğunu söyler. Kâinat mûcizeli bir kitap gibidir. Önemli olan, şâirin bu mûcizeleri bulup okuyucuya da aktarmasıdır. Gerçek hüner burada gizlidir. Zirâ her hâkim şâir olamasa da hakîki şâirin hâkimlik vasfına sahip olması gereklidir.

Şiire hâkim olmayan şâirler okuyucuya ulaşmamak sonucu ile karşı karşıya gelebilirler. Şiir, okuyucuya ulaşmalıdır. Beşir Fuad Bey ile Muallim Nâci, bu konuda hemfikirdir.

Gerçekler dairesinden uzaklaşan hayâllerde incelik bulmak ve bunları, gerçek güzellikten pay almış diye düşünmek gerçek güzellikten uzaklaştırmaktır. Gerçekten uzaklaşan hayâller geçicidir.

Güzellik ve çirkinliği ayırmak mümkün değildir. Çünkü bu iki anlayış kişiden kişiye değişir. Muallim Nâci de bunu : "... Benim beğendiğimi sizin, sizin beğendiğinizi benim beğenmemek ihtimâlim vardır." sözleriyle belirtmişti. O halde hayâllerin beğenilip beğenilmediğini nasıl anlayabiliriz ? Herkesin beğenisi, şahsiyetine, yetişip yere göre değişir. Sabit olmayan bir şeyi nasıl ölçü olarak kabûl edebiliriz ?

Edebiyatçıların, kendi eserlerini beğenmiyorlar diye halka kızmaya hakları yoktur. Böyle yaparlarsa kendi zevklerine uymayan, başkalarının

zevkini küçümsemiş olurlar. Zîrâ kimsenin, onların zevklerine uyma mecbûriyeti yoktur.

Beşir Fuad bu açıklamalarından sonra şöyle bir sonuca varıyor : Güzelliği kişiden kişiye değişen hayâllerin insanlığa yararlı olduğu şüphelidir. Bu hayâllerle dolu eserler ise bir zaman sonra gözden düşecektir. Gerçekler sınıırı aşmayan şiirler ebediyete kadar kalır ve hem şairine hem dinleyenine hem okuyucusuna hayâllerle dolu şiirden daha fazla yarar sağlar.

Şiiri yalnız kendi zevki için yazarı şâirlerin, şiirlerini hayâllerle doldurması önemsizdir. Çünkü şâir bundan zevk alır. Bu yüzden dolayı da onu yermek gerekmez. Beşir Fuad, bu durumda dikkat edilmesi gereken iki nokta olduğunu söyler. Bunlardan biri, sözlerin, ilerlemeyi engelleyici olmaması; ikincisi bu sözleri kendi zevki için yazmış olduğundan, toplumda bu sözlerden dolayı herhangi bir minnettarlık beklemesi gerekir.

Şâirin, kendi zevki için yazdığı bu tür şiirleri kendi gibi beğenen başkaları da olacaktır, diyen Beşir Fuad Bey bu konudaki açıklamalarını şu sözlerle bitirmektedir : " .... bu cihetten dolayı şâ'irin bir hakkı vardır denebilir ve bu hakkı da tanımamak mümkün olamaz, ancak böyle bir hakk için isâbet edecek şeyi paylaşmak için Karagözcüler, Kavuklular, hokkabazlar ilah meydana çıkıp da bir şirket dâ'vası ikâme edecek olurlar ise bu iddialarını redde insâf ve 'adâlet kâ'il olur mu ? "¹²⁵

Beşir Fuad, şirin meziyetlerinden birinin de kolay ezberlenebilmesi olduğunu söylemektedir. Eskiden, şiire olan rağbetin sebeplerinden biri ve belki de ilki budur. Bununla beraber, şiir yüce fikirleri ifâde etmelidir. Önceki mektubunda Muallim Nâci ise bu konudaki fikirlerini şöyle açıklamıştır . " Bir edîb vazîfe-i esâsiyesi milletinin efkârını terbiye ve îlâ etmeğe çalışmak olduğunu bileceği cihetle hezliyât ile iştigâli nefsine züll görür."

Beşir Fuad Bey, Muallim Nâci'nin önceki mektubunda belirttiği şiire ve şâire dair tüm fikirlerini, o yolda yapılan açıklamaların en güzeli olduğunu söyleyerek beğenir. Ancak bu açıklamaları yine de yeterli görmez. Muallim Nâci, şiire ve şâire dair önceki mektubunda belirttiğimiz açıklamalarında, edip ve şâir, edebî makâle ve şiir arasında herhangi bir farkın olmadığı yolunda izlenimler vermektedir. Beşir Fuad ise bunların arasında bir fark olması gereğine inanmaktadır.

¹²⁵a.e., s.82.

Şiir için söylenen vasıfların bir çoğu, felsefeye ve diğer ilimlere dair eserlerde de görülmektedir. Oysa ne bu eserler şiidir ne de yazarları şâir. Bu konuda Beşir Fuad, Volter'in Lugât-ı Hikemiyye (Dictionnaire Philosophique) isimli eserini örnek göstermektedir. Volter şâir ise de bu eseri şiir değildir. Ancak, Muallim Nâci'nin şiir tarifine göre bu eserin pek çok yerine şiir demek gerekir.

Beşir Fuad Bey, şiirin özel vasıflarının ne olması gerektiğini sorar. Bu konuda Muallim Nâci'den yararlanabileceği bilgiler almak dileğiyle mektubunu bitirir.

Kitapta bulunan son mektup, Muallim Nâci'nin, Beşir Fuad Bey'e yazdığı dördüncü mektuptur.

Muallim Nâci, bu mektubuna, Beşir Fuad ile mektuplaşmalarının oldukça yavaş gittiğini, bir sene zarfında birbirlerine ancak üçer mektup yazdıklarını belirterek başlıyor. Muallim Nâci birbirlerine yazdıkları üçüncü mektuplarını ise ancak altı ayda tamamladıklarını söyler. Bunun sebebini soran olursa "İşin iyisi altı ayda çıkar." demekten başka çarelerinin de olmadığını belirtir.

Dördüncü mektubuna başlayan Muallim Nâci, bunu ne zaman bitireceğini bilmediğini; ancak bu gün bitiremeyeceğini bildiğini söyler. Çünkü yapacağı tek iş mektup yazmak değildir. Masasının üzerinde yarına bırakılmayacak birçok iş onu beklemektedir. Beşir Fuad'a sadece, işlerden ara verdiği zamanlarda mektup yazmaları gerektiğini belirten Muallim Nâci, kendisinin buna dikkat edeceğini, Beşir Fuad'ın da dikkat etmesini istediğini söyler.

Muallim Nâci, Beşir Fuad'la olan mektuplaşmalarından memnunluk duymaktadır. Bu mektuplaşmanın uzun sürmesini arzuladığını söyler. Zira o güne kadar birbirlerine hiçbir acı söz söylememiştir.

Bazı insanlar vardır ki birbirleriyle mektuplaşmaya başlarlar. Biri diğerine kırıcı bir söz söyler. Diğeri de karşılık vermeye kalkışır. Mektuplaşma kavga hâline dönüşür ve ortada maksat kaybolur. Muallim Nâci böyle birkaç olayda kendisinin de istemeyerek bulunduğunu bildiriyor. Kendisi, durup dururken hiç kimseye tecâvüzde bulunmamıştır. Bunu yapan dâima karşı taraf olmuştur. Muallim Nâci de mecbûrî olarak cevap vermiştir. Cevap vermek mecbûrîdir çünkü susmak âcizlik olarak görülecektir.

Nâci bu bahsin açılması vesilesiyle okuyucudan kendisine saldırılar karşısında şiddetli bir dil ile yaptığı müdâfaalarda mazûr tutulması isteğini belirtir.

Karşılıklı mektuplaşma sırasında tarafların birbirlerine çeşitli saldırılarda bulunmaları can sıkıcı ve olması istenmeyen bir durumdur. Bu durum, Beşir Fuad'ın da başına gelmiştir. Kendisi de böyle durumlarda edebî cevaplar verme taraftarı olduğunu belirtse de bu kuralın dışına çıkmış ve mizâcına yakışmayan cevaplar vermek zorunda bırakılmıştır. Beşir Fuad, karşılıklı saldırı sözleriyle dolu mektuplardan okuyucunun yararlanamayacağı ve bir süre sonra bunlardan bıkaacağı görüşündedir. Bu bahsi böylece kapatan Muallim Nâci, bundan sonra dil konusuna geçer.

Avrupa milletlerinden, ilerleme konusunda geri kalışımızın sebeplerinden biri de dilimizin öğrenilmesindeki güçlüktür. Muallim Nâci, Fransızca gibi mükemmel bir dile çocuk oyuncağı denilmesine ve böyle bir dilin altı ayda öğrenilebileceğinin iddia edilmesine karşı çıkmaktadır. Türkçe'yi öğrenmek için de on sene çalışmak gereksizdir.

Bir dilin kaç senede öğrenebileceği, kişinin o dili nasıl ve ne şekilde öğrenmeye çalıştığına bağlıdır. Ayrıca o dili öğrenmek için çeşitli kitaplar vardır. Bizde ise bir imlâ kitabı bile yoktur. Türkçe öğrenecek bir çocuk, (gelür) mü yazsın (gelir) mi, kaç türlü kelime olduğunu soranlara üç mü, beş mi, dokuz mu desin ! Bütün bunlar bilinmemektedir. Eğitimde görülen bu eksiklik ve düzensizlik dilin çabuk ve tam öğrenilmesini engellemektedir.

Muallim Nâci, dilin öğrenilmesinde karşılaşılan bu sorunların ortadan kaldırılması hâlinde üç dört sene tahsil ile uğraşan yetenek sahibi bir kişinin söyleyeceğini çok güzel bir dille ifâdeye muktedir olabileceğini belirtir. Ancak dilimizdeki bu düzensizlik sürerse değil onsenede, onbeş senede bile mükemmel Türkçe öğrenmenin imkânsız olacağı gerçektir.

Muallim Nâci'ye göre, üç-dört sene çalışan kabiliyetli bir genç, kendisi kadar doğru Türkçe yazabilir. Muallim Nâci bundan sonra kendi eğitimi konusunda şu açıklamalarda bulunuyor :

" ... Ben Varna'da bir mahalle mektebinde Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd okudum. Sülûs yazdım. İşte o kadar. sonra medresede emsile, binâ, maksûd, avâmil, izhar okudum. Biraz da rik'a yazdım. Bu da işte o kadar. Bundan ziyâde olarak üstâddan ettiğim istifâde bir kaç ma'ânî dersiyle bir kaç gülistan hikâyesi görmekten ibârettir. Bir kere düşününüz : 'rüştîye'

dahi görmemiş, hiç bir kaleme devâm etmemiş, kimseden kitâbet dersi almamış bir admın bu kadarcık Türkçe yazmaya alışincaya kadar ne derecelerde su'ûbet çekmiş olması lâzım gelir ! "126

Muallim Nâci, bunca zahmetlerle elde ettiği bilgiyi bir Türk gencine üç-dört senede nakledebileceğini söyler.

Türkçe'yi doğru yazmak için mükemmel Arapça ve Farsça bilmenin gerekmediğini söyleyen Muallim Nâci, Türkçe'yi doğru yazmak için yalnız Türkçe'yi mükemmel bilmenin gerektiğini belirtir. Bu da Türkçe kurallar kitabı ve sözlük meydana getirmekle olur. Bunlar yapılmadıkça dilimizin hakkıyla öğretilmesi mümkün olmayacaktır. Bunları kimin yapacağı ise henüz bilinmemektedir.

Beşir Fuad Bey, Avrupa dillerinin Yunan ve Latin dillerinden kelimeler aldığını, bizim de aynı şeyi Arap ve Farslardan yaptığımızı söylemiştir. Avrupalı'nın dillerini doğru yazıp konuşmak için Yunan ve Latin dillerinin kurallarını öğrenmeğe ihtiyaçları yoktur. Bizim de aynı sebepten dolayı Arap ve Farsça'nın kurallarını öğrenmeye ihtiyacımız yoktur.

Muallim Nâci bu konuda Beşir Fuad'la aynı görüşü paylaşmaz. O, Avrupa dillerinin dışarıdan aldıkları kelimeleri tamamiyle dillerine benzettiklerini, öyle ki, kelimenin eskihâliyle hiçbir benzerliği kalmadığını söyler. Bizde ise durum böyle değildir. Arapça ve Farsça'dan alınan kelimeler çok küçük değişikliklerle, âdeta olduğu gibi kullanılmaktadır. Buna göre, Arapça ve Farsça'nın kurallarının gerektiği kadar öğrenilmesi lâzımdır. Muallim Nâci'ye göre bu yapılmazsa Türkçe'yi doğru yazmak başka türlü mümkün olamaz. Arapça ve Farsça'yı da öğrenmek o kadar zor bir şey değildir. Öğrenilmesi de gereklidir.

Muallim Nâci, nesir ve nazım konusunda Beşir Fuad'ın sorularına şöyle cevap verir : " (Nesir), (Nazım) nâmlarıyla ikiye taksim olunan (söz) ya güzel olur yahud çirkin. Güzel olursa —nesir olsun nazım olsun — edebiyâtta 'addolunur. Çirkin olursa — nesir olsun nazım olsun — edebiyâtta addolunmaz.

Edebiyyâtta 'addolunmayan söze 'şiiir' denilememek lâzım gelir, çünkü herhalde 'şiiir' mefhûmu 'edebiyât' mefhûmunda dâhildir.

Şu halde bir sözün 'şiiir' nâmını alabilmesi edebiyâtta madûd olmasına tevakkuf eder, manzum olmasına değil.

126a.e., s.90.

Bir söz manzûm olur da edebiyâtta ma'dûd olmaz. Buna 'şiiir' denilemez ..."127

Sözün, edebiyâtta sayılabilmesi için mutlaka güzel olması gerekir. Her manzûm olan söz, güzel demek değildir. O halde 'şiiir'in mutlaka manzûm olması gerekmez. Manzûm olmayan güzel söze de 'şiiir' denilebilir.

Muallim Nâci, Fuzûlî'nin meşhûr Şikâyetnâmesindeki "Selâm verdik, rüşvet değildir diye almadılar !" sözünün güzel olduğunu ve edebiyâtta sayıldığını, bu söze şiiir de denilebileceğini söyler. Fakat yine Fuzûlî'nin, Muallim Nâci'ye göre nefret şâyân olarak görülen :

Pâre pâre dil-i mecrûh u perîşânımdan
Söz-i gûyendenizin her ite bir pâre fedâ¹²⁸

beyiti 'şiiir' ismini alamaz. Çünkü güzel değildir ve edebiyâtta da sayılmaz.

Buna ancak 'nazım' denilebilir. Manzûm bir sözün edebiyâtta sayılamaması uygundur. Edebiyyâtta sayılamayan söz ise hiçbir vakitte 'şiiir' olamaz. Edebiyyât denilen güzel sözler, insanın ruhuna yakın sözlerdir. İnsanın beğenisini kazanmayan hiçbir söz edebiyât dâiresine giremez. Edebiyyât içinde insanın ruhunu en fazla cezbeden sözler 'şiiir'dir.

Muallim Nâci, edebiyât ve şiiir tarifini en son olarak şu şekilde yapmaktadır : "edebiyât, ruhun müncezîb olduğu güzel sözlerdir, şiiir, rûhun en ziyâde müncezîb olduğu güzel sözlerdir."

Her şiiir, edebiyâtta sayıldığı her edebi söz şiiir olamaz.

Muallim Nâci, bu anlattıklarının nesir ve nazım için de uygun olduğunu söyler. Buna göre : " ... Bir söz mensûr olur da şiiir olur. Bir söz manzûm olur da şiiir olmaz. Hâsılı : şiiir hem nesir, hem nazım kisvesinde tecellî edebilir. Bir söze manzûm olduğu için 'şiiirdir' denilemeyeceği gibi mensûr olduğu için 'şiiir değildir'de denilemez. Şu kadar var ki tabi'at manzûm olan şiiire mensûr olan şiiirden ziyâde meyleder. Meselâ âlî, latîf bir ma'na nesir ile 'şiiir' denilecek sûrette ifâde olursa yine o ma'na nazım ile kezâlik 'şiiir' denilecek sûrette beyân edilse tabiat nazma, nesirden

¹²⁷a.e., s.93-94.

¹²⁸a.e., s.94.

ziyâde müncezîb olur. Hele nazımda bir de 'kâfiye'ye ri'âyet edilecek olursa bütün bütün lelâfet peyda eder. Bunun içindir ki insana kâfiyeli nazım, kâfiyesiz nazımdan hoş gelir."¹²⁹

Şiirin öteden beri vezinli ve kafiyeli söz diye tarif edilmesinin sebebi, tabiatın bu türlü şiiri kâfiyesiz ve vezinsiz şiire tercîh etmesinden ileri gelmektedir. Yoksa, şiirin mutlaka vezinli ve kâfiyeli olması gerekmez.

Muallim Nâci'ye göre manzûm söze 'şiir' denmesinin sebebi bu söze en lâyük görülecek güzel sözlerin nazım arasında bulunmasıdır. Ona göre şiir, nesir ve nazım arasında da bulunabilir.

Muallim Nâci, sözün yaradıldığı günden beri şiirin var olduğunu belirtir. Vezin, kâfiye yokken şiir vardır. Bu tanıma göre Beşir Fuad'ın : " gerek felsefeye dair ve gerek 'ulûm ve fûnûn-ı sâi'reye dair birçok âsârda şiir için tayin buyurduğunuz evsâfi câmi' parçalara tesâdüf olunuyor." sözü aydınlatılmıştır. Zîra herkesin şiiri başka türdür. Tıpkı yaradılışlarının farklı olması gibî Herkesin zevki başkadır. birinin beğendiğini diğeri beğenmeyebilir. Güzel saymadığımız bir sözü manzum olsun mensûr olsun şiirden saymak mümkün değildir. Muallim Nâci, Beşir Fuad'a göre : "iki kere iki dört eder." sözünün bir şiir sayılabileceğini söyler. Çünkü, beşir Fuad'ın, yüceliği ve güzelliği bu sözde bulunduğu bir gerçektir.

Bir köylüye göre :

Karpuzu kestim sulandı
Cevriyem (?) de boynuma dolandı¹³⁰

sözü muhteşem bir şiir sayılabileceği gibi, bir şehirli bundan nefret edebilir; çünkü onun da şiiri başkadır.

Çaya gittim susuzum
Susuzum uykusuzum¹³¹

sözü, Muallim Nâci ve onun gibi düşününlerin hoşuna gitmeyebilir. Ancak bu sözü çok güzel bir şiir olarak düşününler de olabilir. Gerek câhil, gerek eğitilmiş olsun dünyâda şiirsiz kişi olamaz. Muallim Nâci şiiri 'ümid'e benzetir. İnsan ümitsiz yaşayamaz.

¹²⁹a.e., s.96.

¹³⁰a.e., s.98.

¹³¹a.e., s.98.

Muallim Nâci, başından geçen bir olay¹³² üzerine aşağıdaki çocukça beyiti yazmıştır :

Bakarım yollara kıt'am gelmedi
Yezid herif kıt'acığım yapmadı

Bu beyit, o zamanlar Muallim Nâci'nin en çok beğendiği şiiridir. Daha sonraları :

Ben ne Mesîh ne mesîhâ demim
Zevki hakîkate arar âdemim¹³³

gibi Beşir Fuad'ın ve şiirde gerçeği arayanların da beğeneceği şiirler yazmıştır. Ancak yıllar önce yazdığı, vezin ve kâfiye kusuru da olan beyiti de Muallim Nâci'nin beğenisini kazandığı için güzeldir. Sonuçta ikisi de şiirdir. Çünkü, şiir rûhu en çok cezbeden sözlerdir. Şiire, vezinli ve kâfiyeli söz demek ise san'atla ilgilidir.

Vezin ve kâfiye endişesi güdülmeden yazılan şiir tabiidir. Tabiiilik, sunnîlikten önce gelir. İnsanın hiç beyenemeyeceği bir söz manzûm olabilir, çok beğeneceği bir söz de mensûr olabilir. Bu halde insan, hangi sözü daha çok beğeniyorsa ona şiir demelidir.

Muallim Nâci, bu konuda, Beşir Fuad'ın yazacağı mektuba göre daha fazla da açıklama yapabileceğini bildirerek mektubuna son verir.

Mektubun sonunda bir not vardır. Bu nota göre Muallim Nâci, Beşir Fuad'a çocukken koynunda gezdirdiğini söylediği bir mecmuâ göndermiştir. Bu mecmuânın birinci sayfasında "Âşık Ömer" in aşağıdaki beyiti yazılıdır :

Hâr dibinde biten güle minnet eylemem
'Arabî Fârsî bilmeyen dile minnet eylemem¹³⁴

Muallim Nâci, çocukken, bu vezinsiz ve kâfiyesiz şiiri, şiir olarak çok beğendiğini söylemektedir.

¹³²a.e., s.99.

¹³³a.e., s.100.

¹³⁴a.e., s.101.

Bu mektubunda Muallim Nâci'nin tenkîdî fikirlerinin şu noktalarda toplandığını görüyoruz :

1-Avrupa milletlerinden geri kalışımızın sebeplerinden biri de dilimizin öğrenilmesinde çekilen güçlüktür. Bu da eğitimde görülen eksikliklerdir. Türkçe kuralları öğreten kitaplar yok denecek kadar azdır. Bu eksiklikler bir an önce giderilmelidir.

2-Türkçe'yi doğru yazmak için, mükemmel Arapça ve Farsça bilmek gerekmez. Türkçe'yi doğru yazmak için yalnız Türkçe'yi mükemmel bilmek gerekir.

3-Türkçe, Arapça ve Farsça'dan yararlanmıştır. Arapça ve Farsça'dan hemen hemen hiç değişmeden kullanılan kelimeler almıştır. O halde bir Türk'ün, Arapça ve Farsça'yı gerektiği kadar öğrenmesi lâzımdır.

4-Nesir ve nazım isimleriyle ikiye ayrılan söz ya güzel olur yahud çirkin. Güzel olursa nesir olsun nazım olsun edebiyattan sayılır. Çirkin olursa nesir olsun nazım olsun edebiyattan sayılmaz.

5-Sözün edebiyattan sayılabilmesi için mutlaka güzel olması gerekir. Her manzum söz, güzel söz demek değildir. O halde şiirin mutlaka manzum olması gerekmez. Manzum olmayan güzel söze de şiir denilebilir. Edebiyat, ruhu cezbeden sözlerdir, şiir, ruhu en çok cezbeden sözlerdir.

6-Şiir, ümide benzer ve dünyada şiirsiz kimse olmaz. herkesin kendine göre bir şiiri vardır.

İntikad, Beşir Fuad'ın sağlığında basılmaya başlanmışsa da kendisi basılıp bittiğini görememiştir.¹³⁵

İntikad'da Beşir Fuad ile Muallim Nâci'nin hemen hemen her konuda hemfikir oldukları görülür. Birbirlerini çeşitli konularda etkiledikleri de bir gerçektir.

¹³⁵Tercüman-ı Hakikat'teki bir ilandan 1887 Haziranında neşr olunduğunu anlıyoruz.

Bu mektuplaşma, şüphesiz okuyucularına birçok yarar sağlamıştır. Beşir Fuad'ın mektuplarındaki soruları ve Muallim Nâci'nin cevapları pek çok konunun aydınlatılmasına vesîle olmuştur.

4) MEKTUPLARIM

Muallim Nâci'nin tenkit eseri olarak incelediğimiz üçüncü kitabıdır. Burada, her biri kime yazıldığı belli olmayan, önsözünde de belirtildiği gibi, basımından iki ay önce yazılmışları olduğu gibi on - oniki sene önce de kaleme alınmış olanlarının bulunduğu toplam yetmişdokuz mektubun biraraya gelmesiyle oluşmuştur.¹³⁶

Nâci, yine kitabın önsözünde, mektupların mahiyeti hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: "Mektup, varaka, tezkere, tebrikname, cevâbnâme, nasihatnâme gibi muhtelif nâmlarla yâd edilebilecek olan şu müsveddelere 'ünvan-ı 'umumi olarak "Mektuplarım" ser-levhasını verişim, mektup lafzının ma'nâ-yı lügâvi cihetiyle her türlü muharrerâta şumûlü olduğu içindir"¹³⁷

Mektuplarım'ı incelediğimizde, gördük ki, eleştiriler, mektupları ve dergileri teşvik babında yazılar, ahlâki konular, Arap, İran, Batı edebiyatları ile ilgili görüşler, çeşitli vesilelerle gezip dolaştığı yerlere dair açıklamalar, Türk Milletinin yaşayışı ve kültür özellikleri üzerine pek çok bilgiler içermektedir.

Konumuz itibarıyla, Nâci'nin bu kitabında çeşitli şekillerde yaptığı eleştiri mektuplarına, O'nun Türk ve dünya edebiyatı meselelerine dair fikirlerine, özellikle önem verdik. Bu bakımdan, Nâci'nin diğer konular üzerine yazılan mektuplarını kısa bir açıklamayla gözden geçirdik.

Türk nesir dilini, konuşma diline yaklaştırmak yolundan önemli adımlar atan ve kendisinden sonra geleceklere de sade yazmanın yolunu gösteren Nâci, bu kitabında, kolay anlaşılır bir dil kullanmıştır. Mektuplar, kuralcı ve sıkıcı olmaktan uzak, teşvik edici ve açıklayıcı mâhiyettedir. Çoğu, samimi bir sohbet havası içerisinde yazılmıştır. Nâci'ye "Eski edebiyat tutkunu" diye vurulan yanlış damganın bu kitabında çürütüldüğünü görüyoruz. Zira, o bu eserinde Türk ve Batı edebiyatlarını, bu konuda eserler verecek kadar bilen, aydın fikirli, milliyetçi bir kimlikle karşımıza çıkıyor.

¹³⁶Muallim Naci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, 288 s.

¹³⁷a.e., s.3 .

Ondokuzuncu asrın, ne yaptığını bilmeyen, kararsız, tutarsız ve şaşkın hali Nâci'de yerini sakin ve tutarlı bir hale bırakmıştır. O, ne yapılması gerektiğini bilir. Batı edebiyatına körü körüne sarılmanın nelere mâl olacağını farkındadır ve daima milli benliğin yanındadır. Yazdığı, her biri diğerinden değerli eserleriyle de bunu isbata çalışmıştır. Devrinde, yenilikçi geçinen aydınlar tarafından bir çok eleştiriye maruz tutulmasına rağmen inandığı fikirlerden caymamış, daima mücadeleci ruhunu koruyarak ardından gelenlere örnek olmuştur.

İşte, Mektuplarım da böyle mücadeleci bir ruhun eseridir. Bu eserde belki de bu gün çoğunu kaybettiğimiz belirleyici özelliklerimizi görmekteyiz. Önce de belirttiğimiz gibi, biz bu mektubun sadece eleştiri kısımlarıyla ilgileneceğiz. Konumuz bu sınırı çizmeyi gerektiriyor.

Nâci, kitaba aldığı mektupların daha önce "Tuna" ve "Basiret" gazetelerinde yayımlandığını ve oldukça beğenildiğini belirtmektedir. Bu beğeni onu mektupları birleştirmek yolunda teşvik etmiştir. Ayrıca insan için, önemli veya önemsiz, belli bir emek ve çaba harcayarak meydana getirdiği eserleri, insanlığın hizmetine sunması gerektiğine inarak kitabı yayınlamak ihtiyacını duymuştur.¹³⁸

Önsöz'ün son paragrafını, O'nun hakkında yapılan iddiaların yanlış olduğunu belirtmesi bakımından önemli gördüğümüz için buraya alıyoruz: "Mektuplarım, oldukça müteceddid ve tarz-ı kadîmden mütebâ'id bir kalemin eseri olduğu için eskilerin pek de hoşuna gitmese bile yenilen nazar-ı iltifâtına mazhariyyetten mahrûm kalmaz sanır".¹³⁹

Nâci'nin kitabında bulunan birinci mektubu kime yazıldığı açıkça belirtilmeyen ancak bir görevin reddini belirtmek üzere kaleme alınan yazıdır.¹⁴⁰

Nâci'nin hayatını ve devrinde çeşitli görevlerde bulunan Said Paşa'nın özel kalemi görevini yaptığını biliyoruz. Yine Said Paşa'nın 9 Mayıs 1882 tarihinde Hariciye Nâzırlığı'na getirildiğini, Nâci'yi de Hariciye Mektûbî Kalemi Halifeliği görevine atamak istediği de bilgimiz dahilindedir.¹⁴¹ Nâci, iktidarca kendisinden aşağı birinin emrine verilmesini kabul etmeyerek bu görevi geri çevirmiştir.

¹³⁸a.e., s.3-4 .

¹³⁹a.e., s.4 .

¹⁴⁰a.e., s.5-6-7 .

¹⁴¹Tarakçı, Celal, Muallim Naci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.12 .

Kitaptaki birinci mektubun Said Paşa'ya bu vesile ile yazılmış olması kuvvetli bir ihtimaldir. Mektuptaki bilgiler de bu ihtimali doğrulamaktadır. Nâci, burada, dört-beş senedir yüce bir zata sadâkatle refâkat ettiğini, bundan şeref duyduğunu, bu zaman zarfında bu zâtın kendisini az çok tanımış olması gerektiğini belirterek asıl konuya girer.¹⁴²

Bir zamanlar kendisinden ders almış olan, sonra yükselmek hevesiyle çok çalışmasına rağmen yetenek noksanlığı gibi bir illetin yüzünden iktidarca kendisinden aşağı seviyede kalmış bir kişinin emrinde çalışamayacağını belirtir. Bu görevi kabul etmek, Nâci için, hiç mecburiyyet yokken yenilgiyi kabul etmesi demek olacaktır. Bunu da Nâci hiçbir vakitte razı gelmeyecektir.

Bundan dolayı, mektubunun, büyük özür ve af dilekleriyle sunulan bir istifâ olarak kabul edilmesi gerektiğini bildirerek, sözlerini bitiriyor.

Muallim Nâci'nin ikinci mektubunun kime yazıldığı belli değildir.¹⁴³ Bu mektubun başka bir mektuba cevap olarak yazıldığı anlaşılmaktadır.

Mektubun girişinde, Nâci'den Nâmık Kemâl'in "Evrâk-ı Perîşan" adlı kitabında bulunan bir beytin açıklamasının istendiğini görüyoruz.¹⁴⁴ Mektup bu isteğin yerine getirilmesi maksadıyla yazılmıştır. Zira bu isteği yapan kişi, Nâci'ye göre, Arap edebiyatına merak saldığı için ilerde mükemmel bir Osmanlı edibi olacaktır.

Nâci burada; Arap edebiyatında, peygamberlik iddiasında bulunan zeki bir şâirin etrafında gelişen olayları hikaye etmektedir. Nâci bu vesile ile kendisinin şiir ve şâire dâir birtakım fikirlerini belirtmektedir. Bu fikirlerinin şu noktalarda birleştiğini görüyoruz;

1-Peygamberler arasında şâirliğe tenezzül eden olmamışsa da meşhur şâirler içinde peygamberlik iddiasına kalkışan olmuştur.

2-Şâirlerin, birbirlerinden habersiz söyledikleri, aynı sözleri kapsayan şiirleri vardır. Buna; "tevârüd" denir. Ancak tevârüd çok nadiren meydana gelen bir durumdur. Bir şâirin tevârüd oldu iddiasıyla başka bir

¹⁴²Nâci, Said Paşa'nın kendisine verdiği bu görevi reddetmeden önce yine O'nun emrinde 1877'den başlayarak görevin reddi tarihi olan 1882'ye kadar çalışmıştır.

¹⁴³Muallim Nâci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, s.7-15.

¹⁴⁴Bu beyit .

şâirin şiirlerini alması açıkça hırsızlıktır. Nâci bunun şâir için ayıp karşılanmaması gerektiğini söylediği gibi bilakis, filozofça sözlerle meşgûl şâirlerin bunları yazarak ilgilenenlere sunmasının takdir edilmesi lazım geldiğini belirtir.

Nâmık Kemâl'in "Evrâk-ı Perişân"ında belirttiği beyitte peygamberlik iddiâsında bulunan kişi, aynı zamanda Aristoteles'in bir takım filozofça sözlerini alarak şiirlerinde kullanan bir şâirdir. Nâci'nin buna dair fikrini biraz önce belirttik.

O'nun, kitapta bulunan üçüncü mektubu ise, ikinci mektubun devamı mahiyetindedir.¹⁴⁵ Zira kitaptaki ikinci mektubu gönderdiği kişi, Nâci'den Aristoteles ile peygamberlik iddiasında bulunan şâirin ortak sözlerini belirtmesi isteğinde bulunmuştur. Mektup bu isteğe dayanarak yazılmıştır. Nâci, peygamberlik iddiâsında bulunan şâirin, Aristoteles'ten çaldığı söylenen sözleri, Aristoteles'in ifadelerinden tercümeler yapıp, şâirin, benzer sözleri içeren beyitlerini karşılaştırarak ortaya koymuştur.

Nâci, Aristoteles ile, şâirin sekiz ortak sözünü tercüme ederek açıklamıştır. Burada Nâci'nin herhangi bir eleştirisine rastlanmamaktadır.

Dördüncü mektubunda Nâci, "Hamiyyet" adlı manzûm kitabının adı verilmeyen birilerinden, okuyucu tarafından beğenildiğine dâir haber almıştır.¹⁴⁶ Ancak kendisi buna inanmamaktadır. Çünkü kitaptan ancak on iki adet istenmiştir. Yüzbinden fazla nüfûsu olan bir şehirden ancak on iki alıcının çıkması kitabın beğenilmediğini göstermektedir. Nâci'ye göre kitabı isteyen bu kişiler de, bu kitabın mâhiyetini bilmemektedirler. O halde mâhiyetini bilmedikleri kitabı beğenmek hakkına da sâhip değildirler.

Kitabına dâir bu açıklamayı yaptıktan sonra, Nâci'nin başka bir konuya geçtiğini görüyoruz. Nâci, hayâl edilemeyecek kadar güzel, gözleri siyah bir kıza âşık olmuştur. O'na şiirler yazmakta ve bu sırada başı boş yaşamaktadır.

Son derece şakacı ve sürükleyici bir dille yazılmış olan beşinci mektubunun İstanbul dışından yine İstanbul'da bulunmayan birine gönderildiği görülüyor.¹⁴⁷ Nâci bu mektubunda muhatabına " İstılahat

¹⁴⁵a.e., s.15-23 .

¹⁴⁶a.e., s.23-26 .

¹⁴⁷a.e., s.26-27 .

pârelemekten vazgeç!" diye çıkışıyor. Anlaşıyor ki mektup yazdığı kişiden, daha önce bir haberleşmeleri olmuştur.

Nâci'nin, muhatabına söylediği bu söz ve mektubun devamında aynı sözü destekleyen açıklamaları, O'nun bir takım, kullanımı azalmış sözlere karşı tavrını ortaya koyuyor.

Güzel ve nazik yazmak hevesiyle dili bir sürü acayip kelimelerle doldurmak yanlıştır.

Bu mektup da, mektubun gönderildiği kişiyle görüşmek dileğinin belirtilmesiyle sona eriyor.

Kitapta bulunan altıncı mektubun¹⁴⁸ Nâci'nin Said Paşa ile birlikte gittiği "Asya Seyahati" esnasında yazıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁹ Nâci, Abdullah Efendi aracılığıyla kendisine gönderilen mektubu ancak Diyarbakır'da alabilmiştir. Daha önce, İskenderun ve Halep'te bulunmuşlardır.

"Kelek" diye isimlendirilen bir tür salın üzerinde mektup yazmakta olan, Nâci, bulunduğu ortamın son derece sıkıcı ve yazmayı engelleyici şeylerle dolu olduğunu söyler. Öyle ki buralarda ancak kendisi gibi gerçek anlamda kâtiplerin yazı yazabileceğini, bir takım tumturaklı eşyalar içerisinde rahatça oturup da "kâtibim" diye geçinenlerin bu işi yapamayacağını belirtir.

Dicle bulanık, hava bunaltıcı, harabeler sıkıntı verici, insanlar kuraklık ve kıtlık içerisindedir. Bundan dolayıdır ki burada şiir yazmak imkansızdır. Anlaşıldığı gibi Muallim Nâci, şiir yazmak için birtakım imkanların olmasına inanır O'na göre kötü ortamda şiir yazılamaz.

Yedinci mektubunda Nâci, "kalem" redifli kasidesinin "Tuna" matbaası tarafından okuyucularına hediye olarak dağıttığını ve bu gazele yazılan nazirelerin kendisine memnuniyet verdiğini belirtiyor. Zira kendisi yazmaya henüz yeni başlamıştır. Bu O'nun için bir iftihar meselesidir. Kendisine yapılan övgüler ve şiirine yazılan nazirelerin kendisini yazmaya teşvik edeceğini belirtiyor.

Mektubu gönderdiği anlaşılan "Tuna" gazetesi, Nâci'nin özellikle şu beyitini beyenmiştir:

¹⁴⁸a.e., s.28-30 .

¹⁴⁹Tarakçı, Celal, Muallim Naci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.11 .

Üdebâ ni'met-i bî- minnetî perverdesidir
Yazılır şey değil aklâm ile en'âm-ı kalem

Mektup, teşekkür ifâdeleriyle son buluyor. Nâci'nin bu mektubunda eleştiriye dâir dikkati çeken nokta ise, edebiyata hevesli gençlerin teşfik edilmesinin gerekliliği olarak görünmektedir.

Nâci'nin sekizinci mektubunda sanatkâr ruhunun mûsîkiye olan eğilimini görüyoruz.¹⁵⁰ Bu mektup Nâci'nin ders vermekte olduğu öğrencisinin babasına ithafen yazılmıştır. Nâci'nin öğrencisi ney çalmaya, merak salmıştır. Öğrencinin babası da Nâci'den bu duruma dâir birşey yapmasını istemektedir. Nâci, bu vesile ile insanın müziğe olan ihtiyacını, müzik insan ilişkisini şu şekilde belirtiyor:

" Meyl-i nağme-perdâzi insan, husûsiyle bir nev-civân için (acîb) addolunacak heveslerden başka bil'akis bir adamın terennüme meyl göstermemesi 'acâ'ibden sayılmak lâzım gelir. Beşerde meyl-i tegannî bir hiss-i tabî'îdir. Binâen'aleyh çalgı dinlemek, çalgı çalmak hevesinde bulunanların ma'zûr tutulmaları muvâfik-ı 'akl ve insaf görünür. Şu kadar var ki halkı eğlendirmek için çalgı çalış- münâfi-i vakâr olduğu cihetle- nezd-i 'urefâda hoş görülmez. Yoksa bir adamın hânesinde çalgı çaldığı, şarkı söylediği için sezâ-vâr-ı melâmet bir hareket etmiş sayılmaz. Nağme gızâ-yı rûhânî değil midir? "¹⁵¹

Öğrencinin babası, Nâci'den gerekirse baskı uygulamasını istemiştir. Nâci ise bu zorlamayı yapmanın, öğrencinin özgürlüğünü gasbetmek demek olacağını söyleyerek bu durumda çocuğun, neyi, baba evinden başka bir yerde çalmaya devam etmesine teşfik etmiş olacaklarını belirtir. Ayrıca Nâci'nin çocuğa okuttuğu derste de ney çalmanın ve dinlemenin güzelliğine dâir olan parçalar vardır. Muallim Nâci bu konuda bir kaç beyti ve bir hikayeyi mektubunda belirtmiştir. Sonuçta öğrencisini ney çalması konusunda babasına karşı desteklemektedir.

Özet olarak Nâci burada şu iki nokta üzerinde durmuştur.

- 1- Müzik insan ruhunun gıdasıdır.
- 2- Hergangi bir konuda zorlama ve ısrar, olumlu sonuç getirmez.

¹⁵⁰Muallim Naci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, s.31-34.

¹⁵¹a.e., s.32 .

Nâci, kitapta bulunan dokuzuncu mektubunu şâirane bir dil ile yazmıştır. Bu mektup, her biri başka fikri anlatan ve sonuçta birbirlerini tamamlayan cümlelerden oluşmuştur. Kısa ve öz yazılması, Nâci'nin sanatkârâne ruhunun ifadesi olması bakımından mektubun tamamını vermeyi faydalı buluyorum:

"Devr-i cevrinde câm-ı rakîk dil-i müdâm inkisâra mâ'ildir. Bu hâlin taş yüreklilere ifhâmı nâ-kâbildir.

Halden anlamak eğerçi ahsen-i fazâ'ildir, ne çâre ki buna sence 'adem-i kâbiliyyet hâ'ildir. Tağyîr-i hilkât ise mümkün değildir.

Gönlüm nîm-küşte bir şîre mümasildir. Etrâfında mütegâfil-âne gülererek dolaşan ne merhametsiz katildir! İdrâkim şu anda mahv olmağa kâ'ildir. Bir kere düşün ki mevki'im ne kadar müşkildir!

Derler ki: Hüdâ 'âdildir, fakat-mühmil değil ise de- mümhildir. Mâdem ki medâr-ı hayâtı olan ümîdi zâ'ildir, netice-i imhâli görünceye kadar yaşayabilecek hangi 'âkıldır.

Aşk insan için hem hâdî, hem mu'dildir. Fakat mazhar-ı hidâyet olanlar dalâlette kalanlara nisbetle müşârün-bi-l-enâmildir. Bu hakikatten insanların çoğu gafildir. Aşkın ne olduğunu bilmeyen var ise şübhe yok ki oda pek cahildir, zirâ o belâ-yı mübremin hükümü kâ'inâta şâmildir. Mâhiyet-i aşkı bilip de benim gibi mağlûbî olmayan mend-i kâmidir.

Benim bu yolda nasîbim sa'y-ı bâtıldır. Çünkü muhâtabım nâle-i 'âşıktan müteessir olmaktan münezze bir âhen-dildir."¹⁵²

Nâci, onuncu mektubunda sofî muhatabını, dünya malına rağbet etmediği için eleştiriyor ve dünya zenginliğinin, Allah'a giden yolda bir engel olmayacağını belirten hadis ve sözlerle O'nu iknaya çalışıyor.¹⁵³

Kitaptaki onikinci mektubu, Nâci'nin çok yakın bir arkadaşına yazdığını tahmin ediyoruz.¹⁵⁴ Nâci, bu arkadaşından, daha önce kendisini unuttuğuna dâir serzenişle dolu bir mektup almıştır. Bunun doğru olmadığını, görevi vesilesiyle Cizire'deyken hep O'nu düşünerek vatan hasterini giderdiğini belirten mektubunu yazar.

Kendisini "fıtraten hak-şinâs olan insanlardan" diye nitelendiren Nâci'ye göre dünyada en fazla gönül bağlanacak mahlûk, insanlık denilen onurlu sıfatlarla süslenmiş olan vücûddur. Yani insanlık meziyetlerini layıkıyla taşıyan kişidir. İnsan kılığında yaratılmış herkeste bu özellikler

¹⁵²a.e., s.35-36 .

¹⁵³a.e., s.36-37 .

¹⁵⁴a.e., s.37-40 .

bulunmaz. Bu yüce özelliklerden nasibini alamamış kimseler ise ne kadar güzel ve akıl alıcı olsalar bile, insanlığa gönül vermiş kişileri ele geçiremezler.

Nâci'nin mektubu gönderdiği kişi, o'na daha önce bir şiir göndermiştir. Muallim Nâci'de bu şiiri beğendiğini söyleyerek sahibine kendisinde o kadar olmadığını söylediği bir "âferin!" verir. Daha sonra da yetenekli gençlerin, şiirden ziyâde, zamanın tahsiline lüzüm gördüğü şeylerle uğraşmaları gerektiği fikrini söyler. Zira bir geceyi bir gazel yazmakla geçiren kişi sabaha eli boş olarak çıkar. Çünkü gazel yazmak para eder bir sanat değildir. Şiir yazmaya çalışmaktansa durumunu düzeltmeye çalışmak uygun olur. Boş hayallerle uğraşmamak geleceği emniyete almaya çalışmak lazımdır. Böyle yapılırsa akıllıca hareket edilmiş olur.

Burada, Nâci'den beklenmeyecek derecede garip fikirlerin söylendiğini görsek de O, şiire olan meyli ve bu sözler arasında tezat olmadığını şöyle açıklar :

"... Dediğim yolda davranmayan şâ'ir sonra vezni şaşırır, kâfiye bulamaz olur da onu söylemek isterim"¹⁵⁵

Nâci'nin kitapta bulunan okinici mektubu "imzâ" konusunda çeşitli açıklamaları içerir.¹⁵⁶

Nâci'ye göre imzâ, okunaklı olmalıdır. Bir takım karalamalara imza demek yanlıştır. İmzanın sonuna nokta koymak - Ziya Paşa'nın yaptığı gibi - çeşitli yanlış anlaşılımları engelleyeceği için uygundur. İsmnin sonunda çekip uzatmaya müsait harf olmayanlar, mesela mim harfine kuyruk takarak bir takım saçmalıklar yapmamalıdır.

İsmnin baş ve son harflerini göstermek sûretiyle yapılan imzaları ise noktasız imzalardan daha manâsızdır. İsimle mahlasın beraber kullanılması yahut ismin yalnız ilk harfini göstermek sûretiyle imza yazımına da karşıdır. Muallim Nâci'ye göre imza normal, okunaklı yazıdan ibaret olmalıdır.¹⁵⁷

Nâci, on üçüncü mektubuna, isim yerinde " . . . " bulunan bir mecmû'anın açılışına dair duyduğu memnûniyeti belirterek başlıyor.¹⁵⁸

¹⁵⁵a.e., s.40 .

¹⁵⁶a.e., s.40-42 .

¹⁵⁷a.e., s.42 .

¹⁵⁸a.e., s.42-43 .

Adı verilmeyen mecmû'anın muhtevâsını faydalı bulan Nâci, mukaddimede dile getirilen beğenilememe korkusunun yersiz olduğunu belirtiyor. Zira, eserlerin seçiminde yeterince dikkat edilirse, düzen olursa başarısız olmak söz konusu olamaz. Yazarlar ve şâirler istikbali parlak böyle bir mecmû'aya memnûyetle eserlerini gönderirler.

Nâci kendisinin de bu dergiye yardım etmek istediğini belirtmektedir.

Kitapta bulunan ondördüncü mektubun¹⁵⁹ başında, mektubun mâhiyetine dair kısa bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamada Ahmet Mithat Efendi'nin, Tercümân-ı Hakikat gazetesine kendisinden beklenilmeyen bir şekilde Nâci'nin aleyhinde bazı makaleler yazması üzerine, adı geçen mektubun Tarik gazetesinde yayımlandığı belirtilmektedir.

"İbret" başlığıyla başlayan mektubun ilk cümlesi "Âlemde herşey bî-sebâtır". Kuralını doğrulamak üzere söylenmiştir. Âlemde hiçbir şey sâbit değildir. Bunu herkes onaylar. Kânunlar, hükümler, cisimler değiştiği gibi fikirler de değişir. Muallim Nâci, insanların, bu değişikliklerden bir tabiat kanunu olduğunu bilmelerine rağmen rahatsız olduklarını söylüyor. Çünkü, bir şeyin önceki halini değişmiş görünce insanın hâli de değişiyor.

Nâci biraz önce belirttiğimiz açıklamasını çeşitli örnekler göstererek sağlamlaştırıyor. Meselâ, insan bir çocuğu büyüyüp delikanlı olmuş görüyor, hayrete düşüyor. Bir delikanlıyı yaşlanmış, zayıf ve kuvvetsiz görüyor, üzülüyor.

Bir îmansız, îmana gelmiş görünce şaşırır, îmana sahip birini yolundan sapmış bulunca aklı karışır.

Düşmanı dost görünce düşündür, dostu düşman olmuş bulunca şaşırır.

Yine, insan yabancı birini kardeş gibi görünce acayibine gider, ondan da şaşırmanı bir kardeşi, yabancından beter olmuş görünce inanamaz.

Bu değişiklikler böylece sürer ve insan da bunlarla beraber yaşar...

Muallim Nâci'nin bütün bu değişiklikleri göstermesinin asıl sebebi, önceden lehinde olan Ahmet Mithad Efendi'nin daha sonra değişerek aleyhinde bulunduğunu belirtmektir. Nâci, Mithat Efendi'nin bu saf değiştirmesinden gerçekten büyük üzüntü duymaktadır. O zamana kadar Muallim Nâci'yi desteklemiş ve dâima arkasında olmuş birinin böyle

¹⁵⁹a.e., s.43-50 .

değişmesi bir türlü kabul edilir şey değildir. İnsanın yüzüne gülüp, içinden O'na karşı fesatlıklar geçirmek, vicdanlı birinin yapacağı hareket olamaz.

Anlaşılan şudur ki, Ahmed Mithat'ın, Muallim Nâci'nin bilmediği bir sebepten dolayı, O'na yüz çevirmesi, Nâci'yi gerçekten kırmıştır. Aslında Nâci'nin mektubunda bilinmeyen sebep açıktır. Ahmed Mithat, Nâci'yi eski edebiyata fazla eğildiği ve bu taraf yanlılarını başına topladığı için kızmış, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'ndeki görevinden uzaklaştırmıştı. Daha sonra aleyhinde yazılan yazılar ise Nâci'nin aynı tutumunu eleştirmek maksadına sahiptir.

Nâci'nin "Tarîk" gazetesinde 24 Eylül 1885 tarihinde¹⁶⁰ yayınlanan bu mektubunda dikkati çeken en önemli noktalardan biri, O'nun Ahmed Mitmat Efendi'ye dâir ifadeleridir. Kendisini gazeteden kovan ve bir nevi O'na bunca eleştirinin kapısını aralayan kişiye hiçbir zaman saygıda kusur etmediğini görürüz.

Sakız'dan İstanbul'a döndükten sonra kendisine dost elini uzatmış, ona ve edebiyatına övgüler söylemiş olan bir takım kimselerin, gazeteden ayrılmasından sonra aleyhinde yazılar yazmaları, onların dönecliğini göstermiştir. Muallim Nâci'ye göre okuyucu bunu onaylayacaktır.¹⁶¹ Nâci eski dostların, sanki kendisi yüksek bir mertebedeymiş de birden bire düşmüş gibi hakkında bir takım çirkin sözler söyleyerek O'nu karalamaya çalışmalarına "Şemâtet-i â'da" diyemeyeceğini, bunları, "Şetâret-i üdebâ" diye nitelendireceğini belirtiyor. bu kişiler edep ve insanlık dışı hareketlerde bulunmaktadır. Nâci şu sözlerle kararı okuyucuya bırakır :

"Herkes bunlar gibi mesleksiz olmadığından 'âlemde ashâb-ı edep ve insâniyyet pek çok bulunacağı cihetle üdebâmızın (!) şu hallerine hangi nokta-i nazârdan bakılmak lâzım geleceğine elbette münşif-âne hükmedilecektir."¹⁶²

Nâci için bütün bu yapılan haksızlıklar, O'nun yazmasını engelleyemeyecektir. Kalem ve kağıt olduğu sürece yazmayı sürdüreceğini söylemektedir. Bu O'nun için bir şükür vesilesidir. Nâci, Tercümân-ı Hakikat ve Ahmet Mithat hakkındaki düşüncelerini de şöyle belirtmektedir :

¹⁶⁰Tarakçı, Celal, Muallim Naci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.15 .

¹⁶¹Muallim naci'nin aleyhinde yapılan eleştirilerin, onun Tercüman-ı Hakikat'ten ayrılmasından sonra şiddetlendiğini kayıtlardan öğreniyoruz. Recaizade Ekrem de O'nun gazeteden ayrılmasından sonra husumet hislerini yazıya dökmüştü.

¹⁶²Muallim Naci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, s.47.

"Tercümân-ı Hakikat'le olan münâsebetlerimin inkıtâ'ı zâtımca hiç bir zamanda hiç bir vech ile küçüklüğü îcâb edebilecek bir sebebe mebnî olmadığını isbât için ikâme edeceğim şâhidlerin en âdili sa'âdetli Ahmed Midhat efendi Hazretleri'nin – bir mecbûriyet görse bile – hakikat 'aleyhinde bulunamayacağını kat'iyyen bildiğim vicdân-ı 'âlî-i hakîm-aneleri olmak lâzım gelir.

Müşâr-ün-ileyhin bâlâda ba'zı ahvâlini arz ettiğim üdebâ gürühiyle kat'â münâsebetleri olamayacağından bu satırların içinde zât-ı âlilerine ta'riz yollu yazılmış bir kelime bulunamaması tabî'idir.

Kendilerini 'âlem gibi ben de her vech ile büyük tanımakla berâber öteden beri cümleden ziyâde iltifatlarına mazhar olduğuma ve maa'-hazâ-ba'zı üdebânın kavilne göre herze-gû bir şâ'ir isem de öyle dün ve dünün ediplerinden olmadığuma mebni "Ahmed Midhat" nâm-ı bülendine karşı bundan sonra dahi 'arz-ı ta'zîm ve şükrandan başka bir diyeceğim olamamak vezâ'ifi insâniyyeye ri'âyet muktazayât-ı 'âliyyesindedir.

Müşâr-ün-ileyh – velev haksız olsun – gerek zâtıma ve gerek âsârıma müte'allik her ne söylerseler benim için en muvâfık hareket kat'iyyen mukâbeleye tasaddî etmeyip öyle bir hâkimin beni nasıl mü'âheze etmekte olduğunu görerek mümkün mertebe hisse-yâb-ı intihâb olmaktan 'ibârettir.¹⁶³

Nâci, bu günkü dediği yarınkine uymayan yazarlardan değildir. Kendisi hakkında olumsuz eleştiri yaptığı halde hiç bir zaman Ahmed Midhat'ın büyüklüğünü gözardı etmemiş ve ona saygısını eksik etmemiştir. Hatta onun eleştirilerinden yararlanmak düşüncesinde olmuştur.

Yalnız, ağır bir dille devrin, kendine saldırıda bulunan edebiyatçıları havlayan köpeklere benzetir. Onlara taş atmayı ise gerçek edebiyatçıya göre tenezzül görür. Onların kendisine saldırmalarının ise zarardan çok yarar getireceğine inanır. Çünkü böylece herkes kötü ile iyinin farkına varacaktır. Onlar işin burasını düşünebilseler susacaklardır.

Muallim Nâci'nin bu mektubu, eleştiri niteliğinden çok, kendini savunmadır. O bu mektubunda kısaca şunları söylemektedir :

- Hiç bir zaman yazdıklarından ve yaptıklarından pişman değildir.
- Kötü olan, O'nu anlamayarak karalamaya çalışan kişilerdir.
- Ahmed Midhat, saygı ile anılması gereken bir edebiyat büyüğüdür.

¹⁶³a.e., s.48-49.

-Olan biteni, en iyi anlayacak ve takdir edecek kişiler, okuyuculardır.

Kitapta bulunan onbeşinci mektup "Muhâvere" başlığı altındadır.¹⁶⁴ Karşılıklı konuşma şeklinde yazılmıştır. Nereye ve hangi tarihte yazıldığı belli değildir.

Karşılıklı konuşmada, bir takım fikirler onaylanmakta bir kısım da reddedilmektedir. Bir Konuşmacının savunduğu fikir, dünyanın geçici olduğu ve dünyaya bir kere geldiğimiz gerçeğiyle, günümüzü gün etmek ve çalışmak kaygısından uzak yaşamak şeklinde özetlenebilir. Diğer konuşmacı ise yine dünyaya bir defa geldiğimiz gerçeğine dayanarak vakti boşa harcamamak ve yararlı işlerle uğraşmak gereğine inanır.

Vücudumuzu, bize lâzım olacağı için korumalıyız ama bu tembellik yapmamız gerektiği anlamına gelmemelidir. Dâima kararlı ve ölçülü olunmalıdır.

Muallim Nâci'nin kitaba aldığı onaltıncı mektup edebiyata dair bir takım açıklamaları içerir.¹⁶⁵

Önce sözdeki tesirden bahseden Nâci sözün ifâde ettiği anlamın her devirde geçerliliğini koruyacak güçte olduğunu söyler. Bu gerçeğe dair edebiyatçılarımız birçok açıklamalarda bulunmuşlardır. Yıllar önce söylenmiş bir söz, bu gün bizi hâla bütün canlılığıyla etkilemektedir. Bu yüzdendir ki güzel söylenmiş bir söz, sâhibinin ismini yıllar ötesine taşıyarak ebedî kılar.

Kitap, ma'rifet ve çalışmanın ürünüdür. Herkes çalışsa da marifet olmayınca eser yazamaz. Marifet ise bir devlet kuşudur ki kimin başına konacağı belli olmaz. Marifet, insanoğlu için büyük zenginliktir. Nâci, mektubunda bu gerçeğe dair örnekler verir.

İnsan, dâima kendisinde gördüğü yetenekleri geliştirmeye çalışmalıdır. Çünkü, tek sermayemiz olan kendi değerlerimizi yücelterek mutlu olabiliriz. Bu da çalışarak ve vakti iyi kullanarak yapılabilir. Vakit öyle kıymetli bir hazinedir ki onu en değerli madenlerle bile satın alamayız. Öyleyse onu boşa harcamaktan sakınmalıyız. Her zaman mârifetli insanlar arasında olmaya çalışmalıyız ki mutlu olalım.

¹⁶⁴a.e., s.50-52 .

¹⁶⁵a.e., s.53-55 .

Muallim Nâci'nin uzun yıllar Vâlilik, Hâriciye Nâzırlığı gibi çeşitli görevlere getirilen Said Paşa'ya kâtiplik yaptığını biliyoruz. Said Paşa'nın Hâriciye Nâzırlığına getirildiği yıllarda, Nâci'yi Hâriciye Mektubî Kalemi Halifeliği'ne tayin ettiğini, Nâci'nin ise bu görevi iktidarca kendisinden aşağı seviyede olan birinin emrinde çalışmak istemediği gerekçesiyle reddediği de bilgimiz dâhilindedir. Bundan sonra Nâci bir perîşanlık durumuna düşmüştür. Yine kendisinden iktidarca aşağı bulduğu kişilerin hizmetinde çalışmak zorunda kalmıştır. Said Paşa'nın vefasızlığından yakınır. Bu arada Said Paşa'ya düşüncelerini anlattığı bir mektup gönderiyor. Mektupta ayrıca duygularını "Teberra" ismini verdiği şiirle anlatıyor.¹⁶⁶

Bahsedilen mektup ve şiir, kitaptaki on yedinci sırayı alır.¹⁶⁷ Bu mektupta Nâci, kendisini tâlihsiz bir şâir olarak düşünür ve dâima hizmetinde bulunduğu, O'nun için her türlü fedâkârlığı yaptığı Said Paşa'nın vefasızlığına dâir sözler söyler. Said Paşa, O'na bir çok vaadlerde bulunmuştur. Ancak şimdi bunların hiçbirini yerine getirmemektedir. Nâci, incinmiştir, ama gururunu ayaklar altına almaz. Çünkü insanlığı olan bir şâirdir.

Nâci'nin Said Paşa'ya yazdığı "Teberra" adlı şiirin birkaç beyiti şöyledir :

.....
 .....

Merd-âne duran yanında bendim
 Mümtâz idi fitrat-ı bülendim

Yolsuz mudur eylesem mübâhât
 Heryolda vefâmı ittim isbât

.....
 .....

¹⁶⁶Tarakçı, Celal, Muallim Naci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.86 .

¹⁶⁷Muallim Naci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, s.55-59.

Etvârımı gösterir şu ta'bir
Bir elde kalem bir elde şimşir

Ümîd eder iş gören mükâfat
Dinler miyim âferini heyhât

.....
.....

Bir dalkavuk olamamak günâhım
Mâni o günâha intibâhım

Erlerde olur mu dalkavuk
Eyler mi hurûslar tavukluk

Mahzûl olamam tabasbus etmem
Mel'ûnum olan tarîka gitmem

Mâdem ki düşmen-i vefâsın
Hakkında ne söylesem sezâsın

Sen sabr idecek sanırsın ammâ
Sabr eyleyemem eylerim teberrâ ¹⁶⁸

Duygularını böylece dile getirdikten sonra görülüyor ki bir daha Said Paşa ile gönlü barışmamıştır. Said Paşa Berlin Sefiri olarak tayin edildiğinde Nâci'yi de yanına almak istemiştir. Fakat O, san'atını geliştirmesine ve batıyı yakından tanınmasına yarıyacak bir fırsatı hiç düşünmeden geri çevirmiştir.¹⁶⁹ Bundan sonra da yolları birleşmemiştir.¹⁷⁰ Bu ayrılımlarında, henüz Hariciyye Mektubî Kalemî'nde iken Nâci'yi karalamaya çalışanların yarattıkları huzursuzlukların da etkisi vardır.

¹⁶⁸a.e., s.57-59 .

¹⁶⁹Uçman, Abdullah, Muallim Naci İçin Biyografi Çalışması, Yeni Sanat Drgisi, sayı :8, Kasım 1974, s.27 .

¹⁷⁰Yöntem, Ali Canib, Muallim Naci Sakız Dönüşü, İstanbul Mec. 15.6.1944.

Kitapta onsekizinci mektubun kime gönderildiği belli değildir.¹⁷¹ Burada, Nâci'nin de ortak olduğu anlaşılan bir şekerçi dükkanının iyi çalışmadığından bahisle sebepleri araştırılmaktadır. Nâci, bunu bal sattığı halde yüzü sirke satan adamın hikayesiyle satıcının durumuna yorar.

Muallim Nâci ondokuzuncu mektubunda Bekir Paşâzâde Avni Beyefendi'nin bir şiirinin tek beyitini çeşitli yönlerden eleştirmektedir.¹⁷² Eleştirilen beyit şudur :

Ser-mest odur ki mahşere varınca söyliye
Siz kimsiniz bu yer ne mahaldir nedir bu hâl

Nâci bu beyitin Farsça aynı şekilde yazılmış bir beyitten kötü bir çeviri olduğunu, Farsça beyiti göstererek isbat eder. Farsça beyitin anlamı şöyledir : "Mest olan adam öyle hoştur ki mahşer günü kalabalığı görünce "Ben kimim? Siz kimlersiniz? Burası neresidir? der" Avni Beyefendi, çeviride "ben kimim?" sorusunun yerine "Nedir bu hâl?"i getirmiştir. Bu değişiklik şiire noksanlık vermiştir. Birinci mısradaki "söyliye" kelimesinin yerine çeviriye göre "diye" getirilmelidir.

Bu halde, hataları ortaya konan beyit için söylenen övgüler yersizdir. Nâci'nin Fars edebiyatına ve Farsça'ya dair olan bilgisi bu mektupta kendini göstermelidir.

Kitaptaki yirminci mektupta Muallim Nâci'nin herhangi bir eleştirisine veya eleştiriye dair fikre rastlanmıyor.

Yirmibirinci mektup, gönderildiği kişiye intikam almaktan vazgeçmesi için söylenmiş iknâ edici sözler ve açıklamalarla doludur. Nâci, intikam almanın son derece yanlış olduğunu söyler. İntikam insanlara değil Allah'a yakışır. Güzel ahlâkla donanmış birinin bu yolu seçmesi ne kadar yanlıştır. Nâci'ye göre insan :

Acze düşmüş görünce düşmanımı
Düşman-ı intikâm olur gönlüm

¹⁷¹Muallim Naci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, s.59-61.

¹⁷²Muallim Naci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, s.61-64

diyenlerden olmak gerektiğine inanır. Hoca Abdülhâlık Gucduvânî'nin, bu konuda söylenmiş Farsça bir şiirini örnek gösterir. Nâci, bu şiirin anlamını ise şöyle belirtir :

"Gönlünde bir kimseden şikayet ve bu sebeple elemin vâsıl-ı derece-i gâye olsa dahi sakın ahz-ı sâr ile meşgûl olma! Bir kötü şahıstan intikam almak için yine kendi kötülüğü kâfidir."¹⁷³

Nâci, öç alma konusunda fikrini söylediğini, karşısındakinin uyup uymama konusunda serbest olduğunu söyleyerek mektubunu bitiriyor.

Muallim Nâci, kitapta bulunan yirmikinci mektubunda adını vermediği bir kâtibin "tezkiye" kelimesini yanlışlıkla "teskiye" olarak yazmasını eleştirmektedir.¹⁷⁴ Ayrıca bu türde bir çok gramer yanlış olduğunu söylemesine rağmen, bunlar hakkında bilgi vermemektedir. Nâci "tezkiye" kelimesinin "temize çıkarma, aklama, soruşturarak birini iyi halli olduğunu ortaya çıkarma" anlamına dayanarak kâtibin tezkiyesinin bozuk olduğunu söyler. Yani kelimenin yazımındaki yanlış, anlamıyla belirtir.

Nâci'ninyirmüçüncü mektubu yazdığı sırada muallimlik yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁵ Mektupta söylenilene göre, öğretmenlerce ortak karara bağlanmıştır. Öğrencilere dili daha iyi öğrenmeleri için gazete okutulacaktır. Ancak ellerine epey bir zamandır hiçbir gazete ulaşmamaktadır. Nâci bu gazetelerin isimlerini, her biriyle anlamlarıyla ilgili bir cümle kurarak veriyor. Bunlar : Tuna, İttihad, Basiret, Sadâkat, Vakit, Sabah.

Karar vermek kolaydır ama kararı uygulamak zordur. Mektubun ana fikrini böyle açıklamak mümkündür.

Kitapta yirmidördüncü sırada bulunan mektupta Nâci, günlük bir olayı anlatmaktadır.¹⁷⁶

Nâci, yirmibeşinci sırada bulunan mektubu¹⁷⁷ ağabeyine göndermiştir.¹⁷⁸ Bu mektup Sakız'dan yazmıştır. Sakız'da debremler olmaktadır. ancak Nâci'nin evi ahşap olduğundan yıkılma tehlikesi azdır. Nâci, yerin altından bir takım sesler geldiğini söyledikten sonra "Ben , yerin altını o kadar düşünmem ama üstünü fena görüyorum" der. Sakız'da bol miktarda şiir söylediğini de ayrıca belirtir. Bu şiirler, görevi icâbı

¹⁷³a.e., s.66 .

¹⁷⁴a.e., s.66-68.

¹⁷⁵a.e., s.68-69 .

¹⁷⁶a.e., s.69-71 .

¹⁷⁷a.e., s.71-73 .

¹⁷⁸Tarakçı, Celal, Muallim Naci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.11 .

kederle karışıkır. Ağabeyine "Feryâd" isimli manzûmesini gönderir. Bu manzûmenin Tercümân-ı Hakikat'e gönderilip gönderilmemesi gereğinin yapılmasını da O'na bırakır.

Ahmed Hamdi Tanpınar, Nâci'nin Sakız'da iken yaşadığı zelzele tecrübesinin Nâci'de 93 Harbi'nin hatıralarıyla birleşerek bir nevi yıkılış psikozu vücûda getridiğini tahmin etmektedir. Aynı zamanda, Nâci'nin sakız'da kaldığı üç sene, Tanpınar'a göre, O'nun kendisini şiire tam verdiği senelerdir.¹⁷⁹

Nâci, Türk edebiyatı için önemli olan "Kuzu" şiirini de burada yazdığını, kitaptaki yirmialtıncı mektupta söylemektedir. Nâci'ye göre bir şeyin değeri, en iyi onun yokluğunda anlaşılır. Bu şiiri de birçok yokluk ve zahmet içerisinde yazmıştır.¹⁸⁰

Muallim Nâci kitapta yirmi yedinci sırada bulunan mektubuna, zekânın kıymetini en iyi takdir edenlerden biri olduğunu belirterek başlıyor. Ayrıca zekâ sâhibi kişilerin eserlerinden yararlanmayı bir şeref olarak görüyor. O'na göre insan bu zekâdan yoksun ise, kendisine ışık olacak zekâ sâhibi kişilerden yararlanmalıdır.

Mektubun gönderildiği kişi de zekânın parlaklığından nasibini almış biridir. O'ndan yeterince yararlanmak isteyenlere yol gösterecek bir kişidir. Nâci de bu ismi belirtilmeyen kişiye bir kaç beyitini göndermektedir.

Yirmi sekizinci mektup, Nâci'nin bir mecliste okunan bir kaç eserinin oradakiler tarafından beğenilmemesine karşılık yapılan müdafaalar anlatılmaktadır. Bu müdafaayı, yine mektubun gönderildiği fakat isminin belirtilmediği kişi yapmıştır.

Nâci, mektubun yazıldığı kişiye hitaben, kendisinin eserlerini müdafa için boşa yorulduğunu çünkü herkesin zevkinin aynı eseri beğenmek üzere bir olamayacağını belirtir. Öncelikle eserin gerçek zevk sahibi kişilerce değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu "zevk-i selim" diye belirtilen olgun zevk anlayışı herkeste olmaz. Hal böyle olunca da herkes eserin tenkidine cüret edemez. Zirâ olgun zevk anlayışı gibi bir sermâyeden mahrûm olanların söyleyecekleri sözler değersizdir ve bunlara karşılık vermek gerekmez.

¹⁷⁹Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyat Tarihi. C.1, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1986, s.595.

¹⁸⁰Muallim Naci, Mektuplarım, Matbaa-i Ebüz-Ziya, Konstantiniyye, 1303, s.73-74.

Bu mektubunda Nâci'nin önemle üzerinde durduğu fikir, bir eserin değerinin eleştirenler tarafından söylenen sözlerle değişmeyeceği gerçeğidir. Özellikle matbuât âlemine göre, böyle özel toplantı yerlerinde yapılan değerlendirmelerin hiçbir hükmü yoktur. Bu toplantılarda konuşulanlar yazıya döküldüğü zaman bir değer kazanır ve onlara o zaman cevap verilir.

Yirmi dokuzuncu sırada bulunan mektup "Muhâcirîni istihfâf" başlığı altındadır. Nâci, bu mektubunda, vatanından çeşitli sebeplerle İstanbul'a göç edenlerin çeşitli sebeplerle eleştirilip kınanmasına şiddetle karşı çıkar ve bunu yapanları, islâmiyyet târihinde Hz. Peygâmberin emriyle Mekke'den Medine'ye göç edenleri unutmakla suçlar. Bu durum herkesin başına gelebilecek acı bir olaydır. Zâten vatandan ayrılmakla yürekleri yanmış kişilerin ayrıca böyle kötü bir muâmeleye tutulmaları kâlplerinde merhamet taşıyan kişilerce kabûl edilecek bir şey değildir. Aynı durum herkesin başına gelebilir.

Nâci, kitapta bulunan otuzuncu mektubu ismi belirtilmeyen birine göndermektedir. Bu kişi daha önceden Muallim Nâci'ye, Nâmık Kemâl'in bir resmini bir de şiirini göndermiştir. Nâci bunlardan çok memnûn kalmıştır. Bundan sonra Beşir Fuad dilinde vefât eden oğlu Nâmık Kemâl'e yazılmış şiir vardır.

Otuzbirinci mektupta Nâci, sonuç olarak insanların bilmedikleri işe karışmamalarını öğütleyen bir hikaye anlatılmaktadır.

Nâci, otuzikinci mektubunda, halk tarafından çok beğenilmiş bâzı şiirlere nazîre yazmanın boş olduğunu belirtiyor. Zira yazılan nazîre gerçek şiirin güzelliğini geçse bile okuyucu yine şiirin aslını begenecektir. Nâci'nin nazîreciliği her zaman onaylamadığını görüyoruz. Nâci, nazîre yazılmasını gerektiğine inandığı birkaç şiir olarak şunları veriyor : Muhteşem Kâşâni'nin mersiyesi, Rûhî-i Bağdâdî'nin Terkîb-i Bend'i, Âkif Paşa'nın Adem Kasîde'si

Kitapta otuzüçüncü sırada bulunan mektup "Bir muallimin şâkirdânına hitâbı" başlığı altında Nâci'nin gençlere verdiği bir takım öğütleri içermektedir. Bu mektup, Nâci'nin gençlerde ve gelecekte görmek istediklerini anlatması bakımından çok önemlidir. Hiç bir zaman geçerliliğini yitirmeyecek fikirlerle doludur. Bundan dolayı mektubu buraya olduğu gibi almanın faydalı olacağına inanıyorum :

"Çalışın oğullarım çalışın! Çalışan büyük adam olur. Çalışmayan sonra nedâmet çeker ama peşimânlıktan ele ne geçer ?

Gerek bizden evvel cihâna gelip giden ve gerçek şimdi mevcûd olan âlimler, ârifler, kâtipler, şâirler o âli derecelere ne ile nâ'il olmuşlar? Hep çalışmakla değil mi?

'Elifi görse mertek sanır? vafına mazhar olanlar neden öyle cim karnında bir nokta kalmışlar? Hep çalışmamaktan değil mi?

Size «Niçin sa'yde kusûr ediyordunuz ?» denilse, sizde güzelce düşünseniz cevap bulamayıp sükûta varırsınız sanırım. Çünkü mektepler, kitaplar, hocalar, halîfeler hazır, sâde bir çalışmak istiyor.

Böyle teşekkürünü hakkıyla edâ mümkün olmaz bir fırsat elde iken şânınıza lâyük olan vech ile cehd ü ikdâm etmeyip de âlemin pesend ettiği kâbiliyyetinize göre ilerleyemez ve emsâlinizden geri kalır iseniz artık ne kadar ayıp olur bilir misiniz!

Böyle herşey mükemmel olduğu halde zamanlarınız boşuna geçirirseniz kabahat kimin olur? Sizin olacağına şübhe mi edersiniz?

İnsan genç iken çalışmazsa sonra çalışsa da hemen hiç bir şey belleyemez. Bu dediğim hâl nice bin kere tecrübe olunmuştur. Hatta geçen gün, gençliğinde çalışmamış yaşlıca bir adam bir hatm etinceye kadar ne zahmetler çektiğini anlata anlata tüketemiyordu, vaktinde çalışmayıp câhil kaldığı için fenâ halde esef ediyordû

İnsanın müddet-i ömrü dörde taksim olunmuştur. Çocukluk, gençlik, orta yaşlılık, ihtiyarlık.

Bu dörtten sa'y ve himmet mevsimi iki evvelki zamanlardır. İşte şimdi siz o kıymetli zamanların içindesiniz. Gözünüzü açın, cehti elden bırakmayın, bir sa'ât bile bir derecede durmayın, hep ilerlemeye bakın!

Çalışmakta devam da şarttır. Öyle iki gün çalışıp dört gün gezmek makbûl değildir. Nasıl makbûl olsun ki çalışılan günlerde kazanılan şeyler gezilen günlerde hebâ olur, biter gider? Devâm gibi güzel şey var mıdır? Devâm üzre cehd ü gayrette bulunmalı. Damlaya damlaya göl olur.

İnsandaki şevk ve gayret geminin yelkeni mesabesindedir. Gemiyi ileri sürüp götüren yelkeni olduğu gibi insanı da ilerleten şevk ve gayretidir.

Şevksiz, gayretsiz adam yelkensiz gemiye benzer ki kat'â mesâfe edemez.

Yelkenli gemiler yanından geçip giderler. O bî-câre arkalarından bakar durur.

Yelkeni şevk ve gayret olan geminin rüzgârı nedir, bilir misiniz ?... tevfikdir!

Tevfik-i ilâhî olmayınca hiçbir şey olamaz. İşte dâ'ima Cenâb-ı Hak'dan tevfik istemekle berâber çalışmakta kusur etmezseniz erbâb-ı ma'rifetten olur ve iki âlemde izzet ve rifat bulursunuz. İnşallah-ül muvaffik"

Kitapta otuz dördüncü sırayı alan mektupta Nâci, âskerliğe dâir bazı hâtıraları hikâye tarzında anlatmaktadır.

Otuzbeşinci mektup Nâci tarafından bir başkasının dilinden yazılmıştır. Bu mektupta hayatın kargaşalıklarından, insanca yaşamaktan, değişik insanların karakterlerinden şâirane bir eda ile söz edilmektedir.

Muallim Nâci'nin, kitapta otuz altıncı sırada bulunan mektubunu, Ahmed Midhat'a gönderdiğini görüyoruz. Nâci, mektupta önce, Tercümân-ı Hakikat'e kendisine gösterdiği ilgi ve takdirden dolayı müteşekkîr olduğunu belirtmektedir. Bu gazetenin edebiyat dünyasına yaptığı hizmetlerden dolayı övgüyle lââyık olduğunu söyler. Nâci'nin bu mektubunun, kendisinin "Mes'ûd-i Harâbâtî" mahlasıyla gazeteye çeşitli şiir ve yazılar gönderdiği zamanda yazılmış olduğu anlaşılır. Burada Nâci harâbâtî kelimesinin uzun uzadıya anlamını açıklamaktadır. O'na göre, bu sıfatı alan kişiler sanıldığı gibi, içki içip sarhoş gezen kişiler değildir. Memlekete en fazla hizmet etmek isteğiyle dolu kişilerdir. Bundan dolayı da "Mes'ûd"durlar.

Muallim Nâci, Tercümân-ı Hakikat'e gücü yettiği kadar hizmet edeceğini, bunu da gazeteye mensûr ve manzûm eserler göndermek sûretiyle yapacağını söyler. Ayrıca iki parça eser gönderdiğini belirtir. Bu eserler mektupta verilmemiştir.

Otuz yedinci mektupta Muallim Nâci bir haksızlığa mâruz kaldığını hikâye yollu anlatmaktadır. Burada asıl söylenmek istenen, haksızlık karşısında susulması gerektiğidir.

Otuz sekizinci, otuz dokuzuncu mektuplarda bir takım olaylar hikâye edilmektedir.

Kitapta bulunan otuz dokuzuncu mektupta bir kişinin Mevlânâ Hazretleri'nin Mesnevî'sini tercüme ve şerh ettiğini söyleyen Muallim

Nâci, bundan dolayı, tercüme yapan kişiye çeşitli övgülerde bulunmaktadır.

Nâci, ölümün, hayatının en verimli çağlarında insanları bu dünyadan alıp götürmesinden şikâyetçidir. Vatanına hiç bir şekilde hizmet etmediği halde kendi kendine yaşayan birinin doksan yaşına kadar yaşamasına karşın, ömrünü ilim tahsiliyle geçirmiş bir gencin erkenden ölümü üzüntü vericidir. Nâci kırk birinci mektubunda bu duygu ve düşüncelerini belirtmektedir. Kaderin önüne geçilemeyeceğini Allah'ın takdiri neyse ona râzı geleceğimizi de söyler. Nâci bütün bunların, kendisinin mânevi kardeşi olduğunu söylediği Rızâ'nın ölümü üzerine yazmıştır. Rızâ, çeşitli gazetelerde yazıları yayınlanan değerli bir gençtir. Genç yaşta yakalandığı tifo hastalığı yüzünden ölmüştür. Onun eserleri, ilim kıymeti kişiler bulunduğu sürce unutulmayacaktır.

Mektubun devâmında Eyüb Sabri Paşa'nın "Mirât-ül-harameyn" adlı esei tenkid edilmiştir. Tenkid beğeni yönündedir.

Kırk üçüncü mektubun Nâci'nin Said Paşa ile beraber bulunduğu Sakız'dan, İstanbul'a yazıldığı anlaşılmaktadır. Mektupta önce şiddetli bir zelzeleden söz edilmektedir. Nâci'nin bu mektubu sıkıntı ifâdeleriyle doludur. Tercümân'a gönderdiği manzûmenin bir beytinin noksan basılmasından dolayı sıkıntı duymuştur. Bu noksan beyit, manzûmenin asıl maksadının belirtildiği en önemli kısmıdır. Bundan dolayı Tercümân'a kızsada da yine onu affettiğini belirten Nâci, bunun sebebinin, oradaki eserleri seçen kişinin "Feryâd" adını verdiği eksik basılan şiirinden pek etkilenmemesine bağlıyor. Bu yüzden onu ayıplamıyor.

Tercümân-ı Hakikat'i okurken bir beyitte geçen "çoban" kelimesine gözü ilişiyor. Bu kelime Farsça'dan Türkçe'ye geçmiş kelimelerdendir. Nâci bu kelimeyi daha önce "şübbân" olarak Farsça kelimelerden tanıdığı için kelimenin "çoban" olarak kullanımını yadırgadığını söylüyor. Daha sonra Fuzûli'nin :

Cem-i gönülün devr-i cevrenden perîşân olmasın

mısrâsının Arapça'nın Türkçe'yle birlikte kullanılmasına örnek olarak yazıldığından bahisle burada geçen kelimelerin kendisinin anlayışına göre anlamlarını belirtip, ortaya çıkan garipliği anlatmaktadır. Buna göre "cem" kelimesi "gönül" kelimesine bağlı değil, "toplanmış(mecmu)" anlamında

olarak onun önceki sıfatıdır. Öyleyse (cem-i gönlün), (hâtır-ı mecmu'un) demek olacaktır. Böylece anlamsız bir şey ortaya çıkacaktır.

Nâci, bunları yazmasının asıl sebebinin bildiği söylemek fikrinden ileri geldiğini söyler. Mektubun sonunda şu tarih verilmemiştir : Fi 3 Kânûn-i evvel sene 97

Kırk dördüncü sırada verilen mektupta Nâci, Ta'lîm-i Edebiyyât ve Fazâ'il-i ahlâkiyye adlı kitaplarının basılmış olduğunu belirtmektedir. Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde Nâci isimli birisinin bir manzûmesi çıkmıştır. Ancak bu Nâci'nin kendisi olmadığını söyler. Kendi isminden olan şâirlerin arttığından iftihâr ettiğini belirten Muallim Nâci asıl önemli olanın isim değil de şahsiyyet olduğunu söyler.

Kitapta kırk beşinci sırada verilen mektupta Nâci, çocukken duyduğu ve bellediği bir fikrayı anlatmaktadır. O'na göre çocukların kendilerine anlatılan masal ve hikayeleri unutmamaları bir fâzilettir. Çocuklara terbiyelerini ve fikirlerini geliştirecek şeyler anlatılmalıdır. Onlar güzel ahlâka alıştırmak bu yolla sağlanabilir. Onların, öğrenmeye en fazla yakın oldukları bu zamanda, kafalarını boş hayallerle doldurmak çok yanlıştır. Muallim Nâci bizdeki çoğu masalın bir dırıltıdan ibâret olduğunu söyler. İmam Gazâlî'nin şu sözünü nakleder : "Çocuğun kâlb-i pâki her türlü nakıştan sâde bir cevher-i nefistir ki ona her ne nakş edilse kâbil, her neye imâle olursa mâ'il olur."

Muallim Nâci'nin çocukken dinlediği fikrada verilen bir ders vardır. Bu şöyle ifâde olunabilir. İnsan, lehinde veya aleyhinde söylenen boş sözlere aldanmamalı gerçekten kendisi için en yararlı iş neyse onunla uğraşmalıdır. Nâci, kendisine büyükannesinin anlatmış olduğu bu fikrayı yıllar sonra bir câmi hocasından duyunca çok etkilenmiştir.

Muallim Nâci, insanda birçok garip hâller olduğunu söyler. Bunlardan birisi de kendisi ne yaparsa yapsın, ne söylerse söylesin, aleyhinde hiçbir kimsenin bir söz söylemesini istememesidir. İnsanlar kendilerini yaptıkları işlerde dâima haklı görürler. Lehinde söylenen sözleri, severek kabûl etmekle berâber aleyhinde söylenenlere şiddetle karşı çıkarlar. Hatta bu sözler doğru olsa bile durum değişmez. Gerçekten câhil olan birisine, sen câhilsin desen, kıyâmetleri koparır. Muallim Nâci, insanların, kendi aleyhlerinde söylenen sözleri dikkate alarak bu konunun üzerine gitmeleri, yanlışlıkları varsa düzeltmeye çalışmaları gerektiğini belirtir.

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'ne dışardan bir takım eserler gönderen kişiler vardır. Nâci, bunların seçkin sylabileceklerinin sayısının üç-beşi geçmeyeceğini belirtir. Ancak, gerçek böyle değildir. Yetenek sâhibi bir çok kişi olduğu halde bunlar herhangi bir eser yayınlamazlar. Nâci bu gibi kişilere kızar. Zirâ, yetenek sâhibi kişiler bu yeteneklerini eserleriyle göstermelidirler.

Bazı kişiler de vardır ki kendileri herhangi bir işle meşgûl olmadıkları halde, bir şeyler yapmaya çalışan azîmli yazarlar ve şâirlerle çeşitli vesilelerle eğlenmeye çalışmaktadırlar. Bunlar yeteneksiz insanlardır. Eğer çalışkan olsalardı, boş şeyler söyleyip onu bunu karalamak yerine bir şeyler karalarlardı. Tercümân-ı Hakikat'e yardım ederek böylece millete hizmet etmiş olan kişiler hakkında atıp tutmak hakkında söz söylenenlerin kıymetini düşürmez. Bilakis kötü sözleri söyleyenlerin kıymetini düşürür. Nâci ayrıca bu mektubunda Sa'dî-i Şîrâzî'nin bir eserinde söylemiş olduğu, adı geçen konuyla ilgili sözlerini aktarır. Burada söylenen sözler kısaca şöyledir : Bir adam ne kadar doğru yolda olursa olsun, halkın dilinden kurtulamaz. Bir takım işsiz insanlar vardır ki toplanıp şunu bunu çekiştirmekle vakit geçirirler. Bunun için asıl olan insanların değil, Allah'ın insandan râzı olmasıdır. Dâima doğru yolda, hak yolunda bulunmak en güzel davranıştır. Dünyâda kötü insanların dilinden kurtulabilen bir tek kişi bile yoktur. Hatta peygamberler bile bu insanların kötü sözlerinden nasîbini almışlardır.

Nâci'nin, kitapta kırk altıncı sırada bulunan mektubu "Envâr içinde nûr" ismini almaktadır. Allah sevgisinden, O'nun yarattıklarına yansımış bir aşk anlatılmaktadır. Nâci, bütün kâinatı, Allah'ın yarattıklarından olduğu için büyük bir aşkla sevmektedir. Burada bir tasavvûf fikri dile getirilmektedir.

"Arab'da Edeb" başlığı altında kırk yedinci mektubu görüyoruz. Nâci'nin bir çok konuda fikrini belirttiği bu mektubunda O'nun tenkid fikirlerinin yoğunlaştığını görüyoruz.

Bu mektup, Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nin edebiyat sayfasını idare ettiği yıllarda yazılmıştır. Gazeteye, "Arabistan'da sakin biri" ünvanıyla bir mektup gönderilmiş, bu mektup Ahmed Midhad Efendi tarafından cevaplandırılmıştır. Aynı kişi ikinci defa gazeteye mektup göndermektedir. Bu sefer cevâbı Nâci yazmaktadır.

Arabistan'da sâkin biri ünvânıyla mektup gönderen kişi, birtakım İrân eserlerinin bırakılmasını ve Arabların eserlerine bakılmasını söyleyip bunlardan birkaç isim hatırlatır. İsmi verilen kitaplar incelendiği takdirde içinde "mahbûb"a dâir bir şey bulunamayacağını söyler.

Nâci, bu iddiânın karşısına ismi verilen eserlerden bulup çıkardığı "mahbûb"a dâir bir çok örneği göstererek çıkar. Ancak bu kitaplarda ahlâka aykırı pek çok söz bulunduğunu da söylemeyi ihmâl etmez, Böylece "Arabistan'da sâkin biri" ünvânıyla mektup gönderen kişi, kendi örnekleriyle, kendi fikrini yalanlamıştır. Nâci'nin "Hacı Baba" ismini taktığı bu kişi, Nâci'ye göre ileri sürdüğü fikirlerle bunadığını göstermiştir. Doğruluğundan emin olmadığı şeyler söyleyerek kendini gâfil durumuna düşürmüştür. Hacı Baba'nın ağızına bakanlar da Araplar'ın eserlerinde hiç bir yanlış bulunmadığını, yanlışların sadece İrân ve Osmanlı edebiyatında bulunduğunu sanırlar. Aslında bu durumun tam tersi doğrudur. Bunu kendi örnekleri de göstermiştir. Diğer Arab eserlerinde de bu gerçeği görmek mümkündür. Hacı Baba câhil olduğundan halkı da verdiği bu yanlış fikirlerle körü körüne yanlışla sevk etmektedir.

Eğer, Osmanlı edebiyatçıları, yalnız Arap edebiyatını örnek olarak eser yazacak olurlarsa bir çok yanlışlar meydana geleceğinden, Hacı Baba yine memnûn olmayacaktır. Muallim Nâci, Arapların gerçekten güzel eserlerinin de olduğunu, bunların dâima en yüksek değere lâyık olacağını belirtir. Nâci'ye göre, takdiri ve taklîdi yapılacak eserler bunlardır. Bir takım saçmalıklarla dolu kitaplar değildir. Hacı Baba'nın İrân edebiyatından olmak üzere beğenmediği eserler de bu türden olmalıdır. Bunları Hacı Baba beğense bile irfân sâhibi hiç kimse beğenemez.

Acemler'de de öyle güzel sözler vardır ki bunların yalnız bir Arabistan sâkini değil, bütün Arabistan kabûl etmese de değerlerinden bir şey yitirmezler.

Nâci, insan olmanın kolay olmadığını belirterek : "En büyük insan red ve kabûl olunacak efkârı en ziyâde temyize muktedir olandır." diye söylemenin yanlış olmayacağına inanır.

O halde, edebiyat gibi, bütün insanlık âlemine ve özellikle mensûb olduğu millete fazîlet öğreten bir şeyden, bunamış kişilerin bahsetmeleri gerekmez, Artık kimse safsatalara kulak asmamaktadır. ancak doğru olarak söylenen fikirler halk tarafından kabûl edilmemektedir.

Osmanlı edebiyatının mutlaka, Arab eserlerinden örnek olarak yükseleceğini söylemek çok büyük yanlış olur. Artık, tâkib edilmesi gerekli yol yalnızca bir milletin eserlerine bağlı kalmak değildir. Yararlı ve güzel olan her şey, nerde ve hangi millette olursa olsun alınmalıdır. İslâmiyyet de bunu emreder.

Bir milletin güzelliği olacağı gibi çirkinlikleri de vardır. O halde hiç bir zaman bir milleti her yönüyle taklîd etmek doğru olamaz.

Bu mektup Nâci'nin, Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'ni eski eserlerle doldurduğu gerekçesiyle suçlandığı bir döneme âittir. "Arabistan'da sâkin biri" ünvanıyla mektup yazan ise aslında Ahmed Midhat Efendi'dir. Maksudı damâdını uyarmaktır. Ancak biraz önce de gördüğümüz gibi, Nâci, mektubun asıl sahibi sandığı kişiye çok ağır hakâretlerle dolu cevâbını göndererek bu uyârı fark edememiştir.

Nâci'nin "Bir cevâb" ismini taşıyan kırk sekizinci mektubu da edebiyata dâir bir çok açıklamalarla, eleştirilerle doludur. Bu mektup ismi belirtilmeyen bir kişinin yazmış olduğu mektuba cevap olarak yazılmıştır. İsmi verilmeyen kişi, Nâci'ye – veya Tercümân-ı Hakikat'e – gönderdiği mektupta, gazel yazmaya devâm ettiğini ancak bunları düzeltecek birinin olmadığını söyler. Bu kişi yazdıklarını gazeteye göndermeye çekinmektedir. Çekinmesinin sebebi, gazetede yayımlanan bazı eserlerin haksız itirazlara mâruz kalmaları, kendisinin başına da böyle bir olayın gelmesi ihtimâlinin olmasıdır. Bu şahıs, belirttiği mârûzâtından dolayı, gazeteye gönderdiği eserlerin değerlendirmesinin kendisine özel olarak gönderilmesini istemektedir.

Muallim Nâci, bu kişiye şöyle cevap vermektedir : "Benim i'tikâdım göre, yazılan her eser nazar-ı umûmiye arz edilmiştir ki güzel bir şey ise herkes istifâde etsin, değil ise erbâb-ı iktidâr tarafından yanlışları meydana konulsun da herkesle beraber sâhibi de müstefîd olsun."

Nâci'ye göre, haklı olarak eleştirilmiş her eser, düzeltilmiş demek olacağından, eleştiri sahiplerine kızmak değil teşekkür etmek lâzımdır. Haksız olarak yapılan eleştiriler ise, eseri kıymetten düşürmekten çok, onun kıymetini artırmaktadır. Bunun için de eleştiri yapana teşekkür etmek gerekir.

Nâci, bu konudaki fikirlerini böylece söyledikten sonra adı belirtilmeyen kişinin aşağıda verilen beyti üzerine bir takım açıklamalar yapılmaktadır :

Kûyında gezer sâ'il-i bîberk ü nevâyım
Hem-bezm olabilsem seg-i kûynla şerefdir

Nâci, şâirlerin, anlamca bu derece iğrenç şiirler yazmalarını kesinlikle onaylamaz. İnsanlık şerefli bir mertebedir. Köpeklik seviyesine düşürülmemelidir. Böyle yazmak bir şâiri hiç bir zaman yüceltmez. Bu tür şiirler insana tiksinti verir. Eski şâirlerden de bu yolda yazı yazarlar vardır. Bunlar da hoş karşılanmamaktadırlar. Nâci, buna, Fuzûli'nin şu beyitlerini örnek göstermektedir:

Pâre pâre dil-i mecrûh-ı perîşânımdan
Ser-i kûyında gezen her ite bir pâre fedâ

Pâre pâre ciğerim itlere nezr olsun
Ol ser-i kûye eğer düşse güzârım bu gîce

Bu beyitleri iğrenmeden okumak mümkün değildir. Âşıkça söylenmiş sözlerin bu kadarı da çekilmez.

Muallim Nâci, mektubu yazdığı kişinin bu köpekli şiir yazma merakının nereden geldiğini sorar. Kendisi ise, bu kişinin, Molla Câmi Hazretleri'nin divânını okumuş olabileceğinden böyle yazdığı düşüncesini taşır. Zirâ Molla Câmi'nin divânında köpeksiz bir şiire rastlamak hemen hemen imkânsızdır. Hatta bir şiirde köpeklerinin isimlerini kaydettiği defterinin en aşağısına da kendi ismini kaydettiğini, en bayağı köpeğin kendisi olduğunu söylemektedir. Nâci, bu çirkin mânalı beyitlerden bir kaç örnek daha verir. O, bu gibi şiirlerin takdir ve taklide değer şeyler olmadığını söyler. Kendini dilenci hâlinde göstermek, köpekten aşağı tutmak gibi bayağılıklar bir şâire yakışmaz. Şâirler güzel ve yüce düşüncelere lâyıktırlar. Bunlar ise bayağı düşüncelerdir.

Edebiyatımızın ilerlemesi, arap, Acem ve Frenk edebiyatlarından alınacak makbûl fikirlerle, edebiyata getirilecek güzelliklerle mümkündür. Diğer milletlerde görülen her güzel fikir alınmalı, her çirkin fikir ise terk edilmelidir.

İnsana olgunluk vermeyen ve şiire yakışmayan bir fikri, sâhibi ne kadar büyük biri olursa olsun almamalıyız. Meselâ, İrân şâirlerinin

sevgilinin saçlarını yılanı benzetmeleri, bizim de öyle yapmamız gerektiği anlamına gelmez.

Nâci, edebiyatımızda görülen böyle soğuk benzetmelerin ve fikirlerin kesim olarak terk edilmesi için geçmişte de meşhûr şâirlerin çaba gösterdiklerini söyler. Ancak bu çaba yeterli olmadığı için kendisi de bizzat bunu hatırlatmak gereğini duymuştur.

Mektubun sonunda Nâci, işitilmemiş söz söylemek amacıyla bir takım saçmalıklar yazanları eleştirir. Bu davranıştan uzak durulmalıdır. Çünkü şimdiki edebiyat meraklıları bir beyti manâsız gördüğü zaman : "Bunun elbette bir manâsı vardır, fakat ben anlayamıyorum. Mutlaka âli bir şey olmalı." diyecek kadar saf düşünceli değildirler. Nadir sözler söyleyeyim derken saçma sözler söylenebilir.

Nâci'nin bu mektubundan belirttiği tenkid fikirlerini şu noktalarda toplamak mümkündür :

1.Şâirler, olgun fikirli insanlardır. Onların anlamca değersiz ve saçma sözler söylememeleri gerekmektedir.

2.İnsanlar meydana getirdikleri eserlerin eleştiriye tâbi tutulmasından çekinmemelidirler. Çünkü, eserin aleyhine yapılmış olan eleştiri haklıysa, eleştirilen yanlışını düzeltir, haksız eleştiri yapılmışsa da eserin şöhreti ve kıymeti artar.

3.Meydana getirilen eserler insanlara sunulmalıdır ki, eser güzelse ondan faydalanılsın, değilse, iktidar sahipleri eserlerin yanlışlarını düzeltebilsin.

4.Arap, Acem ve Frenk edebiyatından güzel olan fikirler alınmak, çirkinleri ise terk edilmelidir.

5.İşitilmemiş söz söylemek amacıyla bir takım saçmalıklar yazmak, şâirin değerini düşürür.

Nâci, kırk dokuzuncu mektubuna "Nağme-i Müebbihe" ismini vermiştir. Mektup, "andelîb" imzâsıyla yayınlanmıştır. Bu mektupta Nâci bir bülbülün ağzından, edebiyat dünyâsında bülbülün mazmûn olarak kullanılmasına dair fikirlerini söylemektedir.

Bilindiği gibi gül ve bülbül dîvân edebiyatında sıkça kullanılan mazmûnlardandır. Nâci, edebiyatta gerçeklerin dışına çıkılmasına karşıdır. Nitekim Dîvân edebiyatında da adı geçen mazmûnlar gerçekle ilgisi olmayan şekillerde kullanılmışlardır. Nâci, bunu bir bülbülün ağzından çok güzel bir şekilde hikâye etmektedir.

Hikâyede bülbül, cisminin küçüklüğüne ve çirkinliğine rağmen çok güzel sesler çıkardığı için bütün herkesçe beğenildiğini belirtir. Büyük küçük herkes onu sevmektedir. Çocuklar onu yakalamaya çalışır ama başaramazlar. Çünkü o vahşidir. Vahşi olmayı tutsak olmaktan üstün bulduğu için vahşidir.

Bülbül, kendisini çok sevdiğini söyleyen şâirlere düşmandır. Çünkü onlar, gerçekte ilgisi olmayan yakıştırmalar yapmaktadırlar. Böyle yaparak adetâ kendi hallerini anlatmaktadırlar.

Bülbül; "Kocakarından memnûnum" diyor. Çünkü o, "Bülbülü altın kafese koymuşlar, yine vatanım! demiş" diyecek kadar bülbül hâliinden anlamaktadır. Bülbül, leylekler gibi nankör değildir, vatanperverdir. Yaz kış aynı yerde durur. Vatanperverlik iddiâsında bulunanlar bu işi en iyi, bülbülden öğrenebilirler.

Şâirler, bülbülün hâlini kocakarı kadar bile anlamamışlardır. Bülbüle dâir akla hayâle gelmeyecek yalanlar söylemektedirler. Bülbül ile gülü ille de birleştirmeleri âdetâ şarttır. Her şâir mutlaka güllü bülbüllü bir kaç yüz beyit söyler. Frenk şâirleri de bülbüle dâir sözler söylemektedirler ama yanına bir de gül getirmemektedirler. Şâirler, gülle bülbülü çekiştirip duracaklarına, bülbül hakkında yazılmış doğru sözleri okusalar daha iyi olur.

Nâci, Divân edebiyatında bulunan bir çok âşık çifti söyleyerek şiirlerin bütün konularını böyle boş sözlerin doldurduğunu söyler.

Bülbüllerin güle âşık oldukları, gül mevsiminde sabahleyin gagalarını güle sokarak dehşete daldıkları, deli âşık oldukları hep yalandır. Şâirler kendileriyle bülbülü karıştırmaktadırlar.

Nâci, böylece sürüp giden, bülbüle dâir birçok sözler söylemektedir. Bu sözler arasında kendini zaman zaman övdüğünü de bülbülün ağzından işitiyoruz. Nâci, "Gül" başlıklı bir manzûme yazmaktadır ki burada bülbüle dâir bir tek kelime yoktur. Bu da diğer şâirlere örnek olmalıdır.

Muallim Nâci, son olarak bülbülün ağzından şâirlere, bülbüllerle uğraşmayın, uğraşacaksanız da gerçekten uzak sözler söylemeyin mesajını veriyor.

Kitapta bulunan ellinci mektup "Direkler Arasında Şâ'irler" başlığını taşımaktadır. Bu mektubunda Nâci, o zamanki İstanbul'a ve yaşayışına dâir önemli bilgiler vermektedir. Osmanlı'nın sanatkâr rûhunu, sanata ve edebiyata verdiği önemi burada çeşitli vesilelerle görmek mümkündür.

Ramazan münâsebetiyle geceleri her taraf aydınlıktır. Herkes çeşitli şeylerle meşguldür. Bu arada şâirler çeşitli şiir okumaktadırlar. Okunan şiirlerin bir çoğu gürültüden duyulmamaktadır. Şiir okumak için en uygun yer çaycı "Relid" Efendi'nin dükkânıdır. Burada şiirleri mutlaka dinleyen bulunacaktır. Bu dükkânda her gece iki üç de olsa şâir görmek mümkündür. Oraya gelen şâirler kimi zaman şiir yazmakta kimi zaman ise söylemektedirler. Bu şâirler genellikle üstâdların şiirlerini okumakta kendileri tarafından söylenmiş kâfiyeli ve vezinlisöz pekaz bulunmaktadır. Nâci, bu konuda şâirleri mazûr görmek gerektiğini, çünkü çay keyfiyle şiir söylenmeyeceğini belirtir. Dükkânın sâhibi olan Reşid Efendi, şâirleri şiir söylemeye teşvik etmektedir. Mektup, birkaç şâirin şiiri okunarak bitiriliyor.

Elli birinci mektup "Şâirler" başlığıyla yazılmış, bir önceki mektubun devâmı mâhiyetindedir. Nâci'nin önceki mektubunda azdıkları birkaç kişi dışında herkesin hoşuna gitmiştir. Direkler arasında, çaycı Reşid Efendi'nin dükkânında şâirler olduğunu duyan kişiler buraya akın etmektedirler. Buraya gelenler hep edebiyat meraklılarıdır. Nâci buraya "Âşık Garîb" kılıklı bi şâirin geldiğinden ve bu kişinin âşık görünüşlü olduğundan ve garipliklerinden bahseder. Bu saz şâiri, Reşid Efendi'nin dükkânında tutunamamıştır. Çünkü burada "kalem şu'rasından" kişiler bulunmaktadır.

Nâci'nin tenkid mâhiyetindeki sözleri son paragrafta toplanmaktadır. Burada Nâci'nin saz şâirlerine pek de iyi bir gözle bakmadığını şu sözlerinden anlamak mümkündür : "İstanbul'da ne kadar sazlı şâir var ise hepsine birden nasihat ederim ki evvelâ saz çalacak yeri intihâb etsinler de sonra tazaneye el vursunlar. Yoksa işleri yaman olur, zirâ bir zamandayız ki söz saza galebe çalıyor."

Nâci'nin kitapta elli ikinci sırada "Sokulmayın Kapçılarım" başlığıyla verilen mektup bir olayı hikâyeye etmektedir.

Elli üçüncü mektup, zamânın İstanbul'unun yaşayışına dâir önemli bilgileri içermektedir. Halkın eğlenceleri ve hayatı mektubun konusunu oluşturur. Mektubun sonunda, Nâci, halkın "edibâne eğlencelerle" vakit geçirebildiğini belirtir.

Nâci'ni, kitapta elli dördüncü sırada bulunan mektubu "Şikem-perverliğin şâ'irânesi yâhûd şiirin şikem-perverânesi" ismini taşımaktadır. Bu mektupta O'nun şiire ve edebiyâta dâir bir çok fikrini açıkça görmek

mümkündür. Nâci'nin burada belirttiği tenkid fikirlerini şu maddelerde toplamak mümkündür :

1.San'atın her türünde, özel bir eser ve üslûp meydana getirmekle halkın dikkatini ve beğenisini kazanmak mümkündür. ancak bir san'at dalında diğer sanatçılardan başarılı eserler meydana getiren kişiler nâdir olsa da var olduklarından, onların ortaya koydukları eserler özel olamaz. Meselâ bir gazel yazan kişi, kendisinden önce de gazel yazanlar bulunduğu için özel bir san'at dalı ortaya koymuş olamayacaktır. Bunun için, benzeri görülmemiş bir eser meydana getirmek şarttır. Bu yetenek de Allah tarafından, pek az kişiye verilmiştir.

2.Şöhret olmak arzûsu insanların yapısında vardır. Ancak bu arzûya en çok şâirlerde rastlanır. Hattâ şâir olmak yeteneğinde yaradılmamış kişiler bile çeşitli yollara başvurarak bu şöhrete ulaşmaya çalışırlar. Şâirlerin başvurdukları yollardan biri de meşhûr şâirlerin şiirlerini çalmak şeklinde kendini gösterir. Bu, son derece çirkin bir davranıştır. Bu kişiler şöhret olacağı derken kendilerini rezîl etmektedirler.

3.Lâtif ve zarif söz söylemek pek zor bir hünerdir. Böyle hüner sâhibi kişiler her millette çok az bulunmakla birlikte islâm milletlerinde de bulunur. Nâci bunlara dâir, ebû İshâk Şirâzî ve Hâfız'ın beyitlerini verir.

4.Meşhûr olmak ve şâirlik ünvanına sâhip çıkmak niyetiyle değersiz ve komik sayılacak sözleri söyleyen kişiler, edebiyata değil, eğlenip eğlendirmeye hizmet ettiklerinden, gerçek şâirlerle ilgileri, yalnız vezinli ve kâfiyeli sözler söylemekten ibâret kalır.

5.Edebiyat, edeb sözünün içerdiği yüce anlamı, insanın vicdânına tesir edecek derecede söylenmiş güzel sözlerdir. Bir edibin asıl görevi, milletini yüceltmeye çalışmaktır. Bu şâirler, saçma şeylerle uğraşmayı kendilerine lâıyk görmezler.

6.Şöhret, ancak milleti yüceltmek şeklinde görülen gerçek şâirlikle mümkündür. Bu şâirlerin söyleyeceği sözler her işitenin işine yaramalı, kişiyi yüceltmelidir.

"Nedim'in Bir Tazmini" başlığını taşıyan elli beşinci mektupta Nâci, Fuzûlî'nin bir beyiti ve Nedim'in bu beyite yazdığı nazîreyi karşılaştırmaktadır. Fuzûlî'nin tanzir edilen beyiti şudur:

Ben gedâ, sen şâhâ kul olmak yağ ammâ neyleyim
Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler beni*

Nedim'in naziresi ise şöyledir :

Gerdîşin gördükçe sakî-i mülâyim meşrebin
Arzû ser-güşte-i fikr-i muhâl eyler beni**

Nâci, bu nazire ile Nedim'in, bir daha isbat ettiği fikrindedir. Çünkü Fuzûlî'nin, âşığının rezilliğini anlattığı halde Nedim, bunun tam tersini yaparak, âşığı sevinç içinde ve güzel sevinç içinde göstermektedir. Bu ise şiirin güzel anlam taşınması gerektiğine inanan Nâci için takdîre değer.

Kitapta bulunan elli altı, elli yedi, elli sekiz ve elli dokuzuncu mektuplar dîni bir takım menkıbeler üzerine yazılmıştır. Buralarda Nâci'nin tenkidi herhangi bir fikrine rastlamıyoruz.

Altmışıncı sırada bulunan mektup ise "İ'tidâl" ismini taşımaktadır. Nâci bu mektubunda her işte orta yoldan ayrılmanın kötü olduğuna dâir bir takım örnekler vermektedir. Kısaca, Nâci'ye göre her şeyin azı veya çoğu değil, ortası makbûldür.

Öğretmenlik de ince bir meslektir. Öğrencilerle mesâfe iyi ayarlanmalıdır. Öğretmen çok sert olursa öğrenci korkar ve birşey öğrenemez, çok yumuşak olursa da okul, oyun bahçesine döner ve yine öğrenci bir şey öğrenemez. O halde, öğretmenlik gibi mukaddes bir meslek de orta yoldan ayrılmamakla yapılabilir. Nâci, öğretmenlikte bu mesâfeyi ayarlamanın güç olduğunu söyler.

Mektubun sonuna yapılan bir eklemeye, Nâci, kendi dilini tam öğrenemediği halde Fransızca öğrenmeye çalışan alafranga meraklısı gençlere hitâben şu şiiri söylemekle onları eleştirmektedir :

Cehl ile kendi lisânından değilken bî-haber
Digerin tahsîle kalkışmak tuhaftır zor ile

İftihar etmekte fi-l-vâki' verirdim hak sana
Olsa tahsîl-i lisân pârdan ile bon jûvâr ile

* Fuzûlî Divânı, s.275.

** Nedim Divânı, s.334.

Mektup Fi 7 Kânûn-i sâni sene 1291 tarihlidir.

Muallim Nâci'nin "Mütâla'a" ismini taşıyan mektup, Varna'da Tuna gazetesine yazılmıştır. Burada kıraathânelerin, okumaya yararından söz edilerek vatanın her ilinde mevcûd olmaları isteği belirtilir. Ancak, Nâci kıraathânelere rağbet olmamasını da üzüntüyle belirtir. Mektup Fi, 19 Şubat sene 1290 târihlidir.

Kitap altmış ikinci sıradaki mektup "Bir mukaddime" başlığı altındadır.

Bu mektupta matbuâtın önemi üzerinde çeşitli fikirler söylenmektedir. Osmanlı'nın matbaayla tanışmalarını sağlayan II. Abdülhamid'e de şükrân duyguları belirtmekle beraber rûhuna Fâtihâlar gönderilmektedir.

"Bir cevâbnâme" ismini taşıyan altmış üçüncü mektup Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde çalıştığı zamana aiddir. Adı belirtilmeyen bir kişi hakkında gazetede doğru olmayan bir takım yazılar çıkmıştır. Muallim Nâci bu olaydan habersizdir. Adı belirtilmeyen kişi ile Muallim Nâci dostturlar. Bu kişi devlete hizmet eden ve hakkında çıkan yalan dedikodularla kesinlikle ilgisi olmayan biridir. Nâci, bu mektubu, böyle kıymetli bir kişi hakkında söylenen ileri geri lâfların doğru olmayacağını zâten bu türlü sözler çirkin olduğu için edebiyattan bile sayılamıyacağını belirtmek üzere yazmıştır. Yazılış tarihi Fî 27 Nisân sene 1299 .

Muallim Nâci'nin altmış dört, altmış beş ve altmış altıncı sırada bulunan mektupları, O'nun herhangi bir tenkid fikrini göremediğimiz, çeşitli olayları hikâye etmek maksadıyla yazılmıştır.

Kitapta altmış yedinci sırada bulunan mektup, Muallim Nâci'nin Tercümân-ı Hakikat'ten ayrıldıktan sonra, Saâdet Gazetesi'ne aynı görevle, yani gazetenin edebiyat kısmını idâre etmek, gelen yazıları okuyup, bunlara çeşitli değerlendirmeler yazmak göreviyle başlamasını bildirmek üzere yazılmıştır.

Tabii burada, O'nun doğrudan Tercüman-ı Hakikat'e yöneltmediği fakat o gazeteyi hedeflediği belli olan sözlere bol bol rastlıyoruz.

Mektup "Bend-i Mahsûs" başlığı altında yazılmıştır. Önce bir gazetenin yazar değiştirmesinin, bir edebiyât adamının hayâl

değiştirmesine benzeterek bu konuda birbirine hemen hemen benzer iki beyit verilir.

Bir yazarın gazete değiştirmesi ise Muallim Nâci'ye göre, bir kâtibin kâğıt değiştirmesine benzer. İnsan, yazacağı şeyleri nereye yazarsa yazsın sözler ancak değeri kadardır. Fikrin bulunduğu kâğıt, onun değerini düşürmez veya arttırmaz. İnsan en âdi kâlemlerle en bayağı kağıt üzerine de yazı yazabilir. Fakat asıl hüner o yazıyı güzel söylemekte gizlidir.

Bundan sonra Nâci, gerçek yazarın vasıflarını anlatan çeşitli muharrirlerin yazılarını verir. Buna göre; yazar sâdece yazı yazan demek değildir. Yazarın, bir çok yazar tarafından onaylanmış bir takım nitelikleri vardır. Bunlar şu noktalarda toplanıyor :

1."Edib" gibi "Muharrir"de bütün faziletlere ve olgun düşünceye sâhip olmalıdır. Ancak bu nitelikler pek az kişide bulunmaktadır.

2.Yazarlar, milletin ahlâkını arttırmak ve devamlı kılmak üzere çalışırlar. Amcaları milletin mutluluğunu arttırmaktır. Öyleyse yazarlık çok yüce bir mertebedir. Ancak her yazar, bu mertebeye ulaşamadığından, bu yere ancak uzaktan bakmakla yetinmişlerdir.

Yazarların değerini hakkıyla bilebilmek de bir meziyettir. Muallim Nâci, kendilerinde var olan meziyetin ancak bu olabileceğini belirtmiştir. Nâci, bu kadar yüce bir mertebede bulunan yazarların değerini hakkıyla bilecek kişilerin de, onların benzerleri olabileceğini belirtiyor.

3.Bir yazar tarafından yerine getirilmesi gerekli görevlerin ne olduğuna yine başka bir yazar, her şey hakkında doğru hüküm, hayatın kıymetini takdir ile insanlığın yüceltmeye çalışılması, insanların ortak menfaatlerine riâyet, şan ve ayıbın kinde olduğunu ayırdetmek... şeklinde cevap verebilir.

4.Bu kadar yüce görevi olan kimsenin söyledikleri, herkes tarafından takdirle kabûl edilmeli ve insanların kâlpelerine tesir etmelidir.

5.Yazarların meydana koyacağı eserlerin tümünde temel, gerçeklik olmalıdır. Bir kimseyi ayıplamaya kalkmadan evvel, hakkında iyi bir araştırma yapmalı ve söylediklerinin ebediyyen kalacağını unutmayarak yazı yazmalıdır. Aynı şekilde bir kimseyi övmeye başlamadan önce de hakkında söylenenlerin ne derece doğru olduğuna bakılmalıdır. Asla, doğrudan ayrılmamalıdır. Zira bir yazarın yazdıkları gelecek nesiller tarafından okunduğu zaman olaylı bir bakışla ve sözle karşılanmamalıdır.

6. Gerçek bir yazar, sâdece yazdıklarına önem vermez, yaşayışı ve hareketlerini de kontrol eder. Hâliyle, yazdıklarıyla, mükemmeli temsil eder.

7. Düşmanlarına yüce bir davranışla karşılık verir. Kendisini çekemeyenlere karşı güzel eserlerini artırarak cevap verir. Kendisine iftirâ atanlara fazîletlerini gösterir.

8. Yazarlığı hakkıyla yapan kişi, ömrünün sonuna gelip de, yazdıklarını düşündüğü an, pişmanlık duyacağı hiç bir satır yazı hatırlamamalıdır. Söylediklerinin hepsini millete hizmet etmiş bulmalıdır. Geçmişinden, hâliinden ve geleceğinden memnûn olmalıdır.

9. Yazarlar kendileri ölürler fakat yazdıkları sonsuza kadar yaşar. Böylece isimleri de eserleriyle beraber yaşar.

Bütün bu niteliklere sâhip olan yazarlar dünyâda olduğu gibi memleketimizde de pek azdır. Bunu herkes bildiği için, Nâci şu sözü söyleyip geçmenin uygun olacağını düşünür : "Ma'lûmu ne lâzım itmek i'lâm."

Nâci, bu açıklamalardan sonra, perşembe günleri yayınlanan Saâdet Gazetesi'nin edebi kısmını idâre etmek görevini üstlendiğini duyurur. Burada elinden geldiği kadar halka hizmet etmeye çalışacağını söyler.

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'ne gönderilen yazılara değerlendirme olarak yazdıklarını "Muallim" adlı kitapta topladığını belirtir.

Gazeteye güzel güzel eserlerin gelmesi dileğini söyleyerek mektubunu bitirir.

Muallim Nâci'nin altmış sekizinci sıradaki mektubunda tenkidi hiç bir fikre rastlamıyoruz.

Altmış dokuzuncu sırada bulunan mektup, adı açıklanmayan bir kişinin daha önceden yazdığı mektubuna cevap olarak verilmiştir. Bu kişinin Nâci'ye "Bildirdiği şeyi bilmeyene öğretene" anlamına gelen Muallim sıfatını lâyük gördüğünü anlıyoruz. Nâci'de bunu onaylamakla birlikte, bilmediklerini öğrenmeye çalıştığını söylemeyi de ihmâl etmez. Kendisi, Muallimlik sıfatını Varna Rüşdiye Mektebi'nde ikinci muallimlik görevi verildiği zaman almıştı. Yoksa herkese her şeyi öğretene mânâsına gelen Muallimlikle herhangi bir ilgisinin olmadığını söyler.

Nâci, kendisine mektup gönderen kişinin mektubunda bir çok dil yanışı olduğunu söyler. Bu kişi ise Nâci'nin eserlerini bir takım evham ve hayâlet kabilinden addeder. Nâci, bunun doğru olmadığını, eserlerinde

gerçeklerin bulunduğunu belirtir. Ayrıca, elinden geldiği kadar insanlığa hizmet etme çabasında olduğunu da söyler.

Nâci'nin yetmiş sekizinci sırada bulunan mektubu, zamânenin kitap okumasını şikâyet yollu dile getirmek maksadıyla yazılmıştır. Mektup "Muhâvarât-ül -kitâb" adıyla alınmış Fransızca'dan çeviridir.

Burada önce, kendisini kültürlü ve okumuş göstermek maksadıyla evine bir sürü kitap yığan câhil bir adamın kötü hâli anlatılmaktadır. Daha sonra ise kütübhânesindeki kitaplar, bu adamdan, kendilerine değer vermediği ve onları okumadığı şeklinde şikâyet ederek aralarında konuşmaktadırlar. Bu kitaplardan okunanları sâdece bir kısmı romandır. Onları da kitabın sâhibi, kendini okuyor göstermek, okuduklarını aynen başkasına aktarmak amacıyla okumaktadır.

Nâci'nin bilgiçlik taslamak maksadıyla kitapları istif eden kişilere kızdığını bu mektubundan anlıyoruz. Bu kitaplardan okunanların, bir başkasına aynen aktarmanın ise aslında hiç bir kıymeti yoktur. İnsanlar, gösterişe değil, insanlığa hizmete merak salmalıdır.

Kitaptaki yetmiş beşinci mektupta "deli şâir" ünvanı verilen birinin Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'ne kendisinin "gazelcik" adını verdiği üç beyitlik bir şiiri getirmesi ve bunun üzerine sohbet tarzında yapılan konuşmalar yazılmaktadır.

Yetmiş ikinci sırada bulunan mektupta ise, Nâci "Muhâzara" başlığı altında, edebî, târihi fikralar anlatılmaktadır. Bu mektupta dikkati çeken iki nokta vardır. Bunlar şöyledir :

1. Bir milletin dili düzene girmedikçe, ilim dünyâsında ilerlemesi mümkün olamaz.

2. Tahsilsiz bir şâirin, fikir ve ifâde hatâlarından kurtulması mümkün değildir. Fakat bir adamın ilim tahsili ile gerçek şâir olamayacağı da ortadadır.

Nâci yetmiş üçüncü mektubunda, yine, adı belirtilmeyen bir kişiye, eserlerini beğendiğinden dolayı teşekkür ediyor.

Burada, kendisinin iki mecmûasından söz etmektedir. Birisi ikinci vatanım diye nitelendirdiği "Varna"da yazdığı henüz acemîcesine şiirleri toplar. İkincisi ise, eli kalem tutanları teşvik etmek maksadıyla Tercümân-ı Hakikat'te yazdığı yazılardan meydana gelmiştir.

Nâci, kendisinin, bâzı övünen kişiler gibi olmadığını, öyle "yazdığım şeylerin değeri yoktur ama nasılsa herkes lütfen okur" diyenleri de

beğenmediğini söyler. Ayrıca "Âsâr-ı çâker-ânem tab' ve neşre şâyân değil ise de..." gibi yapmacık sözler söylemekten de hoşlanmadığını belirtir.

Kitapta yetmiş dördüncü sırada bulunan mektubunda Nâci, bir cumâ gecesi gittiği Galata'da "Avrupa" tiyatrosunda oynanan "Otello"nun bir oyununa dâir çeşitli değerlendirmeler yapmaktadır. Buna göre Nâci, ortaya konan oyunu beğenmiştir. Oyunun güzel bir şekilde icrâ edilmesi, halkın tiyatroyu sevmesine vesile olacağı için memnûndur. Sözkonusu olan, tiyatronun gelişmesidir.

Oyun, bir takım değişiklikler yapıldığı için mükemmel olmamıştır. Ancak bu noksan, oyunculara aranmamalıdır..

Oyunda, "süflör"ün sesinin her taraftan işitilmesi ise hoş olmamıştır. Ayrıca, oyun aralarındaki perde kapama faslı uzamakta ve bu sırada çıkan pek çok ayak patirtisi izleyiciyi rahatsız etmiştir.

Yetmiş beşinci sırada bulunan mektup, "Selîm-i evvelin kahraman-âne bir temâşası" başlığı altında bir takım târihi olayları anlatmaktadır.

Nâci, burada Ruslar'ın "Deli Petro"sunu çeşitli kahramanlığıyla anlattıktan sonra, Osmanlı târihindeki kahramanların diğer milletlerden üstün olacak derecede fazla olduğunu özellikle, "Selîm-i evvel"in büyüklüğünü söyleyerek dile getirir.

Osmanlı milletindeki fazilet de diğer milletlerden üstünlük seviyesindedir. Güzel eserlerimizle kıyamete kadar gururlanabiliriz. Ancak şânımızı korumak isteyeceksek, yalnız kahramanlıkla ve güzel ahlâkla zamâna yetişemeyeceğimizi düşünüp, ona göre hareket etmeliyiz.

Her silâha, aynı silâhın benzeriyle karşı konması gereklidir. Şimdiki silah ma'rifettir. Herkes bu silah ile donanmalıdır. Cihâna insanlık öğreten faziletli milletimizi korumak ve yabancılara karşı kendimizi isbât etmek için bu hareket şarttır.

Atalarımızın rûhunun bizden memnûn olması için durmadan çalışmalıyız.

Kitaptaki yetmiş altıncı, yetmiş yedinci ve yetmiş sekizinci sırada bulunan mektuplarda Nâci'nin tenkidi herhangi fikrine rastlamıyoruz.

Nâci'nin kitapta yetmiş dokuzuncu sırada bulunan son mektubu, "Herşeyde i'tidâl memdûhdur" adı altında yazılmıştır.

Nâci mektubunda, hâkirliği seçen hiçbir kimsenin, vezinli ve kâfiyeli söz söylüyor diye şâir olarak adlandırılmayacağını söyleyerek başlıyor.

Kafiyeli ve vezinli sözlerle menfaatini anlatan kişilere şâir denemez. Böyle kişiler yeri gelince yücelikten bahseder, şiir çalanları ayıplarlar ama kendileri başkalarına yaranmak üzere şiir söyler ve karşılık beklerler. Dâ'ima dediklerinin tersini yaparlar. Bunlar asla şâir olamazlar. Nâci bu kişilerin rezil hallerini anlatmakla bitiremeyeceğini söyleyerek bu bahsi fazla uzatmamayı uygun görür.

Nâci, büyük şâirlerin dâima "âteşin meşreb" olduklarını ve "ele avuca sığmaz" tabirine uyduklarını söyleyerek buna örnek olarak Fransız şâiri meşhur Alfred De Musset'i gösterir ve o'ndan alınmış bir çeviriyi mektubun devâmında aktarır.

Mektuplarım'da Muallim Nâci'nin, şimdiye kadar incelenmiş olduğumuz "Yazmış Bulundum", "Demdeme" ve "İntikad"daki tenkid fikirlerinin görüyoruz. Bu fikirler çeşitli vesilerle tekrar edilmiştir.

Buraya kadar, Nâci'nin tenkid düşüncelerini taşıyan dört kitabını gördük. Nâci, elbette bütün fikirlerini sâdece bu dört kitapta toplamamıştır. "Müdafaanâmemdir" ve "Muallim" adıyla yayınlanan eserlerinde olduğu gibi onun bir çok kitabında, edebiyata ve hayata dâir çeşitli vesilelerle fikirler ileri sürdüğünü biliyoruz. Ancak bunların hepsini incelemek, konumuzun sınırlarını, vaktimizi düşünmeyerek fazla genişletmiş olmak demek olacağından şimdilik yukarda belirttiğimiz dört kitabını incelemeyi O'nun belli başlı tenkidî fikirlerini topladığı üzere yeterli gördük.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUALLİM NÂCİ'NİN TENKİT ANLAYIŞI

1) TANZİMAT EDEBİYATINDA MUALLİM NÂCİ'YE KADARKİ TENKİDİN GELİŞMESİ

Türk kültür ve sanat hayatının, Avrupa'ya kapılarını açmasından sonra Avrupa'dan edebiyatımıza birçok yeni tür gelmiştir. Bu türlerden birisi de "Tenkit"tir. Tenkit'in, edebiyatımıza yeni katılan roman, tiyatro, tercüme, gibi diğer edebi türlerden ayrılan önemli bir özelliği vardır. Bu özelliği kısaca; Türk edebiyatının, o güne kadar tenkitle hemen hemen hiç tanışmamış olması diye belirtebiliriz.

Roman, hikaye, tiyatro v.s. az çok değişik adlarla ve değişik şekillerle varlığını belli ediyordu. Tabii, edebiyat türleriyle uğraşan yazarlar, edebiyatçılar da vardır. Ancak, tenkit ve münekkit, Türk edebiyatında gerçek anlamda yenidir.¹⁸¹ Yeni olan her şey tecrübeye ihtiyaç duyar. İşte .bu tecrübe de bir takım acemilikleri peşinden sürükler.

Tenkid, bir edebiyat türü olarak, Tanzimat'ta ilk defa Nâmık Kemâl'in eserleriyle kendini gösterir. Nâmık Kemâl, haklı olarak yeni tanıdığı bu türde ustalıklı eserler veremiyordu. O'nun bir yığın kelime dolu romanları ve tiyatroları ne kadar güzelse, tenkidi de o kadar güzeldir. Tenkit, şekil olarak vardır ama henüz felsefi varoluştan yoksundur. Nâmık Kemâl'in, başta Celâl Mukaddimesi olmak üzere Tahrib-i Harâbat ve Takip'i bu türe örnek olacak tarzda yazılmışlardır. O, tenkidi, yeni taraftarı olarak yapar.

Tanpınar, Beşir Fuad'ı, Türk tenkidinin ikinci merhalesi olarak görür.¹⁸² Nitekim biz de, Muallim Nâci'nin tenkit eserlerini incelerken, Beşir Fuad'la mektuplaşmalarından ibaret olan İntikad'da buna şahit olduk. Beşir Fuad, hararetli bir pozitif ilim savunucusudur. Hayâle ve hayalciliğe karşı şiddetle realizmi savunur. Maullim Nâci'yi bu düşünceleri bakımından pek çok yönde etkilediğini söyleyebiliriz.¹⁸³ Tanpınar, Beşir Fuad'ın Nâmık Kemâl'e yönelttiği tenkitleri, "şiirle bir

¹⁸¹Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyat Tarihi. C.1. Çağlayan Kitabevi. 6.Baskı, İstanbul. 1986, s.71.

¹⁸²a.e., s.76 .

¹⁸³Okay, M.Orhan, İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuad, Dergah Yayınları, İstanbul.

millet kurtulamaz." cümlesinde özetler ki bunu da Beşir Fuad'ın "insana birşey ilave etmeyen lüzumsuz, doğru iddialarından biri " olarak görür.¹⁸⁴

Ahmet Mithat'ta da tenkid, Muallim Nâci'de olduğu gibi tesadüflere bağlı olarak gelişir.

19. asır Türk edebiyatının bizce en büyük özelliği bir yenilenme, âdeta kabuk değiştirme sevdası içinde olmasıdır. Bu asırda Türk edebiyatı Divân edebiyatı şiirinin büyüğü kucağından batı edebiyatının sert gerçeklerine birdenbire atılmıştır. Gerek kültür gerek edebiyat değerleri açısından büyük bir şaşkınlık ve adaptasyon yaşanmaktadır. Bu adabte, bir karmaşa şeklinde kendini göstermektedir. Saflar henüz eski ve yeni diye gruplara ayrılmamıştır. Türk edebiyatı bu ayrılmanın eşiğindedir fakat sadece bir kıvılcım aranmaktadır. İşte Recâizâde Ekrem ve Muallim Naci bu kıvılcımı çıkaran kişiler olmuş, devrin Türk edebiyatının, eski ve yeni diye iki gruba ayrılmasına meydan vermişlerdir.

Türk edebiyatındaki bu ayrılışla beraber sözlü ve yazılı tenkid daha açık ve zengin bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Taraflar, birbirlerini tenkid etmek yolunda adeta yarışmışlarsa da, bu yarışta tenkid henüz kendini bulamamış bir takım münakaşalardan, ağız dalaşlarından öteye gidememiştir. Tabiidir ki bu yüzden tenkidde önemli eserler verilmemiştir.

Recâizâde ile Muallim Nâci'nin münakaşalarına dönecek olursak, onların da çoklukla şahsi sebeplerden dolayı birbirlerinin eserlerini tenkid ettiklerini görürüz. Asıl garzleri birbirlerinedir ama bunu eserlerine yöneltirler. Bu münakaşaların bize göre önemli iki noktası vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi, tarafların, birbirlerinin eserlerini dikkatle inceleyip, eksik yönlerini göstermek suretiyle yaptıkları tenkidler sırasında, kendi edebiyat anlayışlarının ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise en az birincisi kadar önemli olanı, Recâizâde ve Nâci bayrağı altında toplananların ne yapmak istediklerini az çok bilecek hale gelmeleri ve karşıt görüşün tenkid oklarına yakalanmamak için, eserlerini büyük bir dikkatle yazmaya çalışmalarıdır. Bu, herhalde iki tarafı da, gelecek için ihya edecek bir durumdur.

Recâizâde ile Muallim Nâci arasındaki bu münakaşalar, devrinde gördükleri ilgi kadar, devrinden sonra da taraflar toplayarak uzun müddet

¹⁸⁴Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyat Tarihi, C.1, Çağlayan Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul, 1986, s.76.

devam etmiştir. Hatta bu gün bile edebiyatta olmasa da dilde, eski ile yeni kavgası vardır.

Recâizâde, yeninin ne olduğunu tam anlamıyla bilmeyen bir yenilik taraftarıdır. Nâci ise yeniyi bilen ama bir takım tesadüfler sonucu eski taraftarı damgası vurulan bir edebiyatçıdır. Tanpınar, Nâci'ye tesadüflerin yardım etmediğini söyler.¹⁸⁵ Tesadüf eseri, yetişmesi sırasında hep eski dünya ve edebiyat görüşü taşıyan insanlar etrafında olmuştur. Yine acı bir tesadüfle yedi-sekiz yaşlarında babasının ölümüyle tatlı geçen çocukluğundan ayrılmıştır. Maddi geçimsizlikler ve memleket değiştirmeler sebebiyle eğitimini tam anlamıyla yapamamıştır.

Öncelikle, Fatih'te "Feyziye mektebi"nde Arapça'yı öğrenmiş, daha sonra bir kaç özel hocadan Farsça ve Arapça dersler almış. Bir müddet hat sanatıyla uğraşmış. Tercümân-ı Hakikat'te çalıştığı zamanlarda ise Ahmet Mithat'ın ısrar ve teşvikleriyle Fransızca'yı çeviriler yapacak kadar öğrenmiştir. O'nun edebiyat dünyasında, dilin varlığı, kendini tüm zenginliğiyle göstermeye başlar.

---

¹⁸⁵Tanpınar, Ahmed Hamdi. 19. Asır Türk Edebiyat Tarihi. C.1, Çağlayan Kitabevi. 6.Baskı, İstanbul, 1986, s.594.

2) MUALLİM NÂCİ'NİN BU GELİŞMEYE KATKISI

Muallim Nâci, dili, ona hakim olacak kadar iyi bilir ve kullanır. Şinasi'nin şiir dilinde yapmak istediğini birçok Tanzimat edebiyatçısı unutsa da Nâci bu unutkanlığın karşısına tam bir dil bilgisiyle dikilmiştir.¹⁸⁶ Hâmid, duygularına dalmış dili bir kenara itmiştir. Recâizâde de dil adeta yolunu şaşırmıştır. Nâmık Kemâl ve Ziya Paşa eski ile sade dil arasında gidip gelmektedirler. Fakat Nâci, Tanzimatçılardan çok ileri bir şekilde dilde üstünlüğünü gösterir. Tanpınar O'nu "gramerin kahramanı" olarak nitelendirir.¹⁸⁷

Nâci'nin bu üstünlüğü, şüphesiz tenkidlerinde kendini gösterir. Hatta diyebiliriz ki, O'nun tenkidleri dil ve gramer yanlışları çevresinde genişler. Tenkid eserlerini incelerken, dili pek de iyi kullanamayan hatta sıkıcı kullanan Recâizâde'yi bir çok şiirinde ve nesrinde yaptığı dil yanlışları yüzünden yerden yere vurmuştur. Tercümân-ı Hakikat'ın edebiyat sayfasını idare ettiği yıllarda, gazeteye gönderilen yazıları ve şiirleri özellikle bu yöndeki aksaklıklarından dolayı tenkid etmektedir.

Dilde adeta bir çığır açan Nâci, yaptığı bu tenkidler yoluyla, edebiyata meraklı gençleri, sıkı bir disipline mecbur ediyordu. Eserlerinin Nâci tarafından eleştirilmesini istemeyen gençler, büyük bir dikkatle yazıyorlardı. O, bu bakımdan Türk edebiyatında adeta bir okul olmuş ve edebiyatımıza değeri ölçülemeyen dil hizmeti sunmuştur.

Arûza da en az dile olduğu kadar hâkimdir. Hatta henüz öğrenciliği sırasında arûzun her bahrine bir şiir söylediği için hocasından iltifat görmüştür. Nâci, Türk edebiyatında o güne kadar yapılanın tersine dili arûza değil, arûzu dile uydurmuştur. Böylece dilin, arûza boyun eğen zavallılığını ortadan kaldırmıştır.

Kendi dil bilgisini ve gramer seviyesini tam olarak bilemeyen Recâizâde'nin Muallim Nâci'ye, Zemzeme mukaddimesi ve Takdir-i Elhan yoluyla saldırıya geçmesi kendisi için pahalıya mâl olmuştur. Nitekim Nâci, Demdeme'de O'na, hatta şahsına tecâvüze kadar giden ağır cevaplar vermiştir. Recâizâde'de dil eskidir. Nâci ise dili halkın anlayabileceği bir

¹⁸⁶Kaplan, Mehmet. Şiir tahlilleri, c.1, Dergah Yayınları. İstanbul, 1988, s.94 .

¹⁸⁷Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyat Tarihi, C.1, Çağlayan Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul, 1986, s.599.

sâdelik ve âhenkte kullanılmaktadır. Fakat O'nun saâdeliğe olan bu düşkünlüğü zaman zaman konuyu ihmâl etmesine neden olmuştur.

Kaplan'a göre Nâci, sâde vâhenkli bir üslûp yaratırken muhtevâyı fazla hafifletmiştir. Zira Tanzimat şiiri muhtevâcıdır. Dili ihmâl etmek kadar konuyu da ihmal etmek sakıncalıdır.¹⁸⁸ Bu birbirlerini tamamlayan iki parçayı ayırmak, şiirde başarısızlık demektir ki, Nâci'nin sık sık bu başarısızlığa düştüğünü görürüz. O'nun bu başarısızlığından dolayı şekilcilikle suçlandığını da biliyoruz.¹⁸⁹ Herşeye rağmen Nâci, milli kültürünü, batı edebiyatına ve kültürüne kayıtsız şartsız bağlananlardan değildir. Yeniyi bilir fakat eskinin de kıymetini unutmaz.

"Güzel"i arayan Nâci, onun bulunduğu yerden alınması gerektiğine inanır. Doğu ve batı edebiyatı önemli değildir. "Güzel söz" neredeyse edebiyat da oradadır. Bu düşünceyle, batı edebiyatını körü körüne taklit etmek boşunadır. Fakat yeni güzellikleri görmemek de gerekmez. Nâci, dilini, eski edebiyat tamlama ve terimlerinden kurtarmıştır, şiirde ve nesirde yeni konulara da açılmıştır, yeni edebiyat türlerinde de eserler vermiştir. Divan edebiyatının hayâl dünyasından sıyrılmayı bilmiştir. O halde Nâci'ye nasıl eski edebiyat taraftarı diyebiliriz? O, yalnız milli değerlere sıkı sıkıya bağlı kalmak sevdasıyla, belki yeniyi biraz ihmal etmiş, zaten eskiyi yaşayanların kendi etrafında toplanmasına izin vermesiyle de hatalı davranmıştır. Bu vesileyle "eski edebiyat taraftarı" diye suçlanınca da bir ara büsbütün yeni edebiyat taraftarlarının, dolayısıyla yeninin karşısında görünmüştür. Tanpınar, aslı aranırsa Nâci'nin eski edebiyat taraftarlığının "bir masal" olduğunun anlaşılacağı görüşündedir.¹⁹⁰

Muallim Nâci, "güzellik" kavramından uzaklaşan eserleri tenkid eder. O'na göre "edeb" kelimesi her türlü güzellik ve inceliği üzerinde toplar.¹⁹¹

Hüner, teşvik edilmelidir. Yetenekler ancak dikkatli bir eğitim ve çalışmayla yükselebilir. Yetenekli gençler teşvike ihtiyaç duyar. Gerçek sanatkarların çok sayıda eser vermesinden çok, sanat değeri taşıyan eserler meydana getirmeleri önemlidir. Bu eserlerde dil külfetsiz olmalı ve

¹⁸⁸Kaplan, Mehmet, Şiir tahlilleri, c.1. Dergah Yayınları, İstanbul, 1988 .

¹⁸⁹Hüseyin Avni, Muallim Naci, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s.10 .

¹⁹⁰Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. C.1. Çağlayan Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 1986, s.599.

¹⁹¹Muallim Naci, İntikad, Dersaadet, 1304, s.92 .

gramer kurallarına uyulmalıdır. Anlamı da unutmamak gerekir. Zirâ Nâci, sâdece şekilciliğe önem verilip anlamı ihmâl etmenin karşısındadır. Nâci, yeni yetişen edebiyatçılara, haklı veya haksız olsun tenkid ile karşılaştıklarında yılmamalarını ve yazmaya devam etmelerini öğütler.

Nâci'ye göre doğru olan bir fikrin halk tarafından kabul görmesini sağlamanın iki yolu vardır. Bunlardan biri, eski edebiyatımızın iyi gözden geçirilerek eser yazılması, diğeri ise halkın mukayese gücünün arttırılmasıdır. Halk iyi ile kötüyü ayırd edebilmelidir. Tabii yine burada konu dile dayanır. Dil sâde olmalıdır ki halk anlayabilsin ayrıca eserler eğitici özellik kazansın.

Avrupa milletlerinden geri kalışımızın sabaplarından birisi de dilimizin öğretilmesindeki güçlüktür. Henüz yeterli derecede, sözlükler ve gramer kitapları bile yoktur. Gerçi dilde esas kuralları halk koyar. Ama bunların kâideye bağlanıp kitaplarda belirlenmesi gereklidir. İşte Türk dili bundan mahrumdur. Dil, yeterli düzeyde ve çabuk öğrenilemeyince diğeri ilimlerin de öğrenilmesinde güçlük çekilmektedir. Böylece Avrupa milletlerinden geri kalmaktayız.

Muallim Nâci, Türkçe'yi doğru yazmak için sâdece Türkçe'yi mükemmel bilmek gerektiğine inanır. Dilimiz, diğeri Avrupa dillerinde de olduğu gibi çeşitli yabancı dillerden (Arapça ve Farsça) kelime almıştır. Biz bu kelimeleri kendi dil zevkimiz doğrultusunda kullanmalıyız. Bu konuda kelime aldığımız milletlerin zevkine uyma zorunluluğumuz yoktur. Diğeri milletlerden kelime almak zararlı değildir, zararlı olan kural almaktır.

Türkler, Arapça ve Farsça'dan kelimeler almıştır. O halde o dilleri, dilimize tesiri oranında öğrenmek mecbûriyeti vardır.

Sanatkâr bir rûhu olan, şiirin rûhu en fazla cezbedici sözlerden oluşması gerektiğine inanan ve müziğin rûhun gıdası olduğunu söyleyen Nâci'nin tenkid eserlerinde karşılaştığımız belli başlı fikirleri bunlardır.

SONUÇ

Muallim Nâci, Tanzimat edebiyatının önemli şahsiyetlerinden birisi olarak karşımıza çıktı. O, Türk edebiyatının hemen her türünde verdiği zengin eserlerle kendini gösterir. Bu eserlerinde O'nun derin kültürü ve edebiyat bilgisini görmek mümkündür.

Muallim Nâci'nin Türk edebiyatındaki rolü Mehmet Kaplan'a göre, aşırı batı taklitçiliğine karşı milli kültürü savunmak ve yenilik uğruna dili bozanlara karşı savaşmak şeklinde gelişmiştir. O'nun Türk edebiyatında görüldüğü ortam, bir hayli karışık, kimin ne söylediği belli olmayan bir takım ikilikler arasında bocalamaların olduğu bir arayışlar devridir.

Bu devirde, eskiye olan bağlılık ve yeni edebiyata olan merak insanları iki karşıt guruba ayırmıştır. Taraflar, birbirlerini her adımda kontrol etmekte ve fırsat buldukça eleştirmektedirler. Eleştirinin bu dönemde kelime anlamının dışında kullanıldığı gerçektir. Öyle ki bu anlam, yermek, karalamak, küçültmek şeklinde kendini göstermiştir.

Nâci ve O'nun görüşlerinde birleşenlerin, Tanzimat ile Sevet-i Fünun nesli arasında, ikisinden de ayrı bir edebiyat düşüncesiyle ortaya çıktıkları görülür. Onlar milli kültürümüzün zarar görmeyecek ve milli değerlerimizin yıpratılmasına izin verilmeyecek şekilde yeniyeye açılmasını düşüncesindedirler. Bu düşüncüyü savunanlar Muallim Nâci'nin çevresinde toplanmışlardır. Böylece, O'nları kötü bir karalamayla, yeni karşıtı, eski edebiyat taraftarı olarak gören ve göstermek isteyenler eleştiri oklarını Muallim Nâci'ye çevirmişlerdir.

Eleştirilerin karşısına âdetâ tek başına çıkan Muallim Nâci, özellikle, yenilik taraftarlarının başında gelen Recâizâde Ekrem'le bu vesile ile pek çok münâkaşalarda bulunmuşlardır. O'na verdiği, biraz aşırıya giden cevapları Demdeme'de gördük.

Devrin eserlerini, her yönüyle incelemeye çalıştığı gibi onları dil yönüyle ve diğer aksaklıklarıyla eleştiren, eleştirilerinde teşvik edici, yapıcı bir üslûp kullanan Muallim Nâci, bir yandan öğrenmeye, bir yandan öğretmeye çalışan bir şahsiyet olarak görülmelidir. O'nun, üzerine

çok gidildiği zamanlarda, dilini kabalaşacak şekilde kullandığı da bir gerçektir.

Muallim Nâci, tenkid kitaplarında ve yazılarında en çok dil üzerinde durmuştur. Dil, her şeyden önce doğru, külfetten uzak olmalıdır. Dilimizin eğitiminin yetersiz olduğunu savunur. Biran önce, en iyi şekilde öğrenilen dil, diğer ilimlere kapıların açılmasını sağlayacaktır. Bunun yanında O, edebiyat eserinin eğitime elverişli olması üzerinde durmaktadır. Tenkidlerinde, edebiyat metinlerinin insanlara güzel düşünceler ve davranışlar telkin edilmesi gerektiğini belirtir. Bu fikirleriyle Nâci'nin Tanzimat'ta görülen, edebiyatı sosyal gâyelere uygun olarak yaşatmak fikrine katıldığını görüyoruz.

Beşir Fuad'la olan mektuplaşmalarında ortaya koyduğu önemli bir tenkidi de O'nun hakiki edebiyata önem verdiği yolundadır. Nâci, hayâli de gerekli görse de, onun hakikati süsleyecek derecede olması gerektiğine inanır. Nâci bu konuda, Divân edebiyatının hayâl dünyâsından ayrılmıştır. Nâci de diğer Tanzimat edebiyatçıları gibi, başta şiir olmak üzere, hayâlden hakikate yönelmesi gerektiğini savunur.

Nâci, edebiyat eserlerinde sâdece şekilciliğin yeterli olmadığını, manânın da önemli yeri olduğunu söyler. Eski edebiyatımızın ihmâl edilmesinin bugünkü edebiyata katkısının büyük olacağı inancındadır. Sanatkâr bir ruh taşıyan Nâci, müziğin, insan ruhunun gıdası olduğuna inanır. O'na göre herhangi bir konuda zorlama ve ısrar olumlu sonuçlar getirmez. İnsan ancak iknâ edilebilir. Nâzireciliği de her zaman uygun bir yol olarak görmez.

Bütün bunlar Nâci'nin Tanzimat devri tenkidinde ısrarla üzerinde durduğu fikirlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

1) MUALLİM NÂCİ'NİN KENDİ ESERLERİ

- Terkib-i Bend, Rusçuk, (tarihsiz), Tuna Vilayet Matbaası, 4 s.
- Musa Bin Ebi'l - Gazan - yahud - Hemiyyet, İstanbul, 1299, 31 s.
- Yazmış Bulundum, İstanbul, 1301, 36 s.
- Âteş - pâre, İstanbul, 1301, 71 s.
- İ'câz-ı Kur'an, İstanbul, 1301, 39 s.
- Şerâre, İstanbul, 1301, 54 s.
- Hurde-furûş I , İstanbul, 1302, 48 s.
- Hurde-furûş II , İstanbul, 1302, 64 s.
- Şöyle Böyle, İstanbul, 1302, 109 s.
- Muammâ-yı ilâhî - yahud - Bazı Suver-i Kur'aniyyenin Evâilindeki Hurûf-i Tehecci, Konstantiniyye, 1302, 47 s.
- Medrese Hatıraları, İstanbul, 1302, 279 s.
- İrcâ'-i Nazar, Taâvün-i Aklâm, Temmuz 1302.
- Nevâdiru'l - Ekâbir, İstanbul, 1303, 63 s.
- Sânihâtü'l - Arab, Konstantiniyye, 1303, 448 s.
- Demdeme, İstanbul, 1303, 54 s.
- Mektuplarım, Konstantiniyye, 1303, 288 s.
- Emsâl-i Ali, Konstantiniyye, 1303, 39 s.
- Yadigâr-ı Avnî, 1303, 48 s.
- Müdafaanâme, 1303
- Muallim, İstanbul, 1303, 384 s.
- Furûzan, İstanbul, 1303, 40 s.
- Saib'de Söz, İstanbul, 1303, 32 s.
- Sânihâtü'l - Acem, Cüz I, Hâfız-ı Şirâzi, Konstantiniyye, 1304, 47 s.
- Mütercem, Konstantiniyye, 1304, 160 s.
- Hikemü'r - Rufaî, İstanbul, 1304, 64 s.
- Hülâsatu'l - İhlâs, Konstantiniyye, 1304, 36 s.
- İntikad, Dersâdet, 1304, 101 s.

- Ubaydiya, İstanbul, 1305, 71 s.
- Mehmed Muzaffer Mecmuası, İstanbul, 1306, 160 s.
- Zâtü'n - Nitakayn - yahud - İbnü'z - Zübeyr, İstanbul, 1307, 70 s.
- Sünbüle, İstanbul, 1307, 222 s.
- Nümûne-i Sühan, İstanbul, 1307, 56 s.
- İstilahat-ı Edebiyye, İstanbul, 1307, 279 s.
- Thérèse Raquin, İstanbul, 1307, 96 s.
- Osmanlı Şâirleri, İstanbul, 1307, 110 s.
- Esâmi, İstanbul, 1308, 431 s.
- İnşâ ve İnşâd, İstanbul, 1308, 16 s.
- Gazi Ertuğrul Bey, Hazine-i Fünûn, İkinci sene, adet : 11 - 12 s., 85-89, 93-94, 8 Eylül 1310 - 15 Eylül 1310; Üniversite Kütüphanesi, Yıldız, Yazma No : Ta 4127, 26 s.
- Muhâberat ve Muhâverat, İstanbul, 1301, 208s.
- Mesnevi-i Muallim Nâci, (Mir'at-ı Bedâyi), Dersaâdet, 1313, 16 s.
- Aruz Risâlesi, İstanbul, 1313, 24 s.
- Yâdigar-ı Nâci, İstanbul, 1314, 112 s.
- Heder, İstanbul, 1326, 88 s.
- Gâzi Ertuğrul Bey (nesir), Üniversite Kütüphanesi, Yıldız, Yazma No : T. 4127
- Mecmua-i Muallim, nüsha : 1-58, 30 Eylül 1303 - 3 Teşrîn-i sâni 1304, 232 s.
- Lügat-i Nâci, İstanbul, 1308, 960 s.
- Tâlîm-i Kıraat, İstanbul, 1311, 80 s.
- Necm-i Saadet, (?)
- Mekteb-i Edeb, İstanbul, 1306
- Nevbâbe, 1900
- Kâmus-i Osmanî, (Mürüvvet, nr : 145'ten itibaren bu başlık altında yayınlanıp sonra forma forma basılır. Tercümân-ı Hakikat, nr : 3917'deki bir ilânda 5 formanın basıldığı haber verilmektedir.)
- İşgâl Bulutları ve Zafer Yıldızları, 1928
- Taktî Yahut Arûz Nümunesi (?)

2) MUALLİM NÂCİ HAKKINDA YAZILANLAR

- Hüseyin Avni, Muallim Nâci, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s.39 .
- Kurnaz Cemâl, Osmanlı Şâirleri, Muallim Nâci, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Salâhi, Muallim Nâci, İstanbul, 1310.
- Tansel, Fevziye Abdullah, Muallim Nâci ile Recâizâde Arasında Münâkaşalar ve Bu Münâkaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler, Türkiyat Mecmuası, c.10, 1953.
- Tarakçı, Celâl, Muallim Nâci, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994
- Tarakçı, Celâl, Muallim Nâci Efendi (1849 - 1893), Milli Kültür D. Eylül 1984.
- Uçman, Abdullah, Muallim Nâci, Toker Matbaası, İstanbul, 1974, s.148.
- Uraz, Murat, Muallim Nâci, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçme Parçalar, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1938, s.17 .
- Yeni Sanat Dergisi, Muallim Nâci Özel Sayısı, Sayı No : 8, Kasım 1974.
- Yöntem, Ali Cânip, Muallim Nâci, Takdir-i Elhân ve Demdeme Gürültüsü, İstanbul Mecmuası, Sayı : 20, 15 Eylül 1944.
- Yöntem, Ali Cânip, Muallim Nâci, İstanbul Mecmuası, Sayı : 11, 1 Mayıs 1944.

3) FAYDALANDIĞIMIZ DİĞER KAYNAKLAR

- Acaroğlu, M.Türker, Ozanlar ve Yazarlar, II.Basım, İstanbul, 1967.
- Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, c.I 4.Baskı, Mas Matbaacılık.
- Banarlı, Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.II, İstanbul 1948.
- Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 8.Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1988.

- İslâm Ansiklopedisi, 90.cüz, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977.
- Kaplan, Mehmet, Şiir Tahlilleri, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, c.I 10.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988.
- Kurdakul, Şükran, Şâirler ve Yazarlar Sözlüğü, Ataç Kitabevi, 1.Baskı, İstanbul, 1971.
- Kutlu, Şemseddin, Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi, Remzi Kitabevi, II.Baskı, İstanbul, 1981.
- Muallim Nâci, Lûgat-ı Nâci, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Necâtigil, Behçet, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 1972.
- Okay, M.Orhan, İlk Türk Pozitivist ve Natüralist Beşir Fuad, Dergâh Yayınları, İstanbul
- Özön, Mustafa Nihat, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İnkılâp Kiatbevi, Duygu Matbaası, İstanbul, 1954.
- Özön, Mustafa Nihat, Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
- Özön, Mustafa Nihat, Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1945.
- Redhouse, Yeni Türkçe - İngilizce Lûgat, Redhouse Yayınevi, İstanbul, 1968.
- Şemseddin Sâmi, Kâmûs-i Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1978.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Çağlayan Kitabevi, 6.Baskı, İstanbul, 1986.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1981.
- Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Tuncer, Hüseyin, Arayışlar Devri Türk Edebiyatı, c.1, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.
- Türk Ansiklopedisi, c.25, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1977.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, Dergâh Yayınları, c.6, İstanbul.
- Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, c.5, Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989.